

בעזהשי"ת

קונטרס

רמוני תכלת

ביאור כמה חוטים בציצית ראויים להיות מתכלת,
והוכחות שקי"ל להלכה שיש להטיל ב' חוטי תכלת וב' חוטי לבן,
וכדעת רוב ראשונים, וכן נראה עיקר בדעת הגר"א ז"ל

בעזהשי"ת

קונטרס

רמוני תכלת

ביאור כמה חוטים בציצית ראויים להיות מתכלת,
והוכחות שקי"ל להלכה שיש להטיל ב' חוטי תכלת וב' חוטי לבן,
וכדעת רוב ראשונים, וכן נראה עיקר בדעת הגר"א ז"ל

-לא מוגה-

מהדורה חדשה עם כמה הוספות

תשרי תשע"ו

פניה"ק ירושלים תובב"א

בקונטרס הזה נבאר שלכאורה עיקר הגירסא בספרי מבואר שיש שני חוטי תכלת ושני חוטי לבן, וכן עולה מפשטות הסוגיא במנחות, וכן דעת רש"י והתוס' ורוב רבותינו הראשונים. וגם נבאר שהרבה אחרונים הורו להלכה למעשה, אף לקולא, כשיטת רש"י והתוס', וביניהם המשנ"ב (ט, יד) והחזו"א (ג, כו).
ובדעת הגר"א לכאורה יש סתירה בשיטתו, ובביאורו לשו"ע הכריע שיש שני חוטי תכלת ושני חוטי לבן, ואין טעם חזק להניח שעיקר דעתו הוא כדעת הראב"ד, אלא אדרבה, יותר מסתבר להניח שסוף דעתו הוא כשיטת התוס', וכן ע"פ הכללים שיסד לנו החכ"צ, המהרש"ם, והחזו"א נמצא שעיקר דעת הגר"א הוא כמו שכתב בביאורו לשו"ע, והיינו שיש שני חוטי תכלת ושני חוטי לבן.

הערות, הארות, השגות, תגובות,
יתקבלו בשמחה רבה.

משה אפרים אינדיק
058-327-7123

moshis11@gmail.com

הקדמת הכותב:

הנה בזה"ז כמה בני תורה יראים ושלמים התחילו ללבוש מה שלדעתם הוא התכלת. ואם זה באמת תכלת או לא, לא באתי לבאר, שכבר האריכו רבים וטובים בזה, הן בקונטרסים המוכיחים בטוב טעם ודעת שמצאו התכלת, והן בקונטרסים שהתנגדו לחידוש התכלת. אלא מאחר שיש כמה בני תורה שחוששים להדבר מכל מקום, עלינו לברר איך לנהוג למעשה בדין מספר חוטי תכלת בציצית. ולזאת באתי, ולא להורות לרבים ח"ו, רק באתי להעיר הערות בסוגיות אלו, וישמע חכם ויוסף לקח, והבוחר יבחר.

וקראתי לחיבור זה בשם "רמוני תכלת" ע"פ הגמ' בברכות נ"ז. "הרואה רמונים בחלום כו' כרמונא פלגי, אם ת"ח הוא יצפה לתורה שנאמר (שיר השירים ח, ב) אשקך מיין הרקח מעסיס רמני. ואם ע"ה הוא, יצפה למצות שנאמר (שיר השירים ד, ג) כפלח הרמון רקתך, מאי רקתך - אפילו ריקנין שבך מלאים מצות כרמון". וצ"ב למה דוקא אם הוא ת"ח - כלומר מי שכבר קנה הרבה תורה - יצפה לתורה, ואילו עם הארץ ישאר בלי תורה, ולכאורה הוה ליה למימר שאם ע"ה הוא יצפה ללמוד תורה. ונראה לומר שבחינת הרימון הוא בחינה של כמות וריבוי מספר כמו שהרימון מלאה כמה מאות גרעינים (וע"ע אור"ח חקפ"ג א). והענין הוא שלא שייך ריבוי מספר אם לא שיש לו על מה להרבות, ולכן רק מי שכבר קנה תורה שייך לצפות לריבוי בתורה, אבל עם הארץ שעדיין לא קנה שום תורה, אין לו לצפות לתורה, שהרימון לא יחדש ת"ח, אלא רק ירבה מה שכבר יש לו, ולכן אין לו לצפות אלא למצות, שבוה שייך גם אצל ע"ה ריבוי מספר. ובזה מובן המשך הגמ' שהביא שאפי' ריקנים שבך מלאים מצות כרימון, שלכא"ו צ"ב השייכות של הריקנים לזה שאמרו שע"ה יצפה למצות, אלא נראה שהוה אמינא שאולי עם הארץ אפי' למצות לא יצפה, שאולי אין לו אפי' מקצת מצות וממילא לא שייך בזה ריבוי מספר, וע"ז מביא הגמ' שאפי' ריקנים מלאים מצות כרימון, וכלומר שגם לע"ה יש מצות, ומאחר שיש לו כבר מצות שייך בזה ריבוי מספר ע"י רימונים, ודו"ק. וכמו כן בחיבור זה, לא באתי לדבר אלא לאלו שכבר יש להם תכלת, ורק שתקוטי לריבוי במספר התכלת, אמנם לאלו שאין להם תכלת אין להם מה לצפות ברמוני תכלת.

תודתי נתונה להרב ישראל בארקין שליט"א שעזרני הרבה בנושא זה, וכן נעזרתי הרבה מקונטרס "גדילים תעשה לך" להרב בן ציון הלוי מיללער שליט"א, וכן מכמה הערות והשגות שקיבלתי מהרב צבי הרציג שליט"א והרח"ו שליט"א ועוד ת"ח, וכן מכמה מאמרים שנדפסו ב"והיה לכם לציצית", ומקונטרס "בכנף איש יהודי" להרב יצחק ברנד שליט"א.

ולא הבאתי כאן כל צד וצד וכל קוץ וקוץ, רק כתבתי עיקרי הדברים שיצאו מפלפול חברים ומשא ומתן עם ת"ח, ויותר ממה שהבאתי לפניכם כתוב אצלי, והמבקשם יכולים לפנות אלי.

ואסיים בתפילה לקל עליון שלא אכשל בדבר הלכה, ושנזכה במהרה בימינו להכרעת הסנהדרין בלשכת הגזית.

מ. א. א.

התוכן:

ז.....	סימן א' - מחלוקת הראשונים במספר חוטי תכלת
ח.....	סימן ב' - ביאור הגירסא המקורי בספרי
יח.....	סימן ג' - ביאור משמעות התלמוד
כג.....	סימן ד' - ביאורים בשיטת התוספות
כז.....	סימן ה' - בירור איך קיימא לן להלכה
לב.....	סימן ו' - ביאור שיטת הגר"א
מז.....	סימן ז' - ביאור דברי הגר"א בביאורו לשו"ע
מז.....	סימן ח' - בירור אם יש חסרון לעשות כשאר השיטות

סימן א' - מחלוקת הראשונים במספר חוטי תכלת

הנה ידוע שנחלקו רבותינו הראשונים ז"ל בענין כמה חוטי תכלת יש בציצית, ונראה שביסודו המחלוקת הוא עמוק יותר, ובאמת הם חולקים איך להגדיר שני המצות שבציצית.

דעת הרמב"ם (פ"א מציצית הל' ד') שרק אחד משמונה החוטים היו מתכלת, והוא חצי חוט מתוך ד' החוטים. וביארו האחרונים (בראשם בשו"ת משכנות יעקב סי' י"ג) שס"ל שמצות תכלת אינו כמו מצות לבן שהוא קיום בחוטים, אלא המצות תכלת הוא בעקרון לכרוך התכלת ע"ג שאר חוטי הציצית, ולכן לדעת הרמב"ם כל הכריכות נעשים בתכלת (תרוץ מראשונה ואחרונה מטעם מין כנף ומעלין בקודש כמבואר במנחות לט.). וכן משמע מדברי הרמב"ם שם (פ"א ה"ג) וז"ל "נמצאו במצוה זו שני צווים, שיעשה על הכנף ענף יוצא ממנה, ושיכרוך על הענף חוט תכלת" וכ"מ בפיה"מ (מנחות פ"ד מ"א) ע"ש. ומשום דעיקר מצות תכלת הוא רק לכריכות, סברא הוא שאין צריך יותר מחוט א' כדי לכרוך בו, וגם אפילו חוט שלם לא בעינן, שהרי סגי לכרוך בחצי חוט בלבד*. והרמב"ם בתשובה לחכמי לונל (שו"ת פאה"ד סי' כ"א, ומובא בכס"מ כאן) ביאר את טעמו שלשון פתיל משמע רק אחד, ולא שנים.

והראב"ד (שם בהשגות ע"פ גירסתיו*) כתב שיש שני חוטים של תכלת ושושה של לבן. ונראה שס"ל שתכלת הוא טפל למצות הלבן, אבל מ"מ מצות תכלת הוא מצוה שמקיימים עם חוטים, ולא רק קיום בכריכות כדעת הרמב"ם, ולכן לדעתו צריך חוט שלם ולא די בחצי חוט, וכמו כן ס"ל להראב"ד (שם פ"א ה"ז) שהכריכות נעשים מלבן ותכלת בסירוגין כריכה א' לבן וכריכה א' תכלת וכו'.

ורש"י (שבת כז: ד"ה סד"א, מנחות לח. ד"ה התכלת) והתוספות (מנחות לח. ד"ה התכלת, ובעוד כמה מקומות בתלמוד) ושאר ראשונים (כמו שהארכנו לקמן סי' ד') חולקים על הרמב"ם והראב"ד, ודעתם הוא שיש ד' חוטים מתכלת וד' חוטים מלבן. וכתבו התוספות (מנחות לח. ד"ה התכלת) שטעמם הוא "דכיון דתרי מיני בעי רחמנא סברא היא שיהיו שוין", וכמו כן ס"ל להתוספות (מנחות לט. ד"ה לא) שהחוליות נעשים בסירוגין, חוליא א' לבן וחוליא א' תכלת כו', ולכאורה זה לשיטתם ששני המצות שוים הם, וכמו שבמספרם הם שוים, הוא הדין שהם שוים בענין החוליות.

- א. המאירי (יבמות ה:) למד שיש שני חוטים מהשמונה של תכלת, אבל דעתו כהרמב"ם לענין הכריכות, ויש לומר שהוא ג"כ ס"ל כהרמב"ם שעיקר המצוה הוא לכרוך, אלא דלית ליה להחידוש שיכול לצבוע רק חצי חוט, ממילא ס"ל שהוא חוט שלם. ולכאורה י"ל שכ"ה שיטת הראב"ד והערוך ג"כ.
- ב. ועי' בית יוסף ריש סימן י"א שגרס בדעת הראב"ד כשיטת התוספות, וכן נראה מכס"מ שם [שכ' שכדברי הראב"ד כתבו תוס', וא"כ פשוט שגרס כנ"ל, ולא כמו שנדפס בכס"מ בטעות]. ויש להביא ראיה לגירסא שלנו משאילת חכמי לונל בתשובת הרמב"ם הנ"ל, שכל הדברים ששאלו הם מהשגות הראב"ד כמש"כ המגדל עוז (פ"ב ה"ז), ושם איתא ששנים הם מתכלת ושושה מלבן. וכן הובא בשם הראב"ד בארוחות חיים הלכות ציצית (אות יב), וכן גרס הרב וידאל הצרפתי (סו"פ שלח), וכן נקטו הגר"א, והמשכנ"י (סי' י"ח), והנצי"ב, ועוד הרבה.

סימן ב' - ביאור הגירסא המקורי בספרי

הנה כפשוטו היה נראה שעיקר המחלוקת באמת תלוי בחילופי גירסאות, שבתוספות (מנחות לח. ד"ה התכלת, ושם מ"א: ד"ה ב"ש, בכורות לט: ד"ה כמה) הביאו בתוך דבריהם ספרי שכתוב מפורש שביט שמאי (וכאן ההלכה כב"ש כמבואר במנחות מא:) סבירא להם שיש ד' חוטים מתכלת וד' חוטים מלבן, וכנראה מדבריהם שהתוספות גרסו כן בספרי הן בפר' שלח והן בפר' כי תצא, ולכן מסתבר לומר שהספרי הוא מקור שיטתם³. ומאידך, הריא"ז שכתב (הלכות קטנות עמ' רכ"ג) כדעת הראב"ד, סיים שם "וכן מבואר בספרי", וע"כ גרס דלא כתוספות בספרי (עכ"פ בפר' שלח), וכן רבינו הלל סו"פ שלח נמי מבואר שגרס בספרי דלא כתוספות.

הנה מאז שהדפיסו הספרי לראשונה בויניצאה (בשנת ש"ו), הגירסא לפנינו בסוף פר' שלח הוא כשיטת הראב"ד והיינו "שלשה של לבן ורביעית של תכלת" ובפר' כי תצא הגירסא הוא כשיטת התוספות שיש ד' חוטים מתכלת וד' חוטים מלבן. אבל לא נראה שגרסו הראשונים כן, שאף אחד מהם לא העירו על הסתירה בין שני המקומות⁴, ולא עוד אלא שיש מהם שהביאו בפירוש שני המקומות כגירסת התוספות כדלקמן, וע"כ לא ראו הראשונים שני הגירסאות. ולכן אם המחלוקת באמת תלוי בחילופי גירסאות, ושניהם ממקור אחד יצאו, נחזי אנן איזה מן הגירסאות נראה כעיקר בגירסא.

בספרי לפנינו סוף פרשת שלח לך (פיסקא קט"ו) גרסינן:

"ועשו להם ציצית, שומע אני יעשה חוט בפני עצמו, ת"ל גדילים, מכמה גדילים אתה עושה אין פחות משלשה דברי ב"ש, ובי"א אומרים שלשה של צמר ורביעית של תכלת, והלכה כביט שמאי, בד"א בתחלתו אבל שיריה וגרדומיה כ"ש"

ובספרי לפנינו בפרשת כי תצא (פיסקא רל"ד) גרסינן:

"גדילים תעשה לך, למה נאמר, לפי שנאמר ועשו להם ציצית שומע אני יעשה חוט א' בפני עצמו, ת"ל גדילים, כמה גדילים נעשין אין פחות מג' חוטים, כדברי ב"ה, ובי"א אומרים ד' חוטים של תכלת וד' חוטים של לבן של ד' ד' אצבעות והלכה כדברי ב"ש, בד"א בתחלה אבל בשירי' ובגרדומי' כ"ש. ד"א, גדילים זה הלבן, מניין לרבות את התכלת, ת"ל ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת"

והנה אם שניהם ממקור אחד יצאו צריכים לראות איזה מהם יותר מחוור, שלכאורה אחד מהם טעות סופר ובאמת הכל צריך להיות גירסא אחד⁵. ואחר העיון נראה שיותר ראוי לשבש של פר' שלח מלשבש פר' כי תצא מכח שלשה טעמים.

ג. אמנם לקמן נבאר שבאמת אין הכרח לזה, ולא מבואר שמקורם של התוספות תלוי אך ורק בספרי, רק שכן למדו הסוגיות, ורק הביאו הספרי כסעד לדבריהם, מ"מ אולי בלי הספרי עדיין היו עומדין בשיטתם מחמת פירושם לדברי התלמוד.

ד. ולא עוד, אלא בספר ערוגת הבושם (מתלמידי בעלי התוספות, ח"ג עמ' 224) הקשה על שיטת הרמב"ם מדברי הספרי שמבואר שיש ד' חוטים מתכלת, ונדחק מאוד לישב לומר שכונת הספרי הוא שכשר לעשות הלבן כו', ומדרחק כולי האי נראה שתלמידי בעלי התוספות לא ידעו על שום גירסא אחרת.

ה. ולא אביא כאן את הגהות הגר"א לספרי, שהגהות אינם אלא חלק משיטת הגר"א, ולקמן אבאר את שיטת הגר"א באריכות.

א. הנה ברור שהתוספות (ולכאורה כן הוא לשאר הראשונים האוחזים בשיטתם, וכ"ה באמת בכת"י אוקספורד) **גרסו בספרי שלפניהם בשני המקומות שיש ד' חוטים מתכלת וד' מלבן, שהלא הראשונים הביאו את הספרי בשני המקומות כגירסתם** (ע"י תוס' לה, מא: ד"ה ב"ש בשני הדיבורים, וכן בעל העיטור (סז): הביא שני המקומות זה אחר זה וגרס כתוס' בשניהם, וכן בפ' המיוחס [בטעות] לראב"ד איתא בגירסת התוספות פר' שלח, וכ"ה במדרש ילקוט תלמוד תורה). אמנם לא מצינו שאף אחד שמביא הגירסא כהראב"ד בשני מקומות, ורק מצינו גירסא שיש חוט אחד של תכלת בפרשת שלח בלבד. ולכן ודאי עדיף לומר שנפל טעות במקום אחד (לפנינו פר' שלח שהגירסא כהראב"ד, וצ"ל ד' במקום ג', וד' במקום רביעית), מלומר שבתחילה נעשה טעות בשני מקומות (שיש שגרסו בשניהם כתוס'), ואח"כ מאיזה טעם שיהיה במקום אחד (פר' שלח) נתקן במקצת, ואילו במקום השני (פר' תצא) עדיין בטעותו עומדת, ולא עוד אלא שלא נשאר לנו אפילו שריד ופלט מהגירסא המקורי בפר' תצא. ולכן מסתבר לומר שגירסת התוספות עיקר.

ב. עוד ראוי להעיר שהגירסא לפנינו בפר' שלח משבשתא היא בלא"ה משלוש טעמים א- ליתא לשיעור אורך החוטים [של ארבע ארבע אצבעות] ומ"מ איתא שם "בד"א בתחלה אבל שיריו וגרדומיו כ"ש"י וזה ודאי שיבוש, שא"א לומר דין שגרדומיה כשרה אם לא שכבר פירש לנו השיעור מקודם" כמבואר במנחות לט. ב- גם הגירסא בפר' שלח הוא מכמה גדילים "אתה עושה", וכוונת הספרי הוא לבאר מהו מוכרח חהיות נכלל בגדילים, כלומר מכמה חוטים שייך לעשות גדילים, ולכן פשוט שצ"ל "מכמה גדילים נעשים" כמו שהוא באמת בפרשת כי תצא. ועוד נחלפו בפר' שלח שיטת ב"ש וב"ה, אבל טעות זה ליתא בכל הכת"י, ואינו אלא טעות דפוס. ולכאורה ריבוי השיבושים היו ריעותא בכל יחושו של גירסא זה, ויותר קל לומר שהוא משובש לגמרי מלומר שפר' כי תצא שכולו מדוקדק הוי שיבוש.

- ו. חכ"א אמר לי שכנראה שגירסת פר' תצא הוא הוספה מגליון, ולדעתו הגליון אינו אלא העתקה של הספרי בפר' שלח, והביא ראיה מזה שקטע זה של פר' תצא חסר משני כת"י [רומי וברלין, ששניהם ממקום אחד]. ואמנם לא מסתבר לי לומר שהעתקה הוא כל כך יותר מדויק מהמקור, ולא מצינו בשום כת"י גירסת פר' שלח מתוקן מכל הטענות הנזכר למעלה, ובכל במקומות בפר' תצא הוא כן מתוקן. וגם אפילו אם הוסיפו תוך דברי הספרי, לא מוכח כלל שמקורו אינו ממדרש אחר שלא הגיע לידינו מדרש זה לפרשת כי תצא [כמו מכילתא דרבי ישמעאל, או ספרי זוטא], וכן נקטו החוקרים שההוספות הם משאר ספרי חז"ל. [וגם בכת"י רומי וברלין נמי חסר מפרשת תצא פיסקא רל"ג, ואף שקטע זה כבר מובא ברבינו ניסים גאון (שבת קלג). ועוד ראשונים]. ובאמת אולי כמו שחסר מכתבי יד כמו כן לא היה לפני הראב"ד דעדימיה, ולכן כתבו מה שכתבו, ואולי אילו ראו הגירסא היו חוזרים משיטתם.
- אבל בלאו הכי לא ניהא לי לבנות תילי תילים של הלכות ע"פ הכת"י שהגיע לידינו, כי ודאי בכל בית מדרש בימי הראשונים היה להם ספרי, והתוספות (מ"א ע"ב ד"ה ב"ש ב') והרא"ש (סי' ז') כבר כתבו על החילוקים בין פר' שלח לפר' תצא (היינו שאר החילוקים, אבל בשניהם גרסו כשיטתם לענין מספר חוטי תכלת), והם לא עלו על דעתם שמקורו מהגליון. ועל שאר הגידוין בגירסאות שונות של הכת"י ע"י להלן.
- ז. ובגירסת ספרי המיוחס להראב"ד פר' שלח שהגירסא כתוס' איתא שיעור אורך קודם דין גרדומין, ואמנם אולי הגיה כן מדעתו שכתוב שם "ה"ג" [= הכי גרסינן], אבל גם יתכן שכתב ה"ג משום שראה שיש גירסא אחרת, ולדעתו זהו עיקר הגירסא, ולא שהגיה כן מסבא בלבד. והרגיל בפירוש זה על הספרי יראה שדרכו תמיד להביא עוד נוסחאות ולהכריע ביניהם, ואולי זה הכוונה בהכי גרסינן.
- ח. ויש מהאחרונים שפלפלו פלפולים רחוקים (ע"י עמק נצי"ב, ספרי דבי רב, פ"ה הרא"ש שנדפס עם מדרש לקח טוב, ועוד) ליישב זה, אמנם כל התירוץ שראיתי אינם אלא דוחק גדול, ומדבריהם יש הסכמה שקושיא זו חמור עד מאוד.

ג. ויותר מכל הנ"ל, בספרי פר' כי תצא איתא ד' חוטים של תכלת וד' חוטים של לבן, והיינו תכלת קודם ללבן, ואמנם בפר' שלח דיבר הספרי על לבן קודם לתכלת. ויגעתי ומצאתי שבכל מקום שהראשונים [אפי' אלו שגרסו כשיטת התוספות שם, ועי' בטבלה בסוף הסימן] מביאים פר' שלח הם כותבים "ד'ג' של צמר ולבן וד' של תכלת" ובכל מקום שמביאים פר' תצא הם כותבים "ד' חוטים של תכלת וד' של צמר"^ט. וממילא אם באנו לשנות את גירסת פר' תצא להיות כפר' שלח צריכין לשנות כולו ולגרוס: (ד') [ג'] חוטים של (תכלת) [לבן] וד' {ופירושו רביעית} (חוטים) של (לבן) [תכלת], ואילו לשנות של פר' שלח להיות כפר' תצא ניתן לעשות בקל, שהרי בפר' שלח איתא "ג' של צמר ורביעית של תכלת" ויש לשנות בב' שינויים קטנים, דהיינו לשנות שלשה לארבעה, ורביעית לד' (וזה באמת אינו הגהה).

ולא עוד, אלא בכמה מכת"י (רומי קונטנוה, ברלין, וכ"ה המדרש לקח טוב פר' שלח ובילקוט שמעוני פר' שלח) איתא בפר' שלח "בש"א שלשה של לבן וארבעה של תכלת" ופירושו לכאורה כשיטת הראב"ד, וארבעה צ"ל שפירושו רביעית. ונמצא בשינוי תיבת שלשה לארבעה בלבד הוא כגירסת התוספות. ויתר מזה מצינו בכתב יד רומי (מתקופת מאה ה"א, והוא הספרי הכי עתיק שיש לנו היום) שגרס בפר' שלח "כמה גדילים אחת נעשה אין פחות משלשה דברי בית הילל בית שמי אר' שלצמר וארבעה שלתכלת" וחסר כמה חוטים הם מלבן! והנה פשוט לשון "וארבעה" ודאי מתאים יותר לגירסת התוספות, שדוחק ומזור מאוד לומר שכונת ארבעה הוא לרביעית, וכמעט לא מצינו כן בלשון חז"ל בשום מקום^ט.

ואולי י"ל שאיזה סופר טועה גרס כמו שאיתא כתב יד הנ"ל והרגיש בזה שחסר כמה חוטי לבן, והשלימו מדעתו לומר "שלשה" כדי שתהיה המשך לדברי בית הלל שאמרו אין פחות משלשה, ועשה כן מחמת חומר קושית התוספות בכבורות (לט: ד"ה כמה) שהקשו על זה שבית הלל דברו רק על ג' חוטים, ואילו ב"ש דברו על ח' חוטים - והיינו לאחר הכפילה. ואולי מחמת קושיא זו (שיש ע"ז הרבה תירוצים כדלהלן), הגיה והוסיף הסופר מדעתו לומר "שלשה" של צמר, ובזה מובן דבר המוזר הזה שמצינו שהתנא משתמש ב"ארבעה" במקום "רביעית" שעל אף שהוא יתכן כדלעיל בהערה, מ"מ דוחק הוא מאחר שלא מצינו כן במקומות אחרים, ולענ"ד יותר מסתבר לומר

ט. ונמצא כן בכל ספרי הראשונים, וזה בפנ"ע מוכיח שהראשונים לא רק כתבו בהשערה מדעתם מהו הגירסא, אלא כולם העתיקו את הגירסא בדקדוק גדול ע"פ הספרי שלפניהם, ולכן זה שרוב הראשונים ס"ל כתוס' מוכיח שגירסת התוספות בודאי היה נפוץ מאוד.

י. ויש שתרצו שהכוונה ב"שלצמר" הוא המשך לדברי ב"ה שאמר שלשה, כלומר שלב"ש יש ג' חוטים של לבן, וארבעה [פ'] רביעית של תכלת. אבל לא נראה כלל, שהשלשה שעליהם דברו ב"ה כולל כל החוטים בין תכלת ובין לבן, משא"כ ה"שלצמר" של ב"ה הוא רק מין לבן, ועוד בית הלל לא אמרו שיש ג' חוטים בציצית, רק אמרו שמשמעות "גדילים" לא פחות מג' חוטים, ועל משמעות גדילים מפורש בגמ' שבית שמי לא מודים עם ב"ה, דלדעת בית שמי גדילים משמע ד' וכולל בתוכו תכלת. א"כ קשה לומר שסמכו ב"ש על מנין גדילים דב"ה אם בזה גופא הם חולקים, ודו"ק.

יא. עי' סנהדרין קב. אמר ר' אושעיא עד ירבעם היו ישראל יונקים מעגל אחד מכאן ואילך (משנים ו) שלשה עגלים" ופירש"י שם "ה"ג מכאן ואילך היו יונקין משלשה עגלים. שנים מירבעם ושלישי של המדבר: ולפי מה שכתוב בספרים שנים ושלשה עגלים נחא כלומר משנים שעשה ירבעם ושלישי שנעשה במדבר ושלשה היינו שלישי כמו (משלי ל) שלשה המה נפלאו ממנו וארבעה לא ידעתים" עכ"ל. ומבואר על אף שאפשר לומר הכי שארבעה היינו רביעית ותנא נקט כלישנא דקרא, מ"מ דוחק הוא ומפני זה הגיה רש"י בתחילה, ורק פירש רש"י כמו שפירש שלשה היינו שלישי לקיים גירסת הספרים. וזה מוכיח שהוא דוחק לומר שהתנא דיבר הכי, ואינו ראוי לומר כן אם לא שמוכרחים.

שארבעה נחלף לרביעית מלומר שרביעית נחלף לארבעה. וראוי להעיר שהכת"י שגורסים "שלשה של צמר וארבעה של תכלת" הם מאותו מקום (אטליה) של כת"י רומי, רק יותר מאוחרים.

ולכן ודאי נראה שגירסת התוספות עדיף, ואם מוכרחים לשבש אחד מהם, לכאורה ראוי לשבש את הגירסא בפר' שלח. ובנידון כתבי יד השונים איך הם מוכיחים ואם להביא ראיה מהם כלל ע' בהוספה בסוף הקונטרס².

ואמנם קושי אחד יש על גירסת התוספות כדלעיל, וכבר הרגישו בזה התוספות (בכורות לט: ד"ה כמה), והוא הקושיא למה ב"ש דברו על ד' של תכלת וד' של לבן, ונמצא שיש סך הכל יש ח' חוטים, ואילו ב"ה דברו רק על ג' חוטים בלבד, ומשמע שרק דברו על החוטים לפני הכפילה, ולכאורה אין המשך בין דברי בית הלל לדברי בית שמאי. ומאחר שגירסת התוספות נראה כעיקר הגירסא, ע"כ יש טעם נכון לשינוי זה, ואציע כאן ה' תירוצים שמצאתי בס"ד:

א. בפירוש המיוחס³ להראב"ד על הספרי (פר' שלח שם) כתב שבית הלל לא ס"ל כלל שיש דין לכפול החוטים, וכל דין הכפילה נאמר רק אליבא דב"ש. וביאר שלדעת התוספות (מנחות לח. לט: יבמות ה:): מדרשה של "גדיל ב' גדילים ד' עשה גדיל ופותלהו מתוכו" למדנו שיש לכפול החוטים. וכתב לבאר ש"ופותלהו מתוכו" הוא חלק מהדרשה, והוא שדורשים מלשון "פתיל" שמשמע כעין פתילה, כלומר כפילה. וביאר ש"פתיל" באמת לשון יחיד, וממילא לבית הלל ידעין מזה שיש רק חוט אחד של תכלת. אבל בית שמאי מקשינן לבן ותכלת להדדי⁴, ונמצא שמהיקש ידעין

יג. ולקמן בסוף הסימן כתבתי על נוסחאות שנמצאים בכת"י, אבל ראשית כל צריך לדעת שרש"י, הילקוט שמעוני, העיטור, ילקוט ת"ת [תלמיד הרשב"א, שהלך ממקום למקום וראה הרבה נוסחאות] והמיוחס להראב"ד, ועוד ראשונים שכולם גרסו שיש ד' חוטים של תכלת, היה לפניהם כזה הגירסא בספרי [ולא שכולם העתיקו זה מזה, שיש שינויים קלים בין דבריהם, והם דקדקו על שינויים אלו כמבואר בתוס' לט: וברא"ש סי' יב, וע"כ ראו שגירסתם מוסמך מאד].

יג. נדפס תשס"ט משני כתבי יד. המדפיסים הוכיחו שפירוש זה היה לפני החיד"א, וכנראה החיד"א מיחסו להראב"ד בעל ההשגות. אמנם קשה לקבל זה מאחר שבפרשת כי תצא (פיסקא רכט) כתב בתוך הפירוש בזה"ל: "ובהשגות הראב"ד ז"ל...", וע"כ אינו מהראב"ד. וכעת יש לנו עוד ראיה שאינו לבעל ההשגות מאחר שלענין מספר חוטי תכלת ס"ל שיש שני חוטי תכלת ושני חוטי לבן וכדעת התוספות, ודלא כהראב"ד בהשגות. עכ"פ במאמר "אקדמות להוצאה חדשה של ספרי במדבר" (לפרופ' מנחם כהנא עמ' 79) הוכיח שהיה לפני המחבר הזה הרבה נוסחאות על הספרי, כדמוכח מפירושו בהרבה מקומות שהביא יותר מגירסא אחת וכו', ולכן יש כובד לזה שהוא גורס כגירסת תוספות בפרשת שלח.

יד. כלומר המקור להשוות שני המינים הוא משום שיש היקוש בין שני המינים ונכלל בהיקוש זה הוא שמספרם שווים. ולכא' זה שכתבו הראשונים שיש סברא להשוות שני המינים הכוונה כנ"ל, שיש היקש, ואין זה רק סברא בעלמא, ומשום שיש היקוש ואין היקוש למחצה ע"כ מספרם שווה, ובזה מתורץ כמה קושיות, ואכמ"ל.

ובאמת משמע מהספרי עצמו [נוסח זה איתא בכל הכת"י בלי שינויים] שיש היקוש בין תכלת ללבן, דלענין שזירה איתא בזה"ל: "ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת - טווי ושזור, אין לי אלא תכלת טווי ושזור, לבן מנין, הרי אתה דן הואיל ואמרה תורה תן תכלת ותן לבן, מה תכלת טווי ושזור אף להן טווי ושזור" הרי שיש היקוש בין שני המינים. ובאמת המדרכי (תתק"מ) מביא הספרי הנ"ל ומוסיף על דברי הספרי בזה"ל "מה תכלת שני חוטים כפולין והם ארבע אף לבן כן". ולא נראה שגורס כן בספרי שלא מצינו שום זכר לזה בשאר ראשונים שהביאו ספרי הזה, אלא לכאורה כוונתו להסביר שמאותו היקש יש שני חוטי תכלת, וכדברי המיוחס להראב"ד, ודו"ק.

שע"כ שיעור תכלת ושיעור לבן שוין הם, ולכן פתיל שמיעוט הוא מיותר ומופנה, ודרשינן מיניה ופותלהו מתוכו, והיינו למדנו מפתיל שיש לעשות הכפילה. ולכן לא קשה כלל זה שבית הלל דברו על החוטים לפני הכפילה, ואילו בית שמאי דברו על החוטים לאחר הכפילה, שבאמת גם בזה פליגי, שלדעת בית שמאי יש חיוב לכפול החוטין וממילא לבסוף יש ד' חוטין של כל מין, ואילו לדעת ב"ה אין ענין לכופלו ולכן לדעתם יש רק ג' חוטים אף לבסוף. והמחלוקת של הכפילה מתלי תלוי בהשאלה כמה חוטים הם מתכלת, ובית שמאי לשיטתם שסבירא להם שפתיל לאו דוקא, דרשינן שיש ענין לכפול החוטים. ונמצא שלשון הספרי מדוקדוק מאוד, ודו"ק בזה, כי הדברים מאירים עיניים. ומרוב החיבה, וגם משום שאין הספר מצוי, הבאתי את לשונו בהערה^{טו}.

ב. התוספות (מנחות מא: ד"ה ב"ש, וכ"ה בבכורות ד"ה כמה) כתבו בשם רבינו תם ששיטת בית הלל בספרי הוא שיש י"ב חוטים, והשלשה שאמרו, היינו שלשה של כל מין ומין קודם הכפילה. ולפי"ז גם המשך הספרי שאמרו ב"ש ד' חוטים של תכלת ולבן גם כן הכוונה הוא לד' חוטים של כל מין לפני הכפילה, ולאחר הכפילה יש ט"ז חוטים. ומצינו שכבר נחלקו התנאים בגמ' (מנחות מא: א) אם הענין טלית בת ד' חוטים ובת ח' חוטים, וכן נחלקו בזה האמוראים (שם מב.), ויש לומר שהספרי כמאן דאמר טלעת בת ח' חוטים, והיינו ח' שהם ט"ז חוטים. ועכ"פ אין זה קושיא חדשה למה דברו הספרי ככה, וכבר נחלקו בזה האמוראים. ולפי דרך זו יש לפרש שהספרי כתב דרשה שמגדילים ילפינן שיש יותר מחוט אחד, והיינו הן לתכלת והן ללבן יש גדילים וזה מוסכם לכל, רק נחלקו ב"ש וב"ה כמה חוטים נלמד מגדילים, שלב"ה גדילים היו ג' ממילא יש ג' חוטין מכל מין, ולב"ש גדילים היו ד', ולכן יש ד' מכל מין ומין. ולכן לא קשה זה שבית הלל לא הזכירו שיש ג' מכל מין ומין, דכל המחלוקת הוא רק במשמעות גדילים, אבל לכו"ע יש גדילים מכל מין.

ג. הגר"א בביאורו לשו"ע (סימן י"ב) כתב כעין דרכם של התוס', וכתב ששיטת ב"ש בספרי הוא שיש ד' חוטים מכל מין ומין, וגם לב"ה יש ג' מכל מין ומין, ולעולם תכלת ולבן שוין הן לכו"ע. רק לדעת הגר"א הספרי מייירי בטלית בת ד' חוטין, ואליבא דהלכתא, והחוטים הנזכרים הם לאחר הכפילה^{טז}. ולמד שזה נמי כוונת הגמ' (מנחות מ"א ע"ב) שבש"א ד- היינו ד' של תכלת וד' של לבן, ובית הלל בספרי שאמר אין פחות משלשה, הכוונה שאין פחות משלשה של לבן ושלשה של תכלת, ולדבריו נמצא שבאמת שניהם מייירי בחצי חוטים לאחר הכפילה, והקשיא אינו מתחיל כלל.

טו. וזה"ל: "וכתיב ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת ודרש (מנחות לח) הכנף - מין כנף והיינו לבן, { פירוש ונמצא כאילו כתוב "ונתנו על ציצית לבן ותכלת" } וגדילים ד' משמע { והוי ריבוי וצריך מקור מהו נכלל בהריבוי } ואקשינן קרא לומר שיתן מן התכלת כל כך שיעור כמו כן מין הלבן { פי' שהיות הפסוק מקיש לבן לתכלת, גדילים מרבה שניהם בשוה }, אם כן פתיל דכתב רחמנא לדרשא { ולא כב"ה שפתיל הוא למנין התכלת והיינו שיש רק חוט אחד, דע"כ יש יותר מחוט אחד מהו דגדילים, ופתיל מיותר ולכן דרשינן מיניה } לומר עשה גדיל ופותליהו מתוכו כלומר כופלהו" עכ"ל. ולדבריו אין שום קושיא על שיטת התוספות מזה שפשטות לשון פתיל הוא אחד, ודו"ק.

טז. ויש לבאר שהתוספות לא פירשו שמייירי בחוטים לאחר הכפילה אולי משום שלפי"ז ייש חוט אחד שחציו צבועה (חוטי הרמב"ם ז'), ולא רצו התוס' לחדש מושג זה.

ד. הבעל העיטור (ח"ב הל' ציצית סד:) גם נגע בזה שבית שמאי דברו על ד' וד' חוטים, ואילו לב"ה משמע שיש רק סך הכל ג', וכתב לבאר בפשיטות ע"פ המשך הספרי, דהא בספרי מפרש שיעור אורך החוטים של ד' ד' אצבעות רק אליבא דב"ש, ולא מפרש השיעור אליבא דבית הלל, ושיעור ארכם רק נאמר לאחר הכפילה, ממילא כדי לפרש שיעור אורך החוטים דיבר הספרי על החוטים לאחר הכפילה, וכתב ד' של תכלת וד' של לבן, אבל לב"ה שהספרי לא מפרש שיעור אורך החוטים כלל, אז אין טעם לדבר על חוטים לאחר הכפילה, ולכן לב"ה דיבר הספרי על החוטים קודם הכפילה ואילו לב"ש דברו על חוטים לאחר הכפילה, ודו"ק".

ה. בשאלות דרב אחאי גאון (ס"ד קכ"ז) כתב בזה"ל: "ב"ש סברי גדיל שנים גדילים ארבעה, חד כי עייף ליה מר בגלימיה לא הוי גדיל, פשיטא תריץ הוי. ובית שמאי סברי גדיל תרי גדיל תרי, הא ד', ובית הלל סברי תלתא, אע"ג דמבראי לא הוי גדיל גדילים, כי עייף להו מר בגלימא הוי גדיל גדילים" עכ"ל. והנצי"ב בהעמק שאלה שם (אות ה') ביאר שהמחלוקת ב"ה וב"ש הוא בהבנת גדילים, שלכו"ע אין לחוט הנכרך ע"ג עצמו שם גדיל, ואין גדיל אלא שני חוטים מפורדים הנכרכים זה עם זה, וזה הביאור "אין גדיל פחות משנים". וכשהתורה אמרה גדילים בלשון רבים, והיינו שני פעמים גדיל, דעת ב"ה שהגדיל השני שייך לכרך עם גדיל הראשון שכבר קיים, ולכן בגדיל השני אין סברא של אין גדיל פחות משנים, ששייך לעשות גדיל שנית ע"י חוט אחד יחד עם גדיל הראשונה. ולכן אע"פ שגדיל אחד הוא שנים, גדיל השני הוא רק מוסיף חוט אחד לבד, ונמצא שגדילים לשון רבים לב"ה הוי רק שלשה שהם שש. ופי' שדעת ב"ש הוא שאנו רק רואים הגדיל קודם הכפילה, וכלשון השאלות שרואין "מבראי", ולכן אף גדיל השני צריך שני חוטים, ונמצא שיש סך הכל ד' שהם ח' חוטים".

ולפי"ז נמצא שלהגיד לנו שיטת ב"ה, נכלל בתוך המספר של ג' המושג של כפילה ולא הוצרך הספרי להגיד לנו דבר זה, שבלי הכפילה אין דרך להגיע לשלשה חוטים. משא"כ לדעת ב"ש שס"ל שאנו דנין גם את החוטים של גדיל השני לפני הכפילה, שפיר דיבר הספרי על החוטים לאחר הכפילה להשמיענו שיש בכלל ענין הכפילה, ואילו לדעת ב"ה דיבר על חוטים שלימים, שלב"ה מובן מאילו שיש כפילה", משא"כ לב"ש צריך הספרי להודיענו, ודו"ק היטב.

ולכן זכינו לדין שגירסת התוספות בספרי נכון מאוד ומזוקק שבעתים, והקושי האחד שהקשו למה ב"ש מיירי לאחר הכפילה ולב"ה מיירי קודם הכפילה, אחר העיון אינו קשה כלל, וביארנו בזה כמה תירוצים נכונים ונכוחים. אבל נשאר לנו בג' קושיות עצומות על גירסת

יז. ואף שעדיין קצת קשה זה שלא פירש הספרי אורך החוטים לדעת ב"ה, והיינו ג' אצבעות כמבואר במנחות מ"א: "מ"מ בכל הגירסאות ובכל הכת"י לא פירוש שיעור אורך אליבא דב"ה, וצ"ל שלא חש לפרש כל פרטי הדינים כיון שלא ק"ל הכי. וכן מצינו בכמה מקומות במשניות שלא פירש התנא כל הפרטים אלא אליבא דמאן דאמר שקיימא לן כוותיה. לדוגמא ע"י במסכת תרומות פ"ד מ"ג, וז"ל: "שעור תרומה, עין יפה, אחד מארבעים. בית שמאי אומרים, משלשים. והבינונית, מחמשים. והרעה, משישים", ולא פירש התנא שלדעת ב"ש הבינוני בארבעים והעין רעה בחמשים, ע"ש.

יח. הנצי"ב ג"כ הוכיח שרש"י (יבמות ה:, מנחות לט:) ס"ל כהשאלות בזה, ע"ש, ולדבריו מובן הטעם שרש"י לא למד המקור להכפילה מפותלהו מתוכו כדעת התוספות.

יט. ולכאורה אין זה סתירה עם דברי המיוחס להראב"ד שכתב שרק לב"ש יש כפילה כיון שלמדו זה מופתלהו וב"ה לא דרשו פתיל, שעדיין יש לומר שרק לב"ש צריך דרשה להכפילה דיון שאינו מוכח מעצם גדילים, ואילו לב"ה אין אנו צריכים דרשה לזה כיון שהוא מובן מאילו, ולכן לב"ה שייך ללמוד מפתיל שהוא דוקא חוט אחד, ודו"ק היטב.

הראב"ד, ולכן מסתבר הדבר לומר ששיקק הגירסא הוא גירסת התוספות, ואולי אילו ראו שאר הראשונים את גירסא זו¹, היו מקבלים אותו.

הוספה:

הנה כתבנו הרבה לדון בגירסאות השונות בספרי, וכתבנו כמה טעמים להעדיף הגירסא שגורס ד' חוטים של תכלת וד' חוטים של לבן, ומן הראוי להביא הגירסאות השונות בכתבי יד².

- כת"י רומי, EBR 32, כתב איטלקית מרובעת, משוער שהוא ממאה י"א
- מדרש לקח טוב [מאטליה, משוער מסוף המאה הי"א ע"פ דפוס ונציא שו]
- בעלי התוס' חיו בתחילת מאה הי"ב וציטטו הספרי הכמה מקומות [ודקדק ר"ת בל"ט: על החילוקים בין שלח לתצא]
- כת"י לונדון BL 341, כתב אשכנזי מרובעת משוער מסוף מאה י"ב
- ילקוט שמעוני [ע"פ דפוס שלוניקי שנת רפ"א, בעל הילקוט לכאור' חי בתקופת בעלי התוספות]
- כת"י אקספורד OX 151, כתב אשכנזי, עם קולופון משנת 1291
- ילקוט תלמוד תורה משנת 1337 [רבינו יעקב ב"ר חננאל סקילי, שהסתובב סביב כל העולם וברור שראה הרבה נוסחאות]
- כת"י ברלין QU1594, כתב איטלקית, מאה הי"ד
- כת"י רומי קזנטונה 67, H2736, כתב איטלקי ממאה הי"ד [אינו ספרי שלם, ויש לנו רק על פרשת ציצית]
- דפוס ראשון של הספרי, וניציא שנת שו [שנדפס ע"פ שני העתקות של הספרי מספרד]

כ. ובהערה לעיל כתבתי שיש שלא גרסו לכל הקטע בפר' תצא, אבל טעות הוא כמו שכתבתי שם, ועכ"פ ודאי ניתן לומר שאילו ראו הגירסא היו חוזרים.

כב. ראה מאמרו של פרופ' מנחם כהנא "אקדמות להוצאה חדשה של ספרי במדבר" שדן הרבה על הכתבי יד השונים.

שלה	חלק זה מופיע רק בפר' תצא				
ספרי דפוס ונציא שלה		ועשו להם ציצית שומע אני יעשה חוט בפני עצמו ת"ל גדילים'	מכמה גדילים אחא עושה אין פחור משלשה דברי בישה	וב"ה אומרים שלשה של צמר ורביעית של תכלת והלכה כב"ש	בד"א בתחלתו אבל שיריה וגרדומיה כל שהוא
כת"י רומי שלה ובפרי' תצא ליתא לקטע זו		עשו להם ציצית שומע אני יעשה חוט אחד בפני עצמו ת"ל גדילים	שומע אני כמה גדילים אחא נעשה אין פחות משלשה דברי בית הילל	בית שמי או' שלצמר וארבעה שלתכלת והלכה כדברי בית הילל	במה דברים אמור' בתחילה אבל שיריה וגרדומיה כל שהוא
כת"י אוקספורד שלה		ועשו להם ציצית שומע אני יעשה חוט אחד בפני עצמו ת"ל גדילים	מכמה גדילים אחא נעשה אין פחות משלשה דב' בית הילל	בית שמי או' ארבעה של צמר וארבע' של תכלת והל' כדברי ב' שמי	במה דברים אמורים בתחילה אבל שיריה וגרדומיה כל שהו
כת"י לונדון שלה		ועשו להם ציצית שומע אני יעשה חוט בפני ת"ל גדילים	מכמה גדילים אחא עושה אין פחות משלשה דברי בית הילל	בית שמאי אומ' שלשה של תכלת צמר ורביעית של תכלת והלכה כדברי בית שמאי	במה דבר' אמו' אבל שיריה וגרדומיה של שהוא
ילקוט תלמוד תורה שלה		ועשו להם ציצית שומע אני יעשה חוט בפני עצמו ת"ל גדילים תעשה לך וגו'	מכמה גדילים היא נעשה אין פחות משלשה דברי ב"ש	כ"ה ד' של צמר וד' של תכלת והלכה כדברי ב"ש	בד"א בהתחלתה אבל שיריה וגרדומיה כל שהו
כת"י ברלין שלה וליתא בפרי' תצא		ועשו להם ציצית שומע אני יעשה חוט אחד בפני עצמו ת"ל גדילים	מכמה גדילים נעשית אין פחות משלשה דברי ב"ה	ב"ש או' ג' של צמר וד' של תכלת והלכה כדברי ב"ש	בד"א בתחלה אבל שיריה וגרדומיה כל שהו
כת"י רומי קונסטנז שלה		ועשו להם ציצית שומע אני יעשה חוט אחד בפני עצמו ת"ל גדילים	מכמה גדילים אחא עשה אין פחות משלשה דברי בית הילל	בית שמאי אומ' שלשה שלצמר וארבעה שלתכלת והל' כדברי בית שמי	
ילקוט שמעוני שלה		ועשו להם ציצית שומע אני יעשה חוט אחד בפני עצמו ת"ל גדילים תעשה	כמה גדילים אחא עושה אין פחות משלשה דברי ב"ה	וב"ש אומרים שלשה של צמר וארבעה של תכלת והלכה כדברי ב"ש	בד"א בתחלה אבל שיריה וגרדומיה כל שהוא
לקח טוב שלה		ועשו להם ציצית שומע אני ועשו חוט אחד בפני עצמו ת"ל גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך	אין גדיל פחות משלשה דברי בית הילל	בית שמאי אומר' שלשה של צמר וארבעה של תכלת והלכה כבית שמאי	בד"א בתחלתיה אבל שיריה וגרדומיה כל שהוא
חוס' מנחות לח [כנרא' שלה]		ועשו להם ציצית שומע אני חוט אחד בפני עצמו ת"ל גדילים	כמה גדילים נעשין אין פחות משלשה חוטין כדברי בית הילל....	ב"ש אומרים ד' של צמר וד' של תכלת	
מנחות מא: ד"ה ב"ש א'		ועשו להם שומע אני יעשה אותן אחד בפני עצמו תלמוד לומר גדילים	מכמה גדיל אחד נעשית אין פחות משלשה דברי ב"ה	ב"ש אומרים ד' של תכלת ד' של צמר	
עיתור [סט טור ד] שלה			מכמה גדילים נעשית אין פחות מג' כדברי ב"ה	בש"א ד' של צמר וד' של תכלת והלכה כדברי ב"ש	בד"א בתחלתו אבל בשיריו ובגרדומיו כ"ש
כי תצא דפוס ונציא	גדילים תעשה לך למה נאמר לפי שנאמר'	ועשו להם ציצית שומע אני יעשה חוט אחד בפני עצמו ת"ל גדילים	כמה גדילים נעשים אין פחות משלשה חוטים כדברי בית הילל	ובית שמי אומ' מארבעה חוטים של תכלת וארבעה חוטים של לבן של ארבע ארבע	במה דברי' אמורים בתחילה אבל בשיריה ובגרדומיה כל שהוא

כת"י אוקספורד כי תצא	גדילים תעשה לך למה נא' לפי ש'	ועשו להם ציצית שומע אני יעשה חוט אחד בפני עצמו ת"ל גדילים	כמה גדילים נעשות אין פחות משלשה חוטין כדברי בית הלל	אצבעות והלכה כדברי בית שמי	במה דברים אמורים מתחילה אבל בשיורה ובגרדומי הא כל שהוא
כת"י לונדון כי תצא	גדילים תעשה לך לפי שנאמר	ועשו להם ציצית שומע אני יעשה חוט אחד בפני עצמו תלמוד לומר גדילים	כמה גדילים נעשות אין פחות משלשה גדילים {סוף השורה וחסר}	חוטין של תכלת וארבעה חוטין של לבן של ארבע ארבע אצבעות והלכה כדברי בית שמי שנא'י	במה דברים אמורים מתחילה אבל בשיורה ובגרדומהא כל שהוא
ילקוט שמעוני כי תצא	גדילים תעשה לך למה נאמר לפי שנאמר	ועשו להם ציצית שומע אני יעשה חוט אחד בפני עצמו ת"ל גדילים	כמה גדילים נעשים אין גדיל פחות משלש חוטין כדברי ב"ה	וב"ש אמרים מארבע חוטין של תכלת וארבע חוטין של לבן של ארבע ארבע אצבעות והלכה כדברי ב"ש	בד"א בתחלה אבל בשיורה ובגרדומיה כל שהו
מדרש תנאים תצא	גדלים תע' לך למה נאמר לפי שהוא אומר	ועשו להם ציצית שומע אני יעשה חוט אחד בפני עצמו ת"ל גר' תע' לך	כמה גדילה נעשית אין פחות משלשה חוטין כדברי בית הלל	בית שמאי אמר' ארבעה כמה תהא משלשה בית שמאי אמר' ארבע וביה הלל אמר' שלשה ושליש שבית הלל אמר' אחת מארבע לטפח של כל אדם והלכה כבית שמאי	בד"א בתחלתה אבל בשיורה ובגרדומיה כל שהוא
מנחות מא: ד"ה ב"ש ב' בשם תצא	גדילים למה נאמר לפי שנאמר	ועשו להם ציצית שומע אני יעשה חוט א' בפני עצמו ת"ל גדילים	כמה גדיל נעשית אין פחות משלשה חוטין כדברי בית הלל	ובית שמאי אמרים מארבע חוטין של תכלת וארבעה של לבן על ארבע ארבע אצבעות	
בכורות לט: בשם פר' תצא			כמה גדילים נעשות אין פחות משלשה חוטין כדברי בית הלל	בית שמאי אמרים ד' חוטין של תכלת וארבעה של לבן על ד' אצבעות והלכה כדברי בית שמאי	
רבינו הלל כי תצא		ועשו להם ציצית שומעני יעשה חוט א' ת"ל...	כמה גדילים נעשים אין פחות מג' כדברי ב"ה	בש"א מארבע חוטין	
עיסור [סז טור ד] כי תצא			כמה גדילים אין פחות מג' כדברי ב"ה	בש"א ד' חוטין של תכלת וד' של לבן של ד' ד' אצבעות והלכה כדברי ב"ש	
רא"ש סי' י"ב בשם תצא	גדילים תעשה לך למה נאמר לפי שנאמר	ועשו להם ציצית שומע אני יעשה חוט אחד ת"ל גדילים	וכמה גדילים יעשה אין גדיל פחות מג' חוטין כדברי ב"ה	ב"ש אמרים ארבע חוטין של תכלת וארבע חוטין של לבן של ארבע ארבע אצבעות והלכה כדברי ב"ש	
מדרכי תהקל בשם ספרי				בית שמאי אמרים ארבע חוטין של תכלת וארבע חוטין של לבן	
מהר"ז בינגא בשם תצא			כמה גדילים נעשין אין פחות מג' חוטין כדברי ב"ה	וכדברי ב"ש אמרים ד' חוטין של תכלת וד' חוטין של לבן של ארבע ארבע אצבעות והלכה כדברי ב"ש	

אחר העיון בכל זה מוכח בעליל שהגירסא בשלח "ורביעית של תכלת" אינו מקורי כלל, ונמצא רק בכת"י לונדון ובדפוס, [ובלונדון משובש גם "אתה עושה" כמו בדפוס, ולכאורה יש שייכות ביניהם], משא"כ הגירסא "שלשה של צמר וארבעה של תכלת" מופיע מארבע מקומות, וכולם מקורם מאטליה, והגירסא הכי קדום באטליה הוא כת"י ותיקין וחסר כמה חוטי לבן, וגם כתוב וארבעה של תכלת. ומעניין שהיחיד מהראשונים שמעיד על הנוסח בספרי שמבואר שיש חוט אחד הוא הריא"ז, שגר באטליה. ונראה שלומר שהכוונה של "וארבעה" היינו רביעית הוא דבר מוזר, ולא נמצא כן בשאר מקומות בספרי חז"ל, וצריך הסבר למה כאן שונה משאר המקומות. ויותר נראה שארבעה נחלף להבנת רביעית מלומר שרביעית נחלף לארבעה. וחכם אחד אמר לי שארבעה הוא טעות שנעשה מאות ד', ובאמת אות ד' הכוונה רביעית, אבל דבריו רחוקים מאחר שהגירסא וארבעה מופיע בחמש מקורות, א"א לקבל שהשיבוש הוא נפוץ כ"כ, ואילו הגירסא הנכונה והמקורי לא מופיע עד לאחר 350 שנה.

בכל מקום שהועתק הספרי כנראה נעשה בדקדוק גדול, כי בכל מקום בפר' שלח הגירסא הוא על צמר קודם התכלת בלי שום יוצא מן הכלל, ובכל מקום בפר' תצא הגירסא הוא ארבעה **חוטין** כו' וארבעה **חוטין** כו', וגם תכלת הוא קודם ללבן כמו שכתבנו הכל לעיל. מאחר שכולם העתיקו הספרי שלפניהם בדקדוק גדול, קשה לומר שכולם שבשו בפה אחד אותו השיבוש, אם לא שנימא שנעשה נס כמו בימי תלמי המלך...

סימן ג' - ביאור משמעות התלמוד

הנה נראה שיש להוכיח מפשטות הסוגיות בפרק התכלת שמספר חוטי תכלת ולבן שוים. ואף שיש ראשונים שכתבו שיש רק חוט אחד של תכלת, אולי הם רק למדו כן מאחר שכן היה מפורש בגירסתם בספרי, ולא היה להם הברירה לפרש הסוגיא כפשוטו, ואבאר.

איתא בגמרא (מנחות מ"ב.) "רב אחא בר יעקב רמי ארבע ועיף להו מיעף ומעייל להו בגלימא ואביק להו מיבק, קסבר בעינן תמניא בגלימא כי היכי דליהוי גדיל גדילים במקום פתילי, רב ירמיה מדפתי רמי תמניא דאינהו שיתסר ולא אביק להו, מר בריה דרבינא עביד כרידן (ופי' רש"י ד' שהם ח' חוטים) וכן מבואר שם דף מ"א: שיש מושג של טלית בת ד' חוטים וטלית בת ח' חוטים. ולפום ריהטא פליגי בה התנאים והאמוראים במספר החוטים שבציצית, שמר בריה דרבינא עשה ד' שהם ח' חוטים כמו שאנו נוהגים היום, ורב אחא בר יעקב ורב ירמיה מדפתי עשו ט"ז חוטים (ולכאורה שניהם ס"ל שיש לעשות ט"ז חוטים, אלא שנחלקו אם אפשר לקיים ענין זה במקום הנקב בלבד ע"י כפילה, או שצריך ט"ז חוטים גמורים). וצ"ב המקור והענין למספר ח' (שהוא ט"ז) חוטים, ועוד צ"ב איך נחלקו האמוראים עם בית שמאי שאמרו שיש רק ד' חוטים בציצית.

והנה התוספות (לח. ומב., וכ"כ הרא"ש בפסקים סי' י"ב, וע"ע תוס' בבכורות לט: ד"ה כמה) למדו שיש איזה ענין לעשות גדילים מלבן וגדילים מתכלת והיינו טלית בת ח' חוטים, ולא רק לעשות גדילים אחד שחציו לבן וחציו תכלת – טלית בת ד' חוטים. ולכן אלו שעשו ט"ז חוטים, עשו ד' שהם ח' חוטים (גדילים) מלבן, וגם ד' שהם ח' חוטים (גדילים) מתכלת. ולפי"ז מעולם לא נחלקו אמוראים אלו עם ב"ש שאמרו שא"צ אלא ד' חוטים, אלא שהם למדו שכונת ב"ש הוא שצריך ד' חוטים מכל מין ומין, וכלומר ד' חוטי לבן וד' חוטי תכלת.

ובספר מור וקציעה להיעב"ץ (על הטור סימן י"א) ביאר שהתוספות למדו שיש ענין של גדילים מכל מין ומין מעצם דברי הגמרא, שגרסינן שם "קסבר בעינן תמניא בגלימא כי היכי דליהוי גדיל גדילים במקום פתיל", וכתב היעב"ץ: "נ"ל דהכי פירושו, קסבר דבעינן תמניא, כי היכי דלתקיים הדרשה דגדילים ד' גם בפתיל שהוא תכלת וק"ל" עכ"ל.

ולפי דבריו, מש"כ התוספות שיש ענין לעשות גדילים לכל מין ומין, למדו כן מגמרא מפורשת, וממילא מוכח מעצם דברי התלמוד שתכלת ולבן שוין הם. ולכן התוספות מעולם לא נסתפקו אם באמת תכלת ולבן שוין הם, אלא הם רק הסתפקו בטעם הדין, אי משום סברא להשוותם או טעם אחר, ודו"ק²².

וגם רש"י (בשם ר"י הזקן) שם (מ"ב.) למד שהמחלוקת אם יש ח' חוטים או ט"ז חוטים, תלוי בדרשה של גדילים²³, והיינו שהאמוראים פליגי אי גדילים ד' משמע או ח' משמע. וגם לדבריו

כב. ואף שיש שלא גרסו "גדיל גדילים במקום פתיל", מ"מ כן הוא ברי"ף וברא"ש, וכן גרסו תוס' דף לח.

כג. ולכן יש לומר שזהו מקורם שיש ד' חוטים מכל מין, ואולי אפילו אם ראו גירסא אחרת בספרי לא היו חוזרים משיטתם, ששיטת התלמוד לחוד ושיטת הספרי לחוד, וכמו שכתבו לענין משמעות פתיל שהספרי חולק על התלמוד, ויל"ע בזה.

כד. ברש"י שם מבואר ששיין ללמוד מגדילים ח'. ובאחרונים (רש"ש, ב"ח על הרי"ף, ח"י אנשי שם) כתבו כמה מהלכים מהו הדרשה. אמנם ברש"י של רבינו פרץ (מובא בשיטה מקובצת שם) וכן במהר"ז בינגא איתא שהדרשה הוא גדיל ב' גדיל ד' גדילים ח'.

צ"ב איך יחלוקו האמוראים עם דברי ב"ש שאמרו שיש רק ד' חוטים. אלא צריך לומר שלמאן דאמר שצריך ח' חוטים, ע"כ למדו שב"ש קאי על כל מין ומין, והיינו ד' של תכלת וד' של לבן. ולכן גם רש"י למד מעצם דברי הגמ' שמספר שני המינים הם שוין.

ועי' בחידושי הר"ן^{כה} (ומבואר מדבריו שכן נמי דעת הרשב"א בתשו' סי' תס"ח, וסי' תקל"ח) ורבינו דוד בסנהדרין (פח:) שכתבו שזה שמבואר בגמ' שיש מושג של ט"ז חוטים כאן אינו ראייה שמותר להוסיף על החוטים, אלא יש מחלוקת כמה חוטים בעינן, ולמר כדאית ליה ולמר כדאית ליה אסור להוסיף על מספר החוטים מטעם איסור כל תוסף, שכל אחד כדאית ליה יש לו דרשה שמחייבת דוקא כשיטתו, עי"ש. וכתבו שגם הברייטות (מא:) שחלקו בין טלית בת ח' חוטים וטלית בת ד' חוטים ג"כ לכל אחד כדאית ליה כן הוא מחויב לעשות מעיקר הדין, ואסור להוסיף על החוטים.

והנה הגמ' שם (מא:) דן אם מותר להתיר ציצית מבגד לבגד, והביא הגמ' ראייה, וז"ל: "ת"ר טלית שכולה תכלת כל מיני צבעונין פוטרין בה חוץ מקלא אילן. מיתבי טלית אין פוטר בה אלא מינה, טלית שכולה תכלת מביא תכלת וד"א ותולה בה, וקלא אילן לא יביא ואם הביא כשר (כלומר) יש סתירה בין הברייטות אם קלא אילן פוסל (דיעבד). אמר רב נחמן בר יצחק לא קשיא, כאן בטלית בת ארבעה חוטים כאן בטלית בת שמונה חוטים, שמעת מינה מתירין מבגד לבגד". והיינו שכדי לתרוץ סתירה בדין קלא אילן אם פסולה בדיעבד אם לאו, חילק רנב"י בין טלית בת ח' ובת ד' חוטים, וע"כ בת ח' חוטים ובת ד' חוטים חלוקים בדיניהם. ולדברי הר"ן ורבינו דוד שאמרו שיש דרשה לשני השיטות (בת ד' ובת ח') ולכל אחד כדאית ליה צריך מספר זה (ד' או ח') מעיקר הדין, א"כ לכאורה יהיו הדינים שווים זה לזה, ואילו בגמרא מבואר שרק באחד מהם קלא אילן הוי פסול בדיעבד, וצ"ע.

ומה שצריך לומר הוא שמ"ד שס"ל שיש ח' חוטים (שהן ט"ז) חוטים ס"ל כדברי התוספות בבכורות (לט: ד"ה כמה, עי"ש היטב), שכתבו שאם יש ענין של גדילים מלבן וגדילים מתכלת (כלומר ט"ז חוטים), אם אין לו אלא מין א' עושה גדילים רק מאותו המין^{כו}, ורק למ"ד טלית בת ד' שיש גדילים אחד מתכלת ומלבן יחד, אם אין לו אלא מין אחד עדיין יש ענין להשלים למספר גדילים. ולכן בטלית שהקונה סובר שכולם תכלת (כהסוגיא שם בטלית שכולו תכלת עשה ד' מתכלת וד' מקלא אילן, והקונה סובר שכולם מתכלת כמבואר ברש"י שם), לדעתו שאין לו אלא מין תכלת אין ענין לט"ז חוטים, שאם אין לו רק מין א' אי"צ אלא ח' חוטים^{כז}, ולא עוד, אלא שאסור לעשות ט"ז חוטים מחשש כל תוסף, ולכן בודאי יבוא להתיר ד' מהחוטים. ובזה מובן היטב איך הגמ' הוכיח מכאן שמתירין מבגד לבגד, שכדי שלא יעבור בבל תוסף מסתמא יבוא להתיר החוטים הנוספים. אבל למ"ד טלית בת ד', אף שהקונה סובר שכל הד' חוטים הם מתכלת, אבל אפילו אם הוא אינו מקיים אלא מין אחד, מ"מ לעולם צריך ד' חוטים לקיים מצות גדילים כמו שכתבו התוספות (מנחות לה, ובבכורות שם) שלעולם אין מושג של ציצית פחות מד' חוטים, ולכן לא חיישינן (עכ"פ כל כך שראוי לפסולו) שיתיר החוטים. ובזה מובן

כה. בריש ספר קובץ הערות להגר"א וסרמן הוכיח שאינו מרבינו ניסים בן ראובן אלא ראשון יותר מאוחר, מפני שהוא מביא כמה פעמים שיטת הר"ן בנדרים בשם רבינו ניסים ז"ל.

כו. עי"ש שנסתפקו בטעם המנהג ללבוש ח' חוטי לבן בזמן שאין תכלת, אי משום שזהו הגדילים מלבן ובאמת בזמן שיש תכלת יש ט"ז חוטים, או שיש רק ח' חוטים בזמן שיש תכלת אלא שיש ענין גשאיין תכלת להשלים החוטים כדי שיהיו גדילים - ד'.

כז. זה נאמר רק בהנחה שבחוטי תכלת אי אפשר לצאת מצות לבן. ובמקום אחר הארכתי להביא ראיות לכאן ולכאן, ולענ"ד הוא שנוי במחלוקת הראשונים, ואה"נ יש לומר שלדעת הר"ן אי אפשר לצאת חובת לבן ע"י חוטי תכלת.

כל השקלא וטריא שם, ומובן נמי למה רק אחר תירוצו של רנב"י הוכיח הגמ' שמתירין מבגד לבגד, ודו"ק היטב בכל זה. וגם לשיטתם צ"ל שאין האמוראים חולקים עם ב"ש, אלא שנחלקו אם כוונת ב"ש הוא שיש ד' חוטים מכל מין או סך הכל ד' חוטים, וכנ"ל כמש"כ בדעת רש"י ותוספות.

ולכן גם לדעת הר"ן ורבינו דוד מוכרח מעצם דברי הגמרא שמספר תכלת ולבן שוין הם. ולא עוד, אלא שנראה שלכל הראשונים^{כח} שאמרו שיש בל תוסיף בהוספת החוטים (כפשטות הסוגיא בסנהדרין פח:), ע"כ שלא ראו ראייה שמותר להוסיף על החוטים מטלית בת ח', וצ"ל שלמדו דשאני התם שיש איזה ענין למספר ח', וס"ל כרש"י ותוס' שלבן ותכלת שוין הם, דאל"כ א"א לפרש איך פליגי אמוראים עם ב"ש, ומה הענין של טלית בת ח' חוטים.

אבל להרמב"ם והראב"ד שיש רק חוט אחד של תכלת, לא מובן כל הענין של טלית בת ח' (ט"ז). כלל. שאי אפשר לומר שיש דרשה שמחייב דוקא ט"ז חוטים, דאם יש דרשה לשני השיטות, לא מובן למה יש חילוק בדיון (אי קלא אילן פוסל דיעבד) בין טלית בת ח' וטלית בת ד', שהלא שניהם דרשה גמורה (להר"ן ורבינו דוד תירצו חילוק שמאמץ רק אם תכלת ולבן שוין, וזה א"א לדעת הרמב"ם והראב"ד). וגם צ"ב איך נחלקו אמוראים עם בית שמאי שאמרו שיש ד' חוטים בלבד (דא"א לתרץ שדברו על כל מין ומין, שזה רק אפשר אם יש ד' חוטים מכל מין, ולדעתם תכלת ולבן אינם שוים).

ויש שלמדו שיש איזה הידור לקיים דין גדיל ב' גדילים ד' ע"י ט"ז חוטים, כי אז מקיים ענין ח' החוטים בחוטים שלימים, ולא רק בחצי חוטים, עכ"ד. וטעות הוא, שודאי אין ענין לקיים ח' חוטים בחוטים שלימים, כי באמת אין מקום למספר ח' חוטים כלל, רק יש מקור לד' חוטים מגדילים, וגם יש דין אחרת להכניסם לנקב ולכופלם (ולתוספות זה נלמד מהדרשה בדף כ': "ופותלהו מתוכו"). ולכן א"א לומר שיש קיום בח' חוטים שלימים, שאין ענין ליותר מד' חוטים לולי הכפילה, וכאן הוא מכניס ח' חוטים וכופלן לט"ז, ודו"ק.

וע"כ צ"ל שלהרמב"ם והראב"ד שענין ח' חוטים המוזכר כאן לאו דוקא, וה"ה י' או י"ב, וכמו כן הברייתא דבת ח' חוטין נמי לאו דוקא (וכ"כ המשכנ"י סי' ט"ו בדעת הרמב"ם) וכל הסוגיא רק קמ"ל שאין איסור ב"ת. ואמנם הגמ' לא משמע כן כלל, וגם צ"ע לשון **"בענין תמניא בגלימא"**, [וגם פשטות הסוגיא בסנהדרין פח': שיש בל תוסיף בהוספת חוטין ממין הכשר למצותו, וכן דעת רוב הראשונים שיש ב"ת עכ"פ בט"ז חוטים, וזה א"א לדעת הרמב"ם] ולכן נראה שפשטות הסוגיא מוכח כשיטת התוספות, ודו"ק היטב^{כט}.

ועוד יש להוסיף ראייה אחרת, והוא שלכו"ע יש ספרי שכתוב "ועשו להם ציצית, שומע אני יעשה חוט אחד בפני"ע, ת"ל גדילים" – אלא שיש לנו ספק מהו ההמשך. אבל עכ"פ חזינן שיש הוה אמינא שאי"צ אלא חוט אחד, וצ"ב מהו החוט אחד הזה, לבן, או גם תכלת. והדרך לברר זה

כח. הלא המה: הרשב"א (שו"ת סי' תס"ח, ובתשו' תשכח), סמ"ק (קע"ה), מרדכי (ר"ה תש"ה), נמוק"י (הל' ציצית יב:), רא"ש (הל' ציצית סי' ו'), וע"ע תוספי הרא"ש ר"ה כח:), ר"י (מובא בטור סי' י"א), אגור (הל' ציצית אות יג), רבינו ירוחם (נתיב י"ג ח"ג, וע"ע נתיב י"ט), המיוחס לר"ן (סנהדרין פח:), רבינו דוד (שם), וכן משמע בר"ן (ואינו אותו ר"ן של סנהדרין כנ"ל בהערה ביצה ז: בדפי הר"ף).

כט. והר"ר צבי הרציג חידש מהלך לתרץ שיטת הרמב"ם, והוא שגם הרמב"ם מודה שטלית בת ח' חוטין חציו מלבן וחציו מתכלת, ורק בטלית בת ד' חוטין ס"ל שפתיל הוא אחד דוקא, והטעם לזה הוא שענין טלית בת ח' הוא שיש גדילים מכל מין ומין, וא"כ גדילים זה מוציא את הקרא מפשרו, אבל כשיש רק גדילים אחד לכל הטלית, אז אין ירבו מוציא מפשרו לשון פתיל. וחידוש הוא, ועפ"י רק מתורץ מהו הענין של בת ח' חוטין, ועדיין צ"ע החילוק בין בת ח' ובת ד' לענין מתירין מבגד לבגד, וצ"ע.

הוא ע"י בירור מהו המשך הספרי שמוציא מהוה אמינא זו. הספרי ממשיך "ת"ל גדילים" ויש לברר מהו גדילים, אי גדילים הוא ג' חוטים, או גדילים זה קאי רק על מין הלבן בלבד ממילא גם ההוה אמינא שיש רק חוט אחד קאי על הלבן. אבל אם גדילים הוא ד' חוטים, וכלומר שנכלל בגדילים מין התכלת, אז ההוה אמינא שיעשה רק חוט אחד הוא גם במין התכלת, והסיפא בספרי הודיענו שיש יותר מחוט אחד של תכלת.

והנה הגמרא מפורש (יבמות ה:; מנחות לט:): דדרשינן גדיל ב' גדילים ד', וד' חוטים ברור שאינו מין לבן לחוד, אלא ע"כ נכלל בגדילים מין התכלת. וכן בפ"ק דיבמות (ד:): לומדים מגדילים תעשה לך, שעשה של ציצית דוחה ל"ת של כלאים. והנה עיקר עדל"ת בציצית נאמר בתכלת כמו שמפורש במנחות (מ:), ואם אין תכלת קי"ל שלא אמרינן עדל"ת. וע"כ עיקר הלימוד מגדילים קאי על מין התכלת, וא"כ א"א לומר שגדילים אינו אלא מין לבן לבד. ומאחר שמבואר שגדילים קאי על שני המינים, גם ההוה אמינא זו של חוט אחד קאי על שני המינים, ונמצא שהוה אמינא הוא שיעשה רק חוט אחד של תכלת (ולכאורה ההו"א הוא משום שלשון פתיל משמע א', וכלשון הספרי שומע אני יעשה א' כר) אבל מגדילים - שהוא ריבוי - למדנו שיש יותר מחוט אחד, וכלומר מהספרי מבואר שודאי יש יותר מחוט אחד של תכלת^ל.

ואם הריבוי של גדילים כולל שני המינים אין טעם כלל שהריבוי מרבה הלבן יותר מהתכלת, ולכאורה זהו כוונת התוספות שכתבו שיש סברא להשוותם, היינו שהסברא הוא שלא נתרבה מגדילים מין אחד יותר ממין אחר, אלא סברא הוא ששניהם שוין, וזכינו לדין שאע"פ שפשוטו של מקרא הוא שיש חוט אחד בלבד, גדילים מרבה יותר מזה, וכלומר יש שני חוטים מתכלת ושני חוטים מלבן. ולפי"ז אין כאן התחלת סרך קושיא על שיטת התוספות שפתיל משמע אחד, שכן הוא ההוה אמינא של הספרי, אמנם למסקנא שפיר יש ריבוי מגדילים למדנו שיש יותר מחוט אחד^ל, ותו לא מידי.

ל. אמנם דעת בית הלל הוא שלא דרשינן מגדילים ד', ולכן ניתן לומר שגדילים לא קאי אלא על חוטי הלבן, ולכן גם הוה אמינא זה אינו אלא על חוטי הלבן, אבל בתכלת עדיין יש רק חוט אחד, שמעולם אין ריבוי שמוציא את הפסוק מפשוטו. ונראה [וכ"כ הנצי"ב בכמה מקומות, ועוד אחרונים] שהמחלוקת ב"ש וב"ה אם הדרשה של גדילים קאי על שני המינים, ודו"ק. ומה שהקשו כמה ת"ח בסברת התוספות להשוות שני המינים לא מתאים עם שיטת ב"ה והקשו למה לו לתוס' לחדש סברא חדשה רק אליבא דב"ש, לא קשה מידי, שיש לומר שבזה גופא פליגי ב"ש וב"ה, שלדעת ב"ש גדילים קאי על שני המינים, והסיבה לזה הוא מסברא להשוותם, ממילא תכלת ולבן שוה, אבל לדעת ב"ה גדילים קאי רק על הלבן לחוד ממילא עדיין אין לנו מקור שיש יותר מחוט אחד של תכלת, והתוספות שכתבו סברא להשוותם כתבו כן להסביר דעת ב"ש, ופשוט שעל זה גופא בית הלל פליגי, ודו"ק.

ועוד תירצנו לקושיאם במקו"א שמשום שכתבו התוספות באמצע דבריהם (דף לח. ד"ה התכלת) "לבן נמי לא פחות מתרי דקדיש טפי כדאמרינן בגמרא דמתחיל בלבן ומסיים בלבן דמעלין בקודש ולא מורידין" ומבואר שיש סברא להרבות בלבן מטעם דקדיש טפי, והתוספות למדו שמסברא זו ודאי לא יהיה יותר חוטי תכלת מחוטי לבן. ולפי"ז יש לומר דהיכא דא"א להשוותם, סברא הוא להרבות את הלבן יותר מהתכלת דקדיש טפי, שודאי אי אפשר לעשות יותר תכלת מהלבן. ולכן לשיטת ב"ה שיש רק ג' חוטים ע"כ צריך להרבות אחד מהמינים [אם לא שנימא שיש מציאות של חוט חציו צבוע, שהוא חידושו של הרמב"ם, ולכאורה לא כן דעת התוספות כמבואר מא: בשם ר"ת, ודו"ק היטב] ומשום שלבן קדיש טפי ראוי יותר להרבות מלבן, וממילא יש שני חוטי לבן ורק חוט אחד של תכלת. ונמצא ששיטת בית הלל אינו סתירה כלל להסברא להשוותם, רק שאי אפשר במציאות להשוותם, והבוחר יבחר.

לא. בענין משמעות פתיל ובדעת התוס' ראיתי שהרבה התקשו בהבנת הדברים, ולכן אביא כאן את דברי

ואתה הראית לדעת שמהספרי ומסוגיות התלמוד יש להביא סיוע גדול לשיטת התוספות. ולא עוד, אלא שאולי יש לומר כמו שכתבנו למעלה שלא היה לפני הרמב"ם והראב"ד גירסת התוספות, ולכן הוצרכו לדחות את פשטות התלמוד כיון שלא היה להם הברירה, ואולי אילו ראו גירסת התוספות היו מודים להתוספות שהלא פשטות הסוגיא משמע כן.

התוספות, ואבאר את הדבריהם כפי הנראה לענ"ד.

התוספות (לח). כתבו בתוך דבריהם "וא"ת ומגלן דבעינן ב' חוטין לבן וב' חוטין דתכלת דילמא אנדילים קפיד קרא אפילו חד מהאי וג' מהאי" והרבה טעו לומר שכוונתם הוא שבקשו התוספות מקור לזה שיש שני חוטי תכלת ושני חוטי לבן, אבל באמת מבואר מהמשך דבריהם שהשאלה אינו אלא לבאר מהו **הטעם** לשיטתם, ולא המקור, וכמו שממשיך שם "...ומיהו **טעם** זה דפתיל לא יתכן". והנה התוספות כתבו שהטעם הוא משום שסברא להשוותן [והכוונה בזה או כמו שכתבנו למעלה שאין סברא שיש ריבוי של גדילים למין אחד יותר ממין אחרת וממילא נתרבה חוטי התכלת יחד עם חוטי הלבן, וזהו הטעם שיש שני חוטי תכלת ושני חוטי לבן, א"נ כמו שכתבנו לעיל שהמיוחס לראב"ד ס"ל שהסברא להשוותם הוא נלמד מהיקש]. ועוד צידדו התוספות לומר שהטעם לב' חוטים הוא מ"פתיל" שמשמע ב' דוקא, כמו שמבואר מיומא (עב). דררשינן פתיל ב' פתילים ד'. ודחקו התוספות את זה מכמה טעמים.

חדא כתבו שספרי כתב הוה אמינא שיש חוט א' אילולי שכתב רחמנא גדילים, ואם יש הו"א לחוט א' ורק לומדין דלא כזה מריבוי גדילים, ע"כ צ"ל שפשטות לשון פתיל לא משמע ב'. וזהו הביאור הנכון ברברי תוס' שהביאו רק רישא דספרי, דכל מה שהביאו מהספרי רק הביאו זה להוכיח שיש **הוה אמינא** של חוט אחד [וכלשונם "משמע דמפתיל לא הוה שמעינן אלא חד"], ולא שייך להוה אמינא כזה אם פתיל משמע ב', ומפני שזהו כוונתם, לא הביאו אלא ריש דברי הספרי שמבואר כנ"ל, ולא הביאו כלל את שיטת ב"ש. וגם כתבו עוד דחוי לטעם זה דפתיל, והוא שא"כ לא צריך גדילים למנין החוטים, שיש להוכיח למספר החוטים בלא גדילים מכיון שמפתיל שמעינן ב' חוטי תכלת, ולבן שקדיש טפי ודאי לא פחות מב', ולמה לנו דרשה שממנו שמעינן ד' חוטין, ע"ש.

ועוד דחו שגם בלי הסברא דלבן קדיש טפי א"א לומר כן, כיון שלדעת בית הלל שיש רק ג' חוטים או ודאי יש עכ"פ חוט א' של מין כנף (לבן), ואם פתיל הוא שנים, נמצא שיש ג' חוטים בלי גדילים, ולמה הוצרך ב"ה למידרש גדילים (ומשום שפירכא זו רק אליבא דב"ה כשהביאו תוס' הספרי, העתיקו גם שיטת בית הלל להוכיח שגם ב"ה דרשינן גדילים).

ומשום כן החליטו התוספות שמספרי מבואר שא"א לומר שה**טעם** לב' חוטי תכלת נלמד מפתיל שמשמע ב' דוקא, וזה שאמרו בגמ' ביומא שפתיל ב' פתילים ד', ע"כ אין הכוונה שפתיל הוא ב' חוטים, אלא צ"ל שנלמד מוקצץ שכל חוט הוא שנים כו'. ועוד כתבו שיש לקיים פשטות כוונת הגמרא ביומא, אלא שצ"ל שהש"ס דילן במסכת יומא חולק על הספרי, ואה"נ לשיטת הש"ס פתיל משמע ב' ואילו לספרי לא משמע יותר מאחד. [זהו כוונתו בתיבות אלו, ע"ש היטב הדק, ואין שום שחר לאיזה פירוש אחרת בכוונתם בתיבות אלו], ואין הכוונה שנחלקו התלמוד והספרי בשום דין למעשה, אלא צידד התוספות שנחלקו רק **בטעם** לשני חוטי תכלת, כנלענ"ד לפרש דבריהם.

הוצרכתי לכל זה מאחר שראיתי שהרבה טעו בהבנת דברי התוספות, ולמדו כאילו התוספות היה להם ספרי שפורש שיש רק חוט אחד כגירבתנו פר' שלח, ורק חלקו התוספות על זה משום שהתלמוד פליגי, ותמיהו היכן ראו בש"ס שפליגי על זה [ואף שבאמת ליתא לקושייתם מאחר שכל הסוגיא מוכח שתכלת ולבן שוין הן], אבל אין זה כוונת התוספות, וגם בדף מא: העתיקו הספרי משני המקורות וחזינו שגרסו שיש ד' חוטי תכלת בשני המקומות, וע"כ לא גרסו בספרי שיש מאן דאמר שס"ל למעשה שיש חוט אחד [חוץ מב"ה], והנלענ"כ.

סימן ד' - ביאורים בשיטת התוספות

הנה מחזיקי הראב"ד העלו כמה קושיות על שיטת התוספות, אמנם מאחר שמהסוגיות ומהספרי משמע שהעיקר כשיטת התוספות, עלינו לברר את הדברים כשמלה, וכמה מהדברים כבר נרמזים במה שכבר כתבנו, אבל למען הבהירות חזרתי עליהם.

הנה יש שהרעישו עולמות לומר ששיטת התוספות תמוה עד למאוד מפני שלדעתם פתיל משמע א' לבד ואין מקרא יוצא מידי פשוטו כו', אבל כנראה שלא דקו כלל, ובודאי לא נעלם מרוב הראשונים ופוסקים פסוק מפורשת (מלבד שחייבים לאומרו לכה"פ פעמים בכל יום!), אלא הם למדו שאה"נ פתיל משמע אחד, אבל כמו שכתוב בספרי שאע"פ שהיה אמינא שיש חוט אחד, כפשטות לשון פתיל, קמ"ל גדילים שהוא ריבוי שמרבה יותר מחוט אחד, והיינו שיש יותר מחוט אחד של תכלת, ומוציא את משמעות פתיל מידי פשוטו. וזה שגדילים ריבוי הוא לכאורה זה כשאר דרשות של חז"ל שמוציא הרבה פסוקים מפשוטם כידוע לכל לומדי התורה, ומי שמפקפק בזה לכאורה דינו כצדוקי"ל.

אבל יש לברר שבאמת לדעת התוספות פתיל אינו מיעוט משמע דוקא חד, אלא הפשטות הוא לשון יחיד כל זמן שאין לנו הכרח לרבותו מטעם תפשת מרובה לא תפשת (ע' סוכה ה: שמבואר ששייך ללמוד מזה דרשה גמורה ששיעור גובה סוכה י' טפחים אע"פ שלמדנו י' טפחים רק משום תפשת מיעוט, ועי' שבתס' ד"ה תפשת). וכן הוא דעת רש"י בפר' פיקודי (שמות לט לא) לענין חוטי התכלת שבציץ, וז"ל: "ואומר אני, פתיל תכלת זה חוטין הן, לקשרו בהן במצנפת, לפי שהציץ אינו אלא מאוון לאוון ובמה יקשרנו במצחו... ואל תתמה שלא נאמר פתילי תכלת, הואיל ומרובין הן, שהרי מצינו בחשן ואפוד וירכסו את החשן וגו', ועל כרחך פחות משנים לא היו, שהרי בשתי קצות החשן היו ב' טבעות החשן, ובב' כתפות האפוד היו ב' טבעות האפוד שכנגדן, ולפי דרך קשירה ד' חוטין היו, ומכל מקום פחות משנים אי אפשר" עכ"ל, ומבואר שהיכא ששייך שפתיל כולל לשון רבים, רק שצריך הכרח ומקור לזה, ובנידון דין הדרשה של גדילים הוא המקור.

ולענין הציץ, אף שהרמב"ן (שמות כח, לו) והרמב"ם (פ"ט ה"ב מהל' כלה"מ) נחלקו על רש"י, כדעת רש"י כתבו רוב הראשונים, ואלו הם: התוספות (זכחים יט. ד"ה תפילין) הראב"ד (פ"ט מהל' כלי המקדש ה"ב) וכן משמע מהרשב"ם (שמות כח, לו), וכן נמי דעת הסמ"ג (עשה קע"ג), וכן יש לדייק מהרי"ף (שבת כ"ו ע"ב), רבינו חננאל (שבת ג"ז ע"ב), והערוך (ערך כפה פ"י השני), שכתבו על חוטי התכלת שבציץ "חוטי דעמרא" בלשון רבים, ומשמע שהיה שם יותר מחוט אחד (על אף שמבואר מדבריו דלא כשיטת רש"י, מ"מ ודאי היה שם יותר מחוט אחד, וע"כ שפתיל אינו לשון יחיד דוקא). וכן דייק המלבי"ם בארצה"ח (ס' כ"ז המאירי לארץ י"ח, וע"ע מש"כ בפירושו לשמות כח, לו) שבתרגום יונתן (שמות כח לו; לט לא) נמי מבואר כשיטת רש"י, וכן הרחיב בזה בספר שמחת יהושע (שמות לט, לא).

ושמעתי להביא ראיה לזה שפתיל שייך להיות גם לשון רבים, מהפסוקים בענין יהודה ותמר שתמר בקשה מיהודה (בראשית לח, יח) "חתמך ופתילך ומטך אשר בידך" (ע' הרמב"ן והרדקא כתבו שהוא לשון יחיד) ואח"כ כתיב שתמר אמרה (שם, כה) "הכר נא למי החתמת והפתילים והמטה האלה" והחותם

לב. וגם עיין לעיל (ס' ב') שהמיוחס לראב"ד כתב שכיון שלא לומדים מפתיל חוט אחד, נמצא שהוא מיותר וממנו לומדים דין כפילה, וזהו כוונת "ופותלהו מתוכו".

נשאר חותם והמטה נשאר מטה, ואמנם מה שהיתה פתיל נשתנה להיות פתילים. והמוכרח בזה שאין כאן סתירה אלא שתיבת 'פתיל' שייך להתפרש הן בלשון רבים והן בלשון יחיד כנ"ל.

עוד העירו הרבה מלשונות של חז"ל בכמה מקומות, כגון הא דאיתא בגמרא (חולין פט, סוטה יד), "דרש רבא, בשכר שאמר אברהם אבינו אם מחוט ועד שרוך נעל, זכו בניו לשתי מצות, לחוט של תכלת ורצועה של תפילין" ולשון חוט של תכלת כפשוטו משמע שיש רק חוט אחד, עכת"ד.

אבל רש"י כבר תירץ את זה, וביאר שכוונת הגמ' למצות ציצית בכלליות. וז"ל רש"י בחולין (פט) "זכו בניו לחוט של תכלת. לציצית" והיינו שלמד רש"י שחוט לאו דוקא, ואפילו תכלת לאו דוקא, אלא שקאי על מצות ציצית בכלליות. ואם לשון 'חוט של תכלת' לאו דוקא, צ"ב הטעם למה נקט הגמרא לשון זה. ונראה שרש"י בסוטה (יד) בא לתרץ את זה, שכתב "חוט של תכלת. כנגד מחוט כו' " והיינו שבא לפרש שנקט לשון זה כנגד הפסוק שכתוב לשון חוט, אבל בלאו הכי לא שייך לשון חוט לכמה חוטים.

ובאמת במדרש מצינו סמך לזה, שבבראשית רבה (פרשה מ"ג, י"ג) איתא "אמר רבי אבא בר ממל אמר לו הקדוש ברוך הוא את אמרת אם מחוט, חייך שאני נתן לבניך מצות ציצית, היך מה דאת אמר ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת, ומתרגמינן חוטא דתכלתא" ומפורש שהוא קאי על מצות ציצית בכלליות. וגם יש לדקדק למה הוכרח המדרש להביא התרגום של פתיל תכלת שהוא חוטא אם פתיל עצמו נמי משמע אחד, וכנראה שרצה המדרש להביא מקור שמצות ציצית מכונה חוט, כדי שיוכל לפרש שהוא בשכר שאמר אברהם אבינו "אם מחוט". וכמו כן י"ל שהגמרות שאמרו בלשון חוט נמי נקטו כן לפרש הפסוק של "אם מחוט" וכמש"כ רש"י, אבל אה"נ אין הכרח שיש חוט אחד דוקא^ל.

ומצינו בהרבה מקומות שמצות ציצית נקראת תכלת (עי' סוכה יא "רמא תכלתא", סוכה כו. "מוכרי תכלת", פסחים נ; מועד קטן יט, מנחות לט, "תכלת שכרך רובה", לט: "אי תכלתא", מג. "רמי תכילתא לפורומי", בבא קמא קט: "הכל עולין למנין תכלת", חולין צה: ועי"ש בפי' רגמ"ה, ועוד הרבה), וגם מצינו בהרבה מקומות שציצית נקראת חוטי (חולין קי. "רמי חוטי", וכ"ה במנחות מא. "זאתא חוטא וקס" ושם בדף מב. "רמי חוטי" וכן הוא בתענית כב. ובשבת קיח; ובעוד הרבה מקומות). ולכן נראה שלשון חוט של תכלת נמי הוא הדרך לכנות מצות ציצית, וכן מבואר בתענית (כב). "לא רמי חוטא דתכלתא", עי"ש דע"כ קאי על כלליות הציצית, ואפי"ה איתא לשון "חוטא". וכן בתוספי הרא"ש (יבמות ה; נדה סא:); כתב לשון 'חוט של תכלת' לכנות כל הציצית, אע"ג שדעתו שם שיש שני חוטים של תכלת. ויש עוד מקומות בחז"ל שדיברו על חוטים בלשון חוט^ל.

וע"ע בתפארת יעקב עמ"ס חולין (ס) שפירש לשון 'חוט' ע"פ דרך שהוא לאו דוקא חוט אחד, אלא כוונת הגמ' לבאר למה קיום מצות תכלת נעשה ב"חוט" דוקא, ולא בבגד או בדבר אחר עי"ש באריכות. ולכן אפילו אם 'חוט של תכלת' קאי דוקא על מצות תכלת, עדיין אין הכרח שיש רק חוט אחד של תכלת, שכל כוונת הגמ' הוא לברר למה זכינו למצוה גדולה כזו שנחשב

לג. וגם למעשה אין להביא רא' מהתרגום שיש רק חוט אחד, שהתרגום מתרגם רק פשטה דקרא, ולמעשה יש דרשה של גדילים שמוציאו מפשוטו, א"נ י"ל שאונקלוס תנא הוא, ואולי ס"ל כב"ה שיש רק חוט אחד של תכלת.

לד. עי' חולין (צג). "אמר אביי ואיתימא רב יהודה חמשא חוטי הוו כו'" ומוכח שם שיש בכל אחד מהחוטים יותר מחוט אחד, עי"ש בחידושי הרשב"א.

כאילו קיבל פני השכינה (כמבואר בספרי סו"פ שלח, ומובא ברש"י שם בסוטה) שהוא מצוה שנעשית בחוט. וכעין זה מבואר במדרש תנחומא שם, שכתב "חייך שאני נותן לבניך מצוה של חוט, שנאמר ועשו להם ציצית כו'", וכע"ז איתא באגדת בראשית (שהוא מאוד קדום) שם "שאני נותן לבניך מצות ציצית שהיא של חוט^ל שנאמר ועשו וכו'". ומבואר שהענין הוא שמזה שאמר אברהם אבינו ע"ה אם מחוט, יש לנו מצוה שמקיימים בחוט. והמדרשים הנ"ל גם מבואר שדרשה זו קאי על מצות ציצית בכלליות, אבל אפילו אם נימא שהגמ' משמע שקאי על תכלת דוקא, יש לומר זה שאמר "חוט", אין הכוונה לחוט אחד, אלא הכוונה הוא לחוט לאפוקי דבר אחר.

ועוד הביאו מדרשים (אגדת אסתר פרשה ה', ומדרש משלי פרשה י"א, וראוי לציין שמדרשים אלו בכלל אינם מיוחסים, ומסתבר מאוד שגירסא זו הוא מאוחר יותר מהראשונים) במעשה דקורח שכתוב שקורח אמר לאשתו שמשנה רבינו אמר שיעשה ציצית "ותקשרו עליו חוט אחד תכלת", וכן בתנחומא (כגירסת דפוס ראשון משנת ר"פ) איתא בריש פרשת קרח "אמר לו קרח, טלית שכולה תכלת אינה פטורה וחוט אחת פוטר אותה", וכן ברש"י עה"ת ריש פר' קרח איתא "אפשר טלית של מין אחר חוט אחד של תכלת פוטרה כו'" וכן בעוד כמה מקומות. ומוכח מכל אלו מדרשים שיש רק חוט אחד של תכלת, ופשוט שצ"ל שהכוונה הוא שיש חוט א' של תכלת לכל כנף, וע"כ הדרך לדבר על מספר חוטי תכלת הוא להזכיר כמה חוטים של תכלת יש בכל כנף. וא"כ יש לנו רא' להיפוך מהמדרש רבה (במדרש פר' י"ח, א) שגרסינן התם "א"ל קרח טלית שכולה תכלת אין פוטרת עצמה, ארבע חוטיין פוטרות אותה", וכן הוא הגירסא בכמה דפוסים של התנחומא (וכ"ה בדפוס מנטובה (שכ"ג) שנדפס ע"פ הכת"י, וכן גרס בתנחומא ישן שהוא קדום מאוד, וכן במהדורת בובר נקט שזהו עיקר הגירסא), ולכאור' זה נמי קאי על החוטים בכל כנף. וא"כ יש סתירות במדרשים, ובודאי המדרש משלי ואגדת אסתר אינו מוסמכים יותר מהתנחומא והמדרש רבה.

וגם ראוי להזכיר שבפיוט ינ"י (שהיה קדום מאוד, וי"א שהוא רבי ינאי המוזכר בירושלמי ברכות פ"ג ה"ד ע"י"ש), והיה רבו של הקליר, ואולי בימיו עדיין התכלת היה מצוי) בפיוט לפרשת קרח כתב "זורזו ולבשו, ושאלו ואז בושו, מה יכשירו שני חוטי תכלת לכסות כולה תכלת", וכפשוטו שני חוטי תכלת משמע כשיטת התוספות (כי כשמדברים על החוטים ביחס להכסות, יותר ראוי לדבר על החוטים לפני הכפילה), ואמנם שייך לדחות ולפרש כוונתו כשיטת הראב"ד, ושני חוטים אלו היינו לאחר הכפילה.

אמנם גם בלא"ה נראה שאין כאן סרך קושיא, שבאמת ב"ה ס"ל שיש חוט אחד של תכלת, וגם כמה אמוראים פסקו כב"ה, וא"כ אולי מדרשים אלו הם כדעת ב"ה, ועכ"פ אין בהם כדי לדחות את פשוט הספרי והתלמוד.

עוד העירו על הסברא להשוותם, וכבר הארכנו בזה לעיל בהערה סוף סימן ד'.

עוד כתבו כמה ממחזיקי הראב"ד ששייך לצאת שיטת התוספות על ידי חוט אחד של תכלת, וכל מה שכתבו התוספות שני חוטים אינו אלא למצוה מן המובחר, ויש שהוכיחו כן מדעת הסמ"ג

לה. ור"ש בובר בהגהות לתנחומא (עמ' לח, אות קעה) הביא מכת"י רומי שגורס "מצות חוטיין של ציצית פתיל תכלת", וכ"ה בתנחומא דפוס וארשה (תרל"ח) רק כתב "מצות חוטיין של מצות פתיל תכלת". ואכן משמע שלא קאי על ציצית בכלליות, אלא על מצות תכלת, אבל גם איתא "חוטיין" בלשון רבים וממילא קושיא מעיקרא ליתא.

שכתב שיש או חוט א' או ב' חוטים של תכלת, וכתבו שמבואר שלדעת התוספות יצא יד"ח גם ע"י חוט א'.

ודבריהם אינם נכונים, שכבר כתבו התוספות במנחות ל"ח. "וא"ת ומגלן דבעינן ב' חוטין לבן וב' חוטין דתכלת דילמא אגדילים קפיד קרא אפילו חד מהאי וג' מהאי" ותירצו שם שסברא להשוות שני מינים, ומבואר שלמסקנת דבריהם לא קפיד התורה אגדילים בלבד, אלא שיש מספר מדויק של תכלת ולבן. וכן להתוספות יש ספרי שמחייב דוקא ד' חוטין של תכלת וד' של לבן, וע"כ דוקא הוא. ומה שהביאו שמהסמ"ג מוכח שיוכל לצאת בחוט א', ע"כ התוספות פליגי על הסמ"ג כמו שהוכחנו, (וכ"כ בערוך השולחן סי' ט' סעי' ב' שמתוס' משמע דלא כהסמ"ג בזה). ואדרבה, אפשר מהסמ"ג מוכח שלדעת הרמב"ם והראב"ד יצא ואין חיסרון כלל אם יעשה כתוס'ל. וגם כ"ז רק אם נימא שהסמ"ג ס"ל שיוכל לבחור ולעשות כרצונו (וכדעת הערה"ש), אבל דעת הב"י (סי' י"א) הוא שהסמ"ג לא רצה להכריע^{לו} בזה בין הרמב"ם והתוספות מאחר שלא היה נוגע למעשה בימיו.

לו. הארכנו במאמר מיוחד שעברנו על כל הצדדים אם יש חשש איסור להרמב"ם לעשות כהה"ס, וביארנו שם שיש מקום גדול לומר שיוצא אף מצות לבן בחוטי תכלת היתירות, ועכ"פ יש ראיות ברורות שהציצית לא נפסלו בהוספת חוטי תכלת [ואלו שכתבו להיפוך לא הביאו ראיות לדבריהם, רק שלמדו כן מלשונו של הרמב"ם, ולשון הרמב"ם ניתן לתרץ בכמה דרכים, וגם ברמב"ם בשרשים (י"א) מבואר דלא כדבריהם, ואכמ"ל].

לו. חכם אחד האריך טובא להוכיח שמהא שהסמ"ג לא הכריע כדעת התוספות, ע"כ לאו מילתא פשיטא הוא לומר כתוספות, וזה ראיה שלא כדברינו שמהספרי והסוגיא מוכח כתוס'. אמנם לא הבנתי מה רצה בזה, שודאי אינו ריעותא על שיטת תוס' שלא הסכים עמהם הסמ"ג יותר מהריעותא על שיטת הראב"ד שנמי לא הסכים עמו הסמ"ג, וחכם הנ"ל רצה להוכיח כדעת הראב"ד מהפסוק שכתב "פתיל", ואתמהא, אטו דבר גדול הוא להכריע ממקראות, וכאילו פסוק זה נעלם מעיני הסמ"ג. וגם כל ראיתו אינו רא' ודאית מאחר שהערוך השלחן למד דרך אחרת בדעת הסמ"ג, [דרך שסובל שני חוטי תכלת, ולא ראה קושי בזה שכתוב בתורה "פתיל"].

סימן ה' - בירור איך קיימא לן להלכה

הנה לענין הלכה, קיימא לן בדרך כלל כדעת רוב ראשונים. דעת הרמב"ם כמעט דעת יחיד ולא מצינו חבר שכתב מפורש כדבריו בשאר גדולי הראשונים חוץ מבנו רבינו אברהם (ס' המספיק עמ' 273) וכן משמע נמי ברבינו שמואל בן חפני גאון (נדפס בסו"ס כליל תכלת). כדעת הראב"ד כתבו הערוך^{לח} (ערוך תכלת) **המאירי** (יבמות ה:), **הרי"א** (פסקי ריא"ז הלכות קטנות עמ' רכ"ג) ו**רבינו יהודה ממין** (הובא בפירושים ופסקים לרבינו אביגדור הצרפתי עה"ת בסי' רעד) ^{לט}.

לח. ויש שכתבו כאילו הערוך מביא כן מדברי ר"ח, וגם בפ' רבינו חננאל למסכת ברכות ט: מובא קטע זה של מנין החוטים. אבל תדע שפירוש ר"ח שנדפס בש"ס "וגשל" על מס' ברכות אינו פירוש ר"ח האמיתי, אלא הוא ליקוט מקטעים המובא בספרי הראשונים בשם ר"ח. ובספר פ' ר"ח השלם (ע"י הוצאת וגשל, וממנו העתיקו לגיליון התלמוד שלהם) בברכות ט: כתוב שם בהע' 222 שלקחו הקטע הזה על מנין חוטי תכלת מהערוך בשם ר"ח.

ובמח"כ טעו בזה וגם הכניסו טעות זה בגליון הגמ' שלהם, שמהערוך אינו מוכח כלל שזהו דעת הר"ח. כי המעיין היטב יראה שהערוך כתבו הרבה דברים שונים בערך זה, ורק דבר האחרון בענין כלאים בבגדי כהונה כתוב בסופו "זה פ' ר"ח", ומשמע ששאר ערך תכלת אינו מרבינו חננאל. וגם יש ראייה לזה מתוספי הרא"ש ברכות ט: שהביא בשם הערוך הקטע בין הקטע של מספר חוטי תכלת להקטע על בגדי כהונה, ואם נכון שמה שסיים הערוך "זה פ' ר"ח" קאי על כל ערך תכלת, היה לו לתוספי הרא"ש לכתוב כן בשם רבינו חננאל ולא בשם הערוך בלבד. וע"ע באור זרוע הל' קריאת שמע (ס' י"ג) שמבואר נמי שלא כל הדברים בערוך הם מר"ח, וגם הערוגת הבשם (הקדמון) הביא שיטה זו כשיטת הערוך ולא כתב שהוא שיטת ר"ח, וכן ראיתי דברי קדמון [גליון לש"ס כתי' מינכן] שכתב "שרבי נתן [בעל הערוך] ס"ל שיש חוט אחד של תכלת", והאכרתי בכל זה במקורא. שו"ר שבערוך ע"פ כתי' נוטים שעיקר הגירסא בערוך הוא ש"זה פ' רבינו דניאל", וא"כ אין מקום לכל הדיון.

לט. ואולי יש עוד, אבל כבר כתב הב"י (יו"ד סי' ק"ה אות ט [ב]) "ונלע"ד דכמהר"ם כו' נקטינן שהוא יותר מפורסם מרבינו נתנאל" עכ"ל. מבואר מדבריו שיש מעלה להראשונים המפורסמים, וכן מבואר בעוד כמה מקומות. ויתר מכן כתב בעל הכנסת הגדולה (בספרו דינא דחיי ח"ב סי"ג ע"ג) "קיימא לן כהרא"ש לגבי הריא"ז שהוא [הרא"ש] פוסק יותר מפורסם וממיימו שותין כל בני ספרד כו' " עכ"ל. ולכן לא ראיתי צורך להביא כל הראשונים שאינם מפורסמים ועל דעתם אין אנו סומכים בשום מקום להלכה. ודע שיש לי עוד ה' קדמונים שכתבו כותס' **[רבינו מיוחס עה"ת פ' שלח]**, **ריבב"ן** (בפירושו על הל' ציצית של הרי"ף ובשבת כה ע"ב), **ר"ש מדונפירא** (כת"י הובא בחוברת "צפונות" חלק ר' עמ' ט'), **רבי אברהם חילדיק** (כת"י שנדפס במוריה כרך ק"ב עמ' ה'), **תשובות ופסקים מחכמי אשכנז וצרפת** (ס' ע"ו), **פסקי מהרי"ח** (כת"י פרק התכלת), סך הכל יש 30 ראשונים! ועוד ג' כהרמב"ם **[רבינו פרחיה** (שבת כה:), **ר"ש בן היתום** (על מו"ק דף י"ט ע"א), **רלב"ג** (עה"ת פ' שלח), ואולי י"ל שגם דעת **החינוך** (שפ"ו כן, אלא שאינו מוכח), אלא שלא הבאתי אלא אלו ששיטתם סמכנין עליו בשאר מקומות בהלכה, או שחזינו בדבריהם כאן חידוש [כגון ר"י ממין] שלא ראינו בשאר ראשונים.

ובכנסת הגדולה הנ"ל מפורש שאין דעתו של הריא"ז נחשבת כנגד הרא"ש ושאר ראשונים, ודלא כמו שטעו כמה ת"ח לומר שהריא"ז הוא בתראי. ובלא"ה א"א לומר בתראי אא"כ הביא ראיות מכריחות לשיטתו כמו שכתב בפתחי תשובה חו"מ סי' כ"ה אות ח' וז"ל: "ועיין בתשובת הרב מו"ה משה רוטנבורג ח"ד כו' דאע"ג דקיי"ל הלכה כבתראי כו' מ"מ נראה דהאי כללא לא נאמר אלא היכא דהאחרון מברר דבריו בראיות צודקות אבל היכא דהאחרון כותב דעתו בסתם בלי שום רא"י שלא כדעת הפוסק הקודם לו מאי אולמא דהאחרון מהראשון כו' ע"ש. וגם במציאות אינו כן, שאין הריא"ז בתראי יותר מהרא"ש והטור, שהלא הריא"ז היה בן דורו של האו"ז והאו"ז הוא רבו של המהר"ם שהוא רבו של הרא"ש שהוא אביו של הטור.

ויש שציפרו דעת הרמב"ם והראב"ד כדעת אחד נגד התוספות, ומנו כל הראשונים שס"ל שיש חוט א'

משא"כ רוב הראשונים^{מא} כתבו כהתוספות^{מב}. וביניהם פי' מיוחס לרגמ"ה (הובא בשטמ"ק החדש פרק התכלת), רש"י (שבת כז: מנחות לח), ר"ת (תוס' מנחות ל"ח), ר"י (טור סי' י"א לענין בל תוסיף ודו"ק), היראים (סי' ת"א), העיטור (הלכות ציצית שער א' ח"ב), סמ"ק (מצוה ל"א), רבינו פרץ (ברכות ט:), ר"ש משאנץ (תוס' שאנץ כתובות מ... וכן הו"ד במדרכי הל' ציצית), ראבי"ה (מנחות אלף קנב), מהר"ם מרוטנברג (שו"ת דפוס פראג ח"ד סי' תמד, וע"ע ארצה"ח סי' ט' בהמאיר לארץ אות כ'), הרא"ש (הל' ציצית סי' ר, שו"ת כלל ב' אות י"ב, תוספי הרא"ש יבמות ד: וסנהדרין פ"ט), רבינו ירוחם (נתיב יט ח"ג), מרדכי (פרק התכלת), טור (סימן י"א), נמוק"י (הל' ציצית), רבינו ישעיה הראשון (פסקי הרי"ד הל' ציצית עמ' תפא, ספר המכריע פ"ח, שו"ת הרי"ד סי' ס"א), הרשב"א (יבמות ד: וכן מוכח מתשו' סי' תס"ח וסי' תשכ"ח, ועי' ארצה"ח סי' י"א המ"ל ע"א) ובמיוחס לרשב"א^{מב} (מנחות פרק התכלת דף מ. ד"ה קלא אילן), ר"י מלניל (ברכות ט: ובהל' ציצית), רבנו דוד (כן נראה מדבריו בסנהדרין פ"ח), הר"ן (שם), וכן בשיטמ"ק בשם תוס' אחרות (במנחות לח. וכן בע"ב, וס"ל שאי"צ אלא ב' חוטים של לבן בזמן שאין תכלת), האגודה (פרק התכלת, ודעתו כנ"ל) ועוד כמה ראשונים שאינם מפורסמים ולכן אין טעם להביאם כמש"כ בהערה לעיל.

וכן אם הרמב"ם לשיטתו בכריכה (כמבואר במשנ"י סי' י"ג ועוד אחרונים, וכן משמע בתשו' לחכמי לוניל) יש לנו גם רב עמרם גאון (הובא בעיטור עמ' 135 ועוד כמה ראשונים), רב נטרונאי גאון (הובא בהשגות הראב"ד פ"א ה"ח)

ביחד, ואז אינו ממש דעת יחיד. אבל טעות הוא משום שדעת הרמב"ם הוא שהמצוה לכרוך על הלבן, משא"כ דעת הראב"ד שתכלת הוא מהחוטים אלא שהלבן עיקר כמו שביארנו בסימן א', ואינו ענין זה לזה. וגם אין לצרפם שס"ל שפתיל משמע א', וכן אין להביא בתוך החשבון המילונים שכתבו שפתיל משמע א', שהרי הראב"ד עצמו ס"ל שפתיל משמע ב' (עי' בהשגות להלכות כלי המקדש פ"ט ה"ב ודו"ק), וגם דעת הרבה ראשונים שאע"פ שפתיל משמע אחת דוקא מ"מ דעתם כתוספות כמו שהארכנו שכן דעת המיוחס לראב"ד וכ"כ הגר"א בביאורו לשו"ע, וע"כ לא תליא הא בהא. ויש שהביאו רבינו הלל, וטעות הוא שכתוב שם שההלכה כדברי ב"ש, ובגירסתו שם בש"א שיש רק ג' חוטים בלבד.

ויש שהביאו חכמי לוניל, אבל אינו ענין, שלכאורה הם רק שלחו להרמב"ם השגות הראב"ד כמש"כ המגדול עוז פ"ב ה"ז מציצית "גם נראה לי שחכמי לוניל העתיקו סתם לשון ההשגות לדעת מה ישיב". ולא הבאתי החינוך והרמב"ן כיון שאינו אלא דיוק בדבריהם, וגם לפי דברינו לעיל אף לשון חוט של תכלת שייך להיות לאו דוקא.

ולא הבאתי ההגהות אשר"י במו"ק י"ט שלא מבואר מדבריו שיש רק חוט אחד של תכלת, רק מבואר שתכלת לבד הוא יותר מועט מלבן עם התכלת, ויש לפרש שיותר מועט להחליף ב' חוטי לבן לתכלת מלעשותם בתחילה ב' לבן וב' תכלת שהוא סך הכל ד' חוטים, ודו"ק ולכן לא מבואר שהוא ס"ל כהראב"ד. ולא הבאתי רבי משה הדרשן שהובא ברש"י סוף פר' שלח שהגיה המשך חכמה שיטתו כשיטת הרמב"ם, שבאמת אין שום הוכחה בדבריו, וכבר תרצו הראשונים דבריו באופן אחר, וגם אם באנו להגיה אין טעם להגיה כנגד חוטי לבן כמו שעשה המשך חכמה, יותר מלהגיה מיום ששחטו הפסח כמו שמבואר בר"א מזרחי ועוד הרבה.

מ. ואף שאולי אינו ראוי להזכיר כל הראשונים שתמיד נמשכו אחרי בעלי התוספות, עדיין יש הרבה ראשונים שלא נמשכו אחריהם תמיד כגון: ר"י מלניל מפרובנצ'א, הרשב"א מספרד, ורבינו ישעיה מאיטליא, וכן בעל העיטור, והר"ן, וכו'. וגם יסוד הנ"ל הוא בניגוד לדרכם של הפוסקים הגדולים כולל המשנ"ב בכמה מקומות.

מא. התוספות עצמם שנו דבריהם בהרבה מסכתות (ברכות ט: ד"ה אלא, יבמות ד: ד"ה דאפילו, כתובות מ. ד"ה כגון, מנחות פרק התכלת, בכורות לט: ד"ה כמה, וע"ע תוס' בנדה סא:) וזה עצמו מורה על רבוי החכמים שאחזו בשיטתם.

מב. אינו מהרשב"א מספרד, וי"א שהוא רבינו שלמה בן אברהם מן ההר, רבו של רבינו יונה, וי"א שהוא רבינו פרץ כהן מספרד [ואין זה ר"פ מבעלי התוספות], וא"כ יש לנו עוד ראשון בספרד שהחזיק כשיטה זו. עכ"פ ראוי להזכיר את שיטתו מאחר שהמשנ"ב סמך למעשה על ספר זה בכמה מקומות בהל' תפילין.

ריטב"א (ברכות ט:), **רשב"א** (שם), מלבד שאר המקומות ברשב"א שהבאתי למעלה), **ותלמיד רבינו יונה** (שם) שכתבו שהחוליות נעשו מלבן ותכלת, **דלא כהרמב"ם ורבינו שמואל בן חפני גאון** שכתבו שהכריכות כולם נעשין מתכלת (חזן מהראשון והאחרון), ולמדו שיטתם מתוך דברי ירושלמי בפ"ק דברכות.

הנה רבותינו ז"ל מסרו לנו כללים מה לעשות בכל מחלוקת. וכידוע דרך הב"י הוא לפסוק ע"פ הרי"ף, הרמב"ם, והרא"ש. וכתב בהקדמה לבית יוסף בזה"ל "ומקום שאחד מן הג' העמודים הנזכרים (היינו הרי"ף, הרמב"ם, והרא"ש) לא גילה דעתו בדין ההוא, והשני עמודים הנשארים חולקין בדבר, הנה הרמב"ם והרשב"א והר"ן והמרדכי וסמ"ג לפנינו אל מקום אשר יהיה שמה הרוח רוח אליהן קדישין ללכת נלך, **כי אל הדעת אשר יטו רובן כן נפסוק הלכה**". עכ"ל. וזה ממש הנידון כאן, שהרי"ף לא גילה דעתו, והרמב"ם והרא"ש חולקין ושאר ראשונים רובם ככולם כתבו כהתוספות.

והרמ"א כתב בהקדמה לדרכי משה "וכן כתב מהרי"ו [צ"ל מהרי"ל] בתשובה סי' קע"א דעל הרוב פוסקים ע"פ התוספות ומוהר"ם וראב"ה, וכן מרגלא בפומי דאינשי לפסוק כדברי המרדכי ואשירי ובעל הטור ר' יעקב ב"ר אשר, ובדרך זה הלכתי, ושאר הנחתים". והנה כל הני הראשונים שהזכיר בנידון דידן נקטו כהתוספות שיש שני חוטי תכלת.

ולכן ע"פ כללי הפסק של הב"י והרמ"א (אשר בדרכם הלכו אחריהם רוב האחרונים), ודאי ההלכה כשיטת התוספות ורוב ראשונים. ואמת הוא שלפעמים מצינו שלא הולכים כרוב ראשונים, אבל בדרך כלל הטעם לזה הוא משום שיש מנהג להיפוך שיטתם, וזה לא שייך כאן כיון שלא נהגו מצות תכלת לזה כמה דורות (ואדרבה, מגרדומין יש מנהג כשיטת התוספות כדלקמן). וגם לפעמים עוזבים את רוב הראשונים לנקוט כדעת יחיד אם מסתבר טעמיה, אבל כאן כבר ביארנו שפשטות הסוגיא והספרי מורים כשיטת התוספות, וא"כ בדרך המלך נלך, וראוי להכריע כשיטת רוב הראשונים.

ובאמת מצינו שכבר פסקו כמה מהאחרונים כשיטת התוספות, שמהטור ואילך רוב הפוסקים סתמו כדברי תוס' ורובם אפילו לא הזכירו את שיטת הרמב"ם²³. ומהם: ה"ט ז' (סי' ט') ס"ק ג', וסי' י"א ס"ק י"ג), ים של שלמה (ביבמות פ"א סימן ג') ושו"ע הרב (סי' י"א), וכן במשנה ברורה (סי' ט') ס"ק ז' וס"ק י"ד, י"א ס"ק נ"ח, י"ב ס"ק ח') ועי' בהערה²⁴.

יתר מכן מצינו בדברי המחצית השקל (סימן ט"ו ד"ה יש לטוות) שכתב **"דאנן ס"ל דבזמן דהוי תכלת מצותה שני חוטין תכלת שהן ד' ראשין, אבל הרמב"ם ס"ל דג' חוטין היו לבן והם ו' ראשין וחוט הרביעי היה מחצה תכלת ומחצה לבן וכו'", עכ"ל ומבואר "דאנן" לא קיימא לן כהרמב"ם.**

וכן שיטת המלבי"ם בארצות החיים הוא כשיטת התוספות בכמה מקומות. בסימן ט' סעי' ה' בדין שצריך להיות הציצית מצבע הטלית, הוסיף המלבי"ם (לב הארץ ה') שזה רק בשני חוטין

מג. חכ"א כתב שלא היה לפני כל אלו אחרונים דברי הראב"ד, אלא גרסו בהראב"ד כאילו הוא ס"ל כתוס' (וכן גרס הב"י). וליתא, כי מ"מ ודאי ידעו שיטת הערוך שכתב כהראב"ד, וגם בכל הדפוסים שהיו בימי האחרונים כבר נתקן הגירסא בהראב"ד, וכן הובא בביאור הגר"א, במשכנ"י סי' י"ח, ובנצי"ב כגירסתינו. מד. וז"ע הקדמת פמ"ג להלכות ציצית (והובא בביה"ל סי' י"ג ד"ה ודוקא) שמבואר שסמך על שיטת תוס' לקולא. שכתב שבשעת הדחק אם נפסקו (לגמרי) ב' חוטים במקום שיש כבוד הבריות יש לסמוך על הראשונים (הרא"ש בתשובה) שצריך רק ב' חוטים מעיקר הדין והשאר היו זכר לתכלת. וצד זה רק ניתן להאמר לדעת תוס', ואם היה גם צד גדול שההלכה כהרמב"ם, כמה רחוק היה לסמוך על זה אפילו בשעת הדחק, שהרי גם אליבא דהתוספות הוא רק דעת יחיד בראשונים שיוצא יד"ח בשני חוטים בלבד.

שהם כנגד לבן, ולא בחוטין שהם כנגד תכלת. וכן בסימן י"א (המאיר לארץ ט') כתב בזה הלשון "וצ"ל דהרמב"ם אויל לשיטתו דס"ל דא"צ רק חוט א' של תכלת כו' אבל לדידן דס"ל דצריך ב' חוטי תכלת דפתיל משמע שנים ממילא א"צ ללמוד ממשכן כו" עכ"ל.

והנה בטלית של שאר מינים קיימא לן (שור"ע ט', ג') או יעשה הציצית ממינים לקיים הכנף מין כנף או יעשה מצמר או פשתים לקיים גדילים תעשה לך. וכתב בשו"ע (סי' ט' סע' ד', ומקורו מהתרומת הדרשן) "אם הטיל בטלית של שאר מינים קצת ציציות ממינו וקצת מצמר או פשתים יש להסתפק בו" ומבואר בתרומת הדרשן ושאר האחרונים שהספק הוא שאין כאן לא הכנף מין כנף, ולא גדילים תעשה מצמר ופשתים. ובארצות החיים בלב הארץ (אות ג') כתב שמ"מ יוצא לכו"ע בטלית של שאר מינים בשני חוטים של צמר ושני חוטים ממינו, ובהמאיר לארץ (אות כ"ז) ביאר שכשר לכו"ע משום שכן נהגו בזמן שהיה תכלת שהיו שני חוטי תכלת שהוא מצמר אפי' בטלית של שאר מינים, וע"כ אין ספק בצירור זה. ופסק זה מובא בספר משנה ברורה (סי' ט' ס"ק י"ד, ושבת הדברים וכו' שהם "מילתא בטעמא") להלכה למעשה עי"ש היטיב, וכן החזיק החזו"א פסק זה (אר"ח ג' כ"ו) עי"ש. והנה לדעת הרמב"ם והראב"ד העושה כן נכנס לחשש דאורייתא כספיקת השו"ע, וע"כ המלבי"ם, המשנ"ב, והחזו"א נקטו להלכה ולמעשה כדעת התוספות ולא חששו כלל לדעת הרמב"ם.

וכן בדין גרדומין כתב הרמ"א (סי' י"ב) שנוהגין כר"ת שרק אם נשאר ב' חוטים שלימים כשר. ויסוד שיטת ר"ת הוא שיש שני מינים בציצית, לבן ותכלת, ולעולם צריך מין אחד שלם, וזהו כוונת הגמ' (מנחות ל"ח:): "דאי איגרדם תכלת וקאי לבן ואי איגרדם לבן וקאי תכלת". ולכן לעולם צריך ב' חוטים להישאר שלימים כדי שיהא מין אחד שלם או של תכלת או של לבן¹⁷. והכס"מ (פ"א הלכה י"ח, וכן בב"י סי' י"ב בפ' השני בדברי הרמב"ם) כתב ששייך לומר דין גרדומין אליבא דר"ת גם ע"פ שיטת הרמב"ם, דהיינו שדעת הרמב"ם נמי שלעולם צריך מין שלם או תכלת או לבן.

וכתב המשכנות יעקב ז"ל (סי' י"ח) שלא יתכן לומר "ארגדם לבן וקאי תכלת" בזמן שאין תכלת ורק נשתייר חוטים במקום תכלת, אלא לדעתו אם אין לו אלא מצות לבן לבד, צריך מין הלבן להיות שלם, וא"א להחוט שהוא במקום תכלת להשלים גדילים להגין על חוטי הלבן. וכתב שלפי דבריו לדעת הרמב"ם אם נפסק יותר מחוט אחד [כלומר חצי חוט] צריכים לחוש שהציצית הם פסולים, ונמצא שהפסק של השו"ע והרמ"א שקיימא לן שאם נשאר רק ב' שהם ד' חוטים שלימים כשר לכתחילה הוא קולא גדולה לשיטת הרמב"ם, שלהרמב"ם יצטרך ד' חוטים שלמים, ואם נפסק יותר מחוט אחד יפסל.

ובאמת מצינו כסברת המשכנ"י בדברי קדמון, והוא בפירושים ופסקים לרבינו אביגדור הצרפתי עה"ת איתא בשם רבו (שהוא רבינו יהודה ממיץ) שדעתו (סי' תקט"ז) כשיטת הראב"ד שיש חוט שלם של תכלת. וכתב עוד בשמו (סי' רע"ד, וסי' תקי"א) שלענין גרדומין לעולם צריך ג' חוטים (שהם שש) שלימים, ולכן אם נפסק יותר מחוט אחד פסול. ולכאורה הסברה הוא כנ"ל, שא"א להחוטים במקום תכלת להגין על כל החוטים של לבן ממש. אבל להלכה למעשה בשו"ע (סי' י"ב סעי' א') נקט שציצית שנפסקו שני חוטים כשרים לכתחילה, ולפי רבינו יהודה ממיץ והמשכנ"י זה קולא גדולה נגד דעת הרמב"ם והראב"ד, ונמצא שיש מנהג לקולא נגד הסוברים שיש רק חוט אחד.

מה. ואפי' ר"י ורא"ש החולקים על ר"ת בזה מסכימים שיש ב' חוטי תכלת, אלא שלמדו שסוגיית הגמ' שם הוא אליבא דרבי דתכלת מעכבין ומצוה אחת היא כו' ולא קי"ל כוותיה, כמבואר בתוס' (ל"ח:): "וברא"ש סי' ז.

ובאמת אפילו אם לא נקבל סברת המשכנ"י ורבינו יהודה ממיץ, אלא לעולם להרמב"ם עד שנפסק ז' חוטים בזמן שאין תכלת הציצית כשרים, מכל מקום בלא"ה מגדלומין יש להכריע כתוס', שהרי הרמ"א כתב שנוהגים כר"ת לפסול הציצית אם נפסקו יותר משני חוטים, וא"כ יש מנהג הלכה למעשה שתלוי על השיטה שיש שני חוטי תכלת. ולדעת רוב אחרונים צריך לחוש לר"ת מעיקר הדין (חיי אדם, מור וקציעה, דרך חיים, סידור בעל התניא, וכן נראה מהגהות מהרש"ל על הטור, ועי' הערה"י שכן פשטות משמעות בדברי הרמ"א). ומזה שמעיקר הדין קיימא לן כר"ת, ולא מצטרפים שום דעות אחרות לזה אפי' לספק [באמת יש ג"כ דעת הרמב"ם והראב"ד שחזי לאצטרופי שעד ו' או ד' חוטים יש להכשיר (דלא כהמשכנ"י הנ"ל), וא"כ יש כאן ספק ספיקא, שמא אין ההלכה כהתוספות במספר חוטי תכלת, אלא כדעת הרמב"ם או הראב"ד, ושם לא קי"ל כר"ת לענין גדרומין אלא כהר"י], חזינן חומר ההכרעה כר"ת, וע"כ אין דעת הרמב"ם והראב"ד שיטה שראוי לסמוך עליו, כל שכן שאין ראוי לנהוג כדעתם לכתחילה במנין חוטי תכלת.

זכינו לדין, שדעת רוב הראשונים והאחרונים שיש שני חוטי תכלת. הרי כבר יש לנו הכרעה ברורה בזה ע"פ כללי הפסק, וכן פסקו הרבה מגדולי אחרונים, ואין צריך לחפש יותר. וכל זה מלבד מה שהסוגיא והספרי מוכיח כשיטת התוספות כמו שביארנו לעיל.

מו. והנה כמה אחרונים ס"ל שצריך לחוש מעיקר הדין כשיטת ר"ת. ואמנם יש שלמדו שהרמ"א חשש לר"ת לחומרא ולא מעיקר הדין, ודבריהם צע"ג מפשטות לשון הרמ"א, עי' שו"ע סימן י"ב סע' א' שהביא המחבר דעת הר"י ודעת ר"ת וסיים "והלכה כסברא ראשונה [הר"י] מיהו היכא דאפשר טוב לחוש לסברת רבינו תם" והוסיף הרמ"א "הגה: ונוהגין כרבינו תם, וכל שכן אם דקדק שיהיו ניכרין הד' ראשים שבצד אחד ונפסקו ג' ראשים בצד אחד דפסול דאז ודאי נפסקו ג' חוטים ואם נפסקו בב' צדדין נמי פסול שמא ג' חוטים הם" עכ"ל, ומבואר שהמחבר רק חשש לר"ת לחומרא, והרמ"א שהוסיף על דברי המחבר ע"כ חשש לדבריו יותר מחומרא בעלמא, אלא מעיקר הדין. והנה במקום שאינו מבותר שנפסקו ג' חוטים כגון ב' צדדים כתב הרמ"א שמחמירים שמא ג' חוטים הם. ואם לא קי"ל ממש כר"ת לכאורה יש היתר מספק ספיקא, שמא ג' חוטים, ושם ההלכה כהר"י. וע"כ צ"ל להרמ"א לא היה ספק כלל, אלא ודאי שקי"ל כר"ת מעיקר הדין, ודו"ק (עיין פרמ"ג בכללי או"ה שכתב שיש לצרף דעת המחבר כספק נגד הרמ"א במקום שלא הכריע הרמ"א בתוקף. וכנראה שמש"כ כאן הוא כהכרעה בתוקף, ולכן לא אמרין ס"ס, ודו"ק היטב). וגם המג"א ס"ק ז' שכתב שיוכל לברך קאי רק בשיטת המחבר כמבואר לכל המעיין שם, והפרמ"ג שם רק מסביר דברי המג"א.

ואמנם בביה"ל ד"ה והלכה כתב "עיין בפרמ"ג באשל אברהם בס"ק ז' מוכח מדבריו דמותר לברך עליו, וכן מוכח ממ"א ס"ק ז', דלא כמו שכתב בספר חיי אדם" ודבריו תמוהין עד למאוד, שהמג"א והפרמ"ג כתבו דבריהם בדעת המחבר, אבל להלכה שנקטינן כהרמ"א ודאי אסור לברך עליו, ולכן דברי החיי אדם הם אליבא דהלכתא, וכבר השיג על זה בשו"ת אבן ישראל ח"ט ובתשובות והנהגות ח"ה ס"ב, וצ"ע. ומ"מ אין להביא ראיה מאלו האחרונים הלא הם הארצה"ח, המ"ב, והחזו"א שלא קי"ל כר"ת אלא לחומרא משום שמצטרפים דעת הרמב"ם והראב"ד שס"ל שרק חוט אחד של תכלת ולכן אין כאן הכרעה, שכבר ביארנו שאלו האחרונים פסקו כשיטת התוספות, אף לקולא.

ונראה שזה שמצינו שכתבו האחרונים כמו המחצה"ש שקי"ל כתוס', לכאורה לא הכריע כן מדעתם אלא למדו כן מדין גדרומין, א"נ נקטו כהטור מאחר שלא חלק עליו הבי"ה להדיא.

סימן ו' - ביאור שיטת הגר"א

הנה למעשה הרבה לובשי תכלת נוהגים כדעת הראב"ד, ותלו מנהג זה בדעת הגר"א. וכן שמעתי מהרה"ג ר' אליהו זילברמן שליט"א (ראש ישיבת אדרת אליהו) שלולי דברי הגר"א פשוט שהיה ראוי לנהוג כהתוספות כיון שכן הוא משמעות הסוגיות.

אבל לכאורה כדי לסמוך על הגר"א נגד רוב הראשונים צריך הכרעה ברורה, וא"א לעזוב את הפשטות ואת רוב הראשונים מספק. ונחזי אנן את הדברים בצורתן, ואיך הם עומדים למעשה. יש שש מקומות מיוחסים להגר"א שדן במספר חוטי תכלת, ואלו הם:

א. אמרי נועם, ברכות ט:

באמרי נועם (והוא פירוש מתלמידי הגר"א משמו) על ברכות (ט: בתוד"ה אלא) כתב על שכתוב שם בזה"ל: **"יש לפרש בין תכלת שבה בציצית שהיה קבוע בו תכלת וגם שני חוטיין לבן ועושיין בו חוליא של תכלת וחוליא של לבן"** ע"כ. וכתוב על זה באמרי נועם בזה"ל: **"והפוסקים חולקים על זה וס"ל שלא היו עושים אלא חוט אחד של תכלת גם בזה מחולק הרמב"ם ז"ל על התוספות דס"ל שלא היה חוליא א' לבן וא' תכלת אלא שהכל היה תכלת ולא היה לבן אלא כריכה א' למטה וא' למעלה, וז"ש ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת, פי' שהיה פתיל תכלת על כל הציצית ולא היה מחוט הלבן אלא כריכה א' למטה וא' למעלה"**.

הערות: הנה לא כתב כאן שום לשון שממנו ניתן ללמוד פסק הלכה, רק יש ציון למראה מקומות בעלמא. ולשון ה"פוסקים" מבואר בהמשך דבריו שהוא הרמב"ם (ואולי גם הראב"ד), ואין ראייה שכוונתו להכריע כשיטתם כשמזכיר לשון פוסקים, ולכאורה רק זה כינוי לשמם. ולכן אפילו אם זה היה מכתב ידו של הגר"א ז"ל אין לדייק מזה שום פסק הלכה, וכל שכן מאחר שהוא מכתבי התלמידים. ואם יתעקש אחד לומר שלשון פוסקים הוא באמת לשון הכרעה, אז היה נראה שהוא מכריע כהרמב"ם ולא כהראב"ד, שבהמשך דבריו הסביר את שיטת הרמב"ם ולא הזכיר את דעת הראב"ד כלל.

ב. יהל אור, פנחס רכ"ח:

בזוה"ק ברעיא מהימנא (פרשת פנחס דף רכ"ח:) כתוב: **"וכל חוליא משלשת כל משלש מסטרא דקדשה הוא דאמרת קדשה לך ישלשו ישראל שלישיה בגין ד'ושלישים על כלו"** (שמות יד, ד') מציצית מסטרא דעמודא דאמצעייתא דאיהו תליתאה לאבהן האמצעי וכל דבר משולש והו"י יל"י כל תיבה משלשת מסטרי חליא כלילא מתלת כריכות משלשין דא שכינתא קדשה לך ישלשו ואיהי משלשת בעמודא דאמצעייתא כליל תלת ענפי אבהן דאינון ש' מן שבת שכינתא בת יחידא חוליא תכלת שבציצית" ע"כ.

ובביאור הגר"א לרעיא מהימנא כתוב בזה"ל: **"חוליא כלילא מתלת כריכות דא שכינתא כו' - ר"ל החוליא עצמה הוא השכינה כלילא מתלת כריכן הן האבהן וכמו בשם ע"ב דבכל א' ע"ב אתון ובה ע"ב תיבין כלילא מכלהו ובה קדושה ישלשו דאיהי נק' קדושה בלשון נקבה כלל כל הקדושה וכן בת דשבת כמש"ו ולכן כלילא מג' יום השביעי ג' אלקים ג' סעודות הכל בג'. בת יחיד חוליא תכלת שבציצית: - דחוליא הראשונה לבן ג' כריכות ג' אבהן ואח"כ חוליא דתכלת ג"כ כלילא מנהון, ויותר נראה דל"ג כלל 'חוליא' אלא כצ"ל בת יחידה תכלת שבציצית והוא חוט**

הרביעית כדעת הראב"ד, וכמש"ש שכ"ה עיקר, וכ"ה בספרי שלנו כלילא מג' חוטיין לבן אות ד' שבשם וכן עיקר" ע"כ.

הערות: ספר יהל אור הוא ליקוטים מכמה מקורות של תורת הגר"א על הזוהר, וקטע זה מקורו מספר "ביאור על רעיא מהימנא" (קניגסברג תר"ח) בפנחס רכח: במהדורה בתרא (עמ' 126). הספר הנ"ל אינו העתקה מכת"ק של הגר"א כמבואר בשער הספר, אלא רובו הוא מהעתקת הרב דוד לוריא [המכונה רד"ל] ז"ל והמהדו"ב הוא מה שהמדפיס (הרב שמואל לוריא ז"ל) לא מצא בהעתקת הרד"ל אלא ממקומות אחרים (ולא נקרא על שם מהדו"ב אלא משום שנדפס אח"כ, ולא משום שהוא משנה אחרונה). והמדפיס לא כתב היכן מצא ליקוט זה, רק כתב בעמ' 83 שהיה לו ליקוטים על פר' פנחס שלא היה בהעתקת הרד"ל ולכן הדפיסו במהדו"ב. והמדפיס עצמו כבר העיר בספר הנ"ל עמוד 144 על הליקוטים שאינם מהרד"ל **"...ולא ידעתי אם הם כולם מריבנו הגר"א ז"ל, כי באיזו מקומות נראה מתוך הלשון שהוא מתלמידו"**. והנה בהמדו"ק כאן (שהוא מהדו"ל ריותר מיוחס) ליתא לקטע זה שמכריע כהראב"ד, על אף שיש לו פירוש על כמה דברים בתוך קטע זה של זוהר (ועיי' שיש פירוש על תיבת "חוליא" שלפי המהדו"ב צריך למחוק, א"כ לא רק שחסר קטע זה להמהדו"ק, אלא דברי הרד"ל הם סתירה להמהדו"ב, וא"כ בודאי נאמן עלינו הרד"ל יותר. אמנם אולי מש"כ שם "חוליא" לא קאי על מה שמחק במהדו"ב אלא קאי על מש"כ לפני זה בזה"ק "חוליא כלילא" (ועיי' בפנים, רצ"ע). ועיי' בהערה שכבר פקפק האדמו"ר מראדזין על יחסו של קטע זה מ'.

ג. הגהות הגר"א על הספרי

בספרי פר' כי תצא (פיסקא רל"ד) נדפס הגירסא כשיטת התוספות וז"ל:

"גדילים תעשה לך, למה נאמר, לפי שנאמר ועשו להם ציצית שומע אני יעשה חוט א' בפני עצמו, ת"ל גדילים, כמה גדילים נעשין אין פחות מג' חוטים, כדברי ב"ה, וב"ש אומרים ד' חוטים של תכלת וד' חוטים של לבן של ד' ד' אצבעות והלכה כדברי ב"ש, בד"א בתחלה אבל בשירי' ובגרדומי' כ"ש ד"א, גדילים זה הלבן, מניין לרבות את התכלת, ת"ל ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת"

והגר"א הגיה הדברים, וזהו לשון הספרי ע"פ הגהותיו:

"גדילים תעשה לך, למה נאמר, לפי שנאמר ועשו להם ציצית שומע אני יעשה חוט אחד בפני עצמו, ת"ל גדילים, כמה גדילים נעשים, אין פחות מג' חוטיין של ג' אצבעות כדברי ב"ה, ובש"א בג' חוטיין של לבן ורביעית של תכלת של ד' אצבעות. גדילים זה לבן, מנין לרבות רביעית של תכלת, ת"ל ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת. והלכה כדברי ב"ש"

הערות: הנה ההגהות לספרי ג"כ לא נדפסו מעצם כתי"ק של הגר"א, אלא מהעתקות שונות כמבואר להלן. ויש להעיר שהגהה זו מחדרשת ביותר, שיוצא ממנו שלשיטת הספרי גדילים הוא ג' בלבד וקאי על הלבן בלא התכלת, וזהו נגד התלמוד (יבמות ה:, מנחות ל"ט:). שדרש גדיל שנים גדילים

מזו. וכבר העיר האדמו"ר מראדזין ז"ל (פתיל תכלת מאמר שלישי) על דברי הגאון הנ"ל וז"ל **"וגם באמת בחנם נתלבט בפי' הלשון בת יחידה חוליא תכלת בציצית כי הגירסא היא בת יחידה מליא מן תכלת שבציצית כמו שנדפס נוסחא זו על הגליון וכן הובא זה המאמר בנוסחא זו בספר ראשית חכמה הקדוש שם ודברי זוה"ק הללו מפורשים ג"כ בתקו"ז תיקון כא שבת איהו כלל דתלת אבהן בגין דאיהו בת כלילא בג' ענפי אבהן דאינון ש כו' ואיהו תכלת שבציצית ע"כ והכוונה שתכלת הרומז למדת מלכות שמים בחי' שבת איהו כליל מחג"ת תלת ענפי אבהן ונקראת ג"כ בת יחידה כידוע ליודעי חן, ולא בא לבאר כלל התכלת אי סגי בחוט אחד או לא"** ועיי' בהמשך הדברים שפקפק אם הדברים יצאו מהגר"א.

ארבעה, וע"כ ארבעה שהוא מספר כל חוטי הציצית כולל גם תכלת. וגם לדבריו שתכלת לא נכלל בתוך גדילים, צ"ע מפ"ק דיבמות שהוכיח מגדילים תעשה לה, שעשה של תכלת דוחה לא תעשה של כלאים, שאם גדילים קאי רק על הלבן, איך שייך ללמוד ממנו לתכלת, וצ"ע^{פח}.

ועוד תמוה מה שגרס "מג' חוטין של ג' אצבעות....ורביעית של תכלת של ד' אצבעות" שלפי גירסתו דברי הספרי כאן מיירי בחוטים קודם הכפילה (שיש רק סך הכל ד' חוטים ולא ח'). וא"כ צ"ע איך שייך ליתן לנו השיעורים של כמה אצבעות אם אנו מדברים על חוטים שלימים לפני הכפילה ועדיין צריך לכופלם, ונמצא שאם הם ד' אצבעות אז לאחר הכפילה הם רק ב' אצבעות – וזה נגד התלמוד (מנחות מ"א:). ובשלמא כגירסת התוספות שיש ד' של לבן וד' של תכלת של ד' ד' אצבעות, הספרי מיירי לאחר הכפילה, ואז שייך ליתן שיעור על אורך החוטים, אבל אם הספרי מיירי בחוטים לפני הכפילה צ"ע איך ניתן לומר עליה שיעור. וגם יש כאן ח' מחיקות^{מט} וה' הגההות^נ דוק ותשכח. ולכן הגהה זו קשה עד למאוד לקבלו, ואם היה איזה פתח לומר שחזר הגר"א מזה ניחא לנו לקבלו.

ד. פירוש לספרא דצינעוּתא פ"ה:

איתא בספרא דצינעוּתא בפרק ה': "ארבע מלכין נפקין לקדמות ארבע בהון תליין כענבין באתכלא צירין בהו שבעה רהיטין" וכתב בפ"ה הגר"א שם: "הן שבעה חוטין של לבן שחוט תכלת חופה עליהן כמ"ש ברמב"ם ד' חוטים של לבן וחוט א' של תכלת שהוא נגד כסוי עין, והן ל"א קיימין בדוכתייהו שהן פתיל, וז"ש בפ' שלח דף קע"ה ע"א תאנא ברזא דספרא דצינעוּתא ארבע מלכין כו' ושם הכל ברזא דציצית".

הערות: אין כאן לשון הכרעה אלא מפרש כן בתוך דברי הזוה"ק. ואפשר לומר שלדעתו שיטת הזוה"ק הוא כשיטת הרמב"ם (כמו שמשמע קצת בסוף פר' שלח) אבל להלכה יתכן שש"ס שלנו, או הספרי פליג ע"ז. ועכ"פ ודאי אי אפשר להניח מקומות המיוחסים שכתב שם לשון הכרעה מלפני מש"כ כאן שאינו אלא דרך פירושא בעלמא, ועי' הערה^{נא}.

ה. הגהות מכת"י על הספרי פר' שלח:

מח. ואולי אין כוונת הגר"א שגדילים הוי רק ג' של לבן להלכה למעשה, אלא כוונתו שכ"ה שיטת הספרי אבל ש"ס שלנו חולק ע"ז ודעתו כתוס' בדף ל"ח שבספרי משמע חוט א', אבל ש"ס שלנו פליגי (ואם נניח כן מובן איך פסיקא ליה להתוספות שש"ס שלנו פליגי, שהתלמוד דורש גדילים ד' וע"כ כולל תכלת, משא"כ להספרי גדילים רק ג' ועל לבן בלבד ודו"ק).

מט. (מד' חוטים של (תכלת) (וארבעה חוטים) של (לבן) של (ד') ארבע אצבעות... (ד"א) גדילים (תעשה לה) זה לבן מנין לרבות (את ה)תכלת

נ. [שלשה] חוטים של [לבן] [ורביעית] של [תכלת] של ארבע אצבעות, גדילים זה לבן מנין לרבות [רביעית של] תכלת....

נא. וע"ע מה שהעיר בזה רב אליהו טבגר במאמרו בישורון ח"ז שבזוהר עצמו (שלח קעה:) מבואר ש"רהיטין" לא קאי על חוטי לבן, ומטעם זה פקפק האדמו"ר מראדזין על יחוסו של קטע זה של הגר"א. וכתב שם בשם הג"ר יצחק שלמה זילברמן וצ"ל "שבדברי הזוהר ייתכנו דעות שונות, ורבינו יכול לפרש מקום מסוים בזוהר בדרך אחת ומקום אחר בדרך אחרת" וא"כ קשה מאוד לסמוך ע"ז או על שום פירוש על הזוהר שלא כתב שם לשון הכרעה להלכה למעשה.

איתא בספרי סו"פ שלח "(וב"ה) [וב"ש] אומרים שלשה של צמר ורביעית של תכלת" (כהראב"ד) וכתב בספרי עם הגהות הגר"א בגליון: **"עיינ במנחות דף מא ע"ב בתוספת ד"ה בית שמאי הגירסא, וכאן היא משובשת ובפ' כי תצא לקמן שם הגירסא על נכון"ב ע"ב.**

הערות: מקורו של הגהה זו מגליון ספרו של ר' יעקב דב שערשבסקי שקיבל הספר מעזבון של הגר"ר יהושע העשיל ריינעס מהוראדנא ז"ל (שעסק הרכה בכתבי הגר"א, והדפיס עליות אליהו ומקצת מפי"ה הגר"א על משניות, וגם חיבר ספר מעיני יהושע על שנות אליהו) ועליו נמצא כל הגהות הגר"א על הספרי (הספר נמצא באוצר החכמה, ונקרא "ספרי >הגהות הגר"א כת"ב<"). וכשהדפיסו את ההגהות הגר"א על הספרי (בוילנא שנת תרכ"ו ע"י ר' שמריהו צוקער) פירסם שם בראש הספר **"הנני להעיר לכל אשר חננו ה' בגוף כתי"ק הגר"א ז"ל על הספרי וימצא איזה טעותים או שינויים יזכה נא במצוה הגדולה לרשמשם על סימניהם באותותם ולשלחם אלי כו"** ומבואר מזה שלא העתיקו ההגהות על הספרי מתוך כתב ידו של הגר"א ז"ל, אלא מתוך רשומי התלמידים. וגם נמצא מכתב מר' יעקב דב שערשבסקי (הוא הבעלים של הספר שממנו העתקנו את הגהה זו, ומכתב זו הועתק בספר "הגאון" ח"ג עמ' 1174) שכתב **"ובאמת הנני... טעות ואחרי שהרב רש"צ נ"י שהוציא לאור הספרי הנ"ל [עם הגהות הגר"א] ביקש להודיעו אם נמצא ביד מי העתקת כ"י מהגר"א ז"ל, חוב גדול וקדוש הוא עלי להודיע בשער בת רבים ולהעתיק לשון העתקת כ"י הגר"א ז"ל אשר תחי' וז"ל... ע"כ ההעתקה מכת"י הנמצא אצלי כו"**.

ומאחר שלא הדפיסו ההגהות אלא מתוך כתבי התלמידים, הגהה זו לפנינו הוא באותו משקל של ההגהות שהדפיסו. ולכן אין טעם להעדיף את ההגהות של פר' תצא יותר מזה, ואדרבה ע"י לעיל שההגהות בפרשת תצא הם מחודשים ביותר, ואם מוכרחים לומר שחזר מאחד מהם, יותר ניחא לנו לומר שחזר מפר' תצא, כנ"ל.

ו. בביאור הגר"א לשו"ע (או"ח י"ב):

איתא בשו"ע או"ח סי' י"ב סע' א' בא"ד **"ולרבינו תם לא מכשירים אלא בנשתירו ב' חוטין שלמים, דהיינו ארבע ראשים שכל אחד מהראשים ארוך י"ב גודלים או מכשירים כשנפסקו השני חוטין אחרים אם נשתיר בהם כדי עניבה. אבל אם נפסקו ג' חוטין אף על פי שנשתיר בהם כדי עניבה פסולים, ומפני כך כשנחתכו שלשה ראשים אם לא דקדק בעת עשיית הציצית שיהיו ניכרים הד' ראשים שמצד אחד של הקשר חיישינן שמא כל ראש הוא מחוט אחד ונמצא שאין כאן אלא**

נב. הפשטות הוא שהוא מגיה דברי הספרי להשוותם כדברי התוספות וכדברי הספרי פר' תצא. אבל שמעתי מאחד שכוונת הגר"א במה שכתוב שם **"עיינ במנחות דף מא ע"ב בתוספת ד"ה בית שמאי הגירסא, וכאן היא משובשת ובפ' כי תצא לקמן שם הגירסא על נכון"** כוונתו כיון שבספרי שם ב"ש וב"ה נחלף, לא די להגר"א רק להחליף ולתקן כמו שעשה בכל שיבוש, וגם שם כבר תיקנו בפנים, אלא הגר"א ג"כ רצה להראות לכולנו בפירסום שזה טעות, ולכן כתב **"עיינ במנחות דף מא ע"ב בתוספת ד"ה בית שמאי הגירסא - היינו שאף תוס' עם גירסתו המשובשת ג"כ לא היה לו טעות כע"ז שנחלף ב"ש וב"ה, וכאן היא משובשת - היינו רק נקודה קטנה של ב"ש וב"ה אבל ודאי ההלכה למעשה נכון, משא"כ לתוס' כולו משובשת ובפ' כי תצא לקמן שם הגירסא על נכון---** היינו גם לקמן הגירסא של ב"ש וב"ה נכון, אבל תיזהר רק לעיין בהגהות שם, שהנדפס טעות הוא. ודבריו מביא לידי גיחוך א- שהלא עיקר חסר מהספר ב- כבר תיקן הגר"א בפנים החילוף בין ב"ש וב"ה ג- לא היה צריך לציין לתוס' שם אלא דיו אם מציין להגמ' שכתב בשי"א ד' ד- היה לו להזהיר אותנו שגירסת תוס' משובש, ולא רק לשתום שיש לעיין שם כאילו שם הכל נכון. ואין לפלפל בזה יותר.

חוט אחד שלם הילכך מספיקא פסול, כו' והלכה כסברא ראשונה [ר"ם] מיהו היכא דאפשר טוב לחוש לסכרת רבינו תם" עכ"ל.

וכתוב שם בביאור הגר"א ד"ה ולר"ת בזה"ל: "תוס' הנ"ל כפי" דאי איגרדום תכלת כו' אפי' נשאר כדי עניבה. וכשיטתם דנותן ד' חוטי' תכלת וד' לבן, וע"ש ל"ח א' ד"ה התכלת כו' (ומ' א') [ומ"א ע"ב] בד"ה בש"א ארבע טעמא כו', וכ"ד רש"י וע"ש בד"ה מתבי טלית אין כו'. וכ"ה בספרי פ' תצא מכמה גדיל כו' ובש"א ד' של תכלת וד' של צמר כו' והלכה כב"ש, וכ"פ בגמ' שם כב"ש.

אבל דעת הראב"ד ששני חוטי' בלבד של תכלת וששה של לבן, והרמב"ם כ' דחוט א' לבד של תכלת וד' של לבן. וטעמם ממש"ש בספרי ועשו להם ציצית שומע אני יעשה אותן אחד בפ"ע ת"ל גדיל מכמה גדיל אין פחות משלשה דברי ב"ה ובש"א כו' כנ"ל, והביאו תוס' הנ"ל ד"ה בש"א כו', מדיקאמר שומע אני כו' משמע דפתיל תכלת הוא אחד לבד, וגדיל לא כתיב אלא בלבן, ומפרש הראב"ד חוט שלם והרמב"ם מפרש חוט א' ממש.

וע' בתוס' ל"ח א' סד"ה הנ"ל התכלת כדמוכח בספרי פ' שלח ופ' כי תצא כו', וע"ש סד"ה בש"א הנ"ל, ולכך דחקו תוס' במנין תכלת כו'. ועוד דחקו בתוס' במנין ח' חוטים, דגמ' לא קאמר אלא ד' גדיל גדילים כו', ומפרשים ופתליהו מתוכו היינו שיכפל' ע"ש בד"ה הנ"ל. אבל בספרי עוד צ"ע דבה"א שלש ובש"א שמנה והא לא פליגי אלא בג' וד'.

אבל העניין כך הוא דודאי פתיל משמע אחת, וכן ציצית דלבן נמי משמע אחת, אבל לעולם שניהם שוין. וב"ה מפר' גדיל ג' חוטי' וה"ה ללבן, ובש"א גדילים הוא ארבעה כמ"ש בגמ' גדיל גדילים, דב"ש סובר דגדיל משמע שנים דלא כב"ה דמפר' ג', ולא דרשי לשון רבים ג"כ, וה"ה בתכלת. ומ"ש בגמ' ד' שלשה הכל במין א' בלבד, תכל' או לבן, וכן מוכח כל הסוגיא.

ומ"ש תוס' בסד"ה בש"א הנ"ל ומיהו בספרי איכא דאמרי כו'. ליתא בספרי אלא שלמדו מתחלת ספרי ועשו להם כו' כנ"ל וכמ"ש בסד"ה התכלת, ואפשר דמפרשי שדברי ב"ה דאמרי' ג' היינו ג' בלבן וא' בתכלת ול"פ ב"ש וב"ה אלא בתכלת אבל ליתא דבגמ' מוכח דבמנין הציצית קמפלגי" עכ"ל

הערות: הנוסח לפנינו הוא כמו שנדפס בדפו"ר, וכידוע שביאורו לשו"ע נדפס מעצם כתי"ק. והנה כל המעיין בדבריו בעיניים פקוחות יראה שהכריע בתוקף גדול שיש ד' חוטי לבן וד' חוטי תכלת, כשיטת התוספות אבל לאו מטעמם. ותמצית דבריו הוא שהביא מקור לכל שיטה ושיטה, ואז הקשה ג' קושיות על שיטת התוספות, ומפני כן כתב מהלך חדשה לבאר את הסוגיא, וע"פ דבריו מתורץ כל קושיותיו, והוא שלכו"ע (ב"ה וב"ש) לבן ותכלת שוין הם, וכשם שפתיל כפשוטו לא משמע יותר מאחד ה"ה לבן שנלמד מציצית לא משמע יותר מאחד, אבל שמגדילים למדנו ריבוי, ודעת ב"ה הוא שגדיל משמע ג' (ולא דרשינן לשון רבים) ויש גדיל הן מתכלת והן מלבן, ודעת ב"ש שגדילים משמע ד', ויש גדילים מלבן וגדילים מתכלת. ונמצא שגדילים שאמרו בגמ' שהם ד' נאמר על החוטים לאחר הכפילה, ובזה מיושב כל הקושיות, וכתב הגר"א שכדרך זה מוכח כל הסוגיא. ומשום שיש שפקקו בכונתו ע"י בסי' ד' שביארנו בס"ד כל תיבה מדבריו.

אם הגר"א ס"ל למעשה כתוס' ע"פ דבריו בביאורו

והנה מדברי הגר"א בביאורו ברור [ועי' לקמן ס"ד] שהגר"א מכריע שיש ד' חוטי תכלת, ולא שהכריע כהתוספות אלא כתב שיטה חדשה, שלעולם תכלת ולבן שוין. וכיון שכאן הסביר והאריך לבאר את הכל, נראה שזו היא עיקר שיטתו, כמבואר להלן מהחכ"צ.

ותדע שבהגהות מכת"י על הספרי פר' שלח שהבאנו לעיל, הגר"א מציין גירסת תוס' מ"א: וכתב ששם הוא עיקר הגירסא. וראוי לעורר שגירסת תוס' מא: הוא המקום היחידי שכתוב בזה"ל ד' של תכלת ד' של צמר²² שרוב מקומות הגירסא הוא ד' של תכלת וד' של לבן. והגר"א בביאורו כאן נקט כגירסת תוס' מא: שהוא ד' של תכלת ד' של צמר. ובהקדמת בעל פאה"ש לביאורי הגר"א על שו"ע (אות ה') כתב שהגר"א מעתיק תוספתא מדרש כו' בנקיון גירסתו הנפלאה. וכלומר אם הגר"א מעתיק גירסא בביאורו לדעתו כן הוא עיקר הגירסא. וכן מצינו שדרכו להעתיק גירסא עם תקונים שלו בלי להעיר על כך. לדוגמא עי' בהערה²³.

ונמצא שיש הגהה לספרי וביאורו לשו"ע שהולכים ממש בחדא מחתא שעיקר הגירסא בספרי הוא ד' של תכלת וד' של צמר, כנגד מה שהגיה בספרי הנדפס, ולא רק שמחזיק שיטת התוספות בשני מקומות, אלא שניהם נאמרו בדיבור אחד ובכוונה אחת.

הנה תלמידי הגר"א העידו על סדר כתיבת הגר"א ביאורו לשלחן ערוך, והוא שמתחילה כתב על פי סדר שו"ע לכל ד' הטורים, ואח"כ הניף ידו שנית בליקוטים, שדרכו שם בדרך כלל להכריע בין הדעות בראיות מהתלמוד ופוסקים²⁴. נתגלה לנו שקטע זה של ביאור הגר"א על מנין חוטי

נג. אבל באמת צ"ע מה הכוונה של גירסא זו, הלא פשוט ששייך לכן משאר מינים, וצ"ע.

נד. בביאור הגר"א לאור"ח סימן תכ"ג סעיף ב' העתיק ממסכת סופרים פ"ז ה"ט בסתמא, ובאמת הוא ע"פ הגהותיו שם, וז"ל בביאורו: "ובחודש עצמו קורא ג' בקרבן תמיד. הראשון קורא וידבר. צו. ואמרת. והשני קורא את הכבש האחד. ועשירית. עולת. ונסכו. ואת הכבש. והשלישי חוזר למעלה וקורא עולת תמיד. ונסכו. ואת הכבש. ו**ביום השבת**. עולת שבת. מפני שאמרו אין קוראים בפרשה פחות מג' ו"א אין משייין בפרשה פחות מג' ע"ש" עכ"ל. והמעין במס' סופרים עם הגהות הגר"א יראה שמילים המודגשות אינם מנוסח המסכת סופרים הנדפס, אלא מהגהות הגר"א על מ"ס. ויש עוד דוגמאות רבות, ועי' ישורון ח"ה עמ' תקכ"ו, וגם עי' במאמר "דרך הגר"א בביאורו" להר"ר ישראל בארקין שליט"א שהביא עוד דוגמאות רבות לזה.

נה. וה"ל של בעל פאת השלחן בהקדמה לביאור הגר"א לשו"ע:

"וסדר חיבורו כך הם, ראשונה חיבר רבינו נ"ע על כל הארבע ש"ע בארבע כרכים על סדר סימני ההלכות והסעיפים. אח"כ חזר ושנה רבינו הקדוש נ"ע ונתחדש לו עוד כפליים לתושיה כי היה כמעין המתגבר בכל רגע ורגע, וחיבר עוד שלש מהדורות בשלש כרכים על כל ארבע ש"ע והיו נקראים אצלו בשם ליקוטים מפני שלא כתבם על הסדר כבראשונה, רק מה שעלה במצורת שכלו הקדוש והטהור רשם אצלו בכתב אמת וזה הליכות דרכו בקדוש. באלו המהדורות מקום אשר בראשונה הניח איזה סעיף מבלי ביאור או רק במראה מקום או בלי הכרעה בין שני דיעות מחולקים איז במהדורות במקום ההוא שם הניף ידו הקדושה בביאור רחב בפלפול עמוק עורך מלחמה מול המחברים ומכריע בין הראשונים והאחרונים בונה או סותר מייסד דבריהם או משיג עליהם יראו ישרים וישמחו. גם פעמים הרבה אשר בראשונה הניח איזה מקום בצריך עיון ובמהדורות הנ"ל במקום ההוא כתב שיטתו אחר העיון מתוך מדרש או להיפוך ולפעמים כתב בג' מהדורות ג' חידושים על ענין אחד מהם ראיות נוספות כראי מוצקות או ממתק עומק כוונתו בתיבות שונים, הן כל ראתה עיני בעיין היטב שקידה ויגיעה רבה וזה היה כל יגיעתי לסדרם על נכון, ולחבר כ"א אל מקומו הראוי ושיהיו כאלו בדיבור אחד נאמרו כי היו מפוזרים מאד באלו המהדורות" עכ"ל.

תכלת הוא מהליקוטים (ע"י ישרון ח"ה עמ' ל"ח העתק מספר ליקוטים ושם נמצא קטע זה), ובכל ד' חלקי שו"ע דרכו בליקוטים להכריע בראיות בין השיטות, ולא להסביר שיטות, (כן כתבו תלמידי הגר"א המובאים בהערה לעיל, וגם דוק ותשכח בחו"מ וביו"ד נסמן איהם מהם הוא מליקוטים). ולכן לכאורה קטע זה גם בא להכריע.

אבל הרבה לובשי תכלת אומרים שהגר"א ס"ל כהראב"ד (וחילם מדבריו ביהל אור), ומפני כן אז צריכים לדחות הביאור הגר"א וללמוד בדבריו כוונה אחרת. ודיברתי בזה עם כמה ת"ח המחזיקים בשיטה זו, וכל אחד יש לו דרכו, אבל כי מעיינת ביה אינם עומדין כלל. ובקיצור נמרץ אכתוב התגובה לדבריהם. ורובם אומרים דבריהם בשני אופנים¹⁰.

א- הגר"א בביאורו רק מסביר שיטת תוס' וליה ולא ס"ל - הנה לא נראה שהדברים נכונים שהלא הגר"א הקשה ג' קושיות על שיטת התוספות ואז כתב מהלך אחרת לגמרי כנגד כל הבנתם של התוספות [שלחוס' גדילים כולל לבן ותכלת בטלית בתד', משא"כ להגר"א גם בכת ד' יש גדילים מלבן ותכלת ודו"ק] בכל הסוגיא. ופשוט וברור שאי אפשר להסביר שיטת התוספות כנגד דברי התוספות עצמם. ושמעתי מחכ"א שהגר"א בעצם ס"ל כהראב"ד כמו שהגיה בספרי, אבל כתב דבריו להסביר "גירסת תוס", ובמחכ"א אין לדבריו שחר, שאם לדעת הגר"א גירסת תוס' הוא טעות שיכול להגיה אותו, אז ודאי הוא פלפול של הבל לומר פשט לגירסא משובשת, וכל שכן אם התוספות כבר אמרו פשט אחרת, ולא עוד אלא איך יתכן לומר שכגירסא משבשתא מוכח כל הסוגיא !

ב- הגר"א רק מסביר דברי השו"ע, וליה ולא ס"ל - אבל גם זה אינו נכון, א- שאין כאן "שיטת השו"ע", שדברי המחבר ברור מללו שהוא רק מעתיק שיטת ר"ת וז"ל "ולרבינו תם לא מכשירים אלא בנשתירו ב' חוטין שלימים" וגם להמחבר לא קיימא לן כר"ת כמו שסיים בסוף דבריו "והלכה כסברא ראשונה [הר"ם] מיהו היכא דאפשר טוב לחוש לסברת רבינו תם", ואיך יתכן שהגר"א יאמר פשט ברבינו תם כנגד דברי ר"ת עצמו? ב- וגם לדעת הגר"א יש דין גדילים מכל מין ומין ונתקיים ע"י חצי חוטין ואילו לדעת ר"ת (המובא בשו"ע) יש רק דין אחד של גדילים ונכלל בתוכו ב' מתכלת וב' מלבן, ושיטתו הוא שאם יש רק מין א' בלבד חייב להשלים הגדילים (ה' חוטים) ע"י ריבוי חוטים במין זה. ונמצא מי שיש לו רק לבן יש לו שני חוטי לבן ושני חוטים שהם

וכע"ז כתב המדפיס של ביאור הגר"א בהקדמה לחושן משפט, וז"ל:

"כי סדר דברי חידושי ה' באו בחוברות שונות, האחד הוא כרך מיוחד על ש"ע ח"מ לסדר סימני הש"ע, ועוד שלשה המה כרכים בליקוטים שונים חרות על הלוחות בכ"י קדשו במהדורות רבות, כלולה בחידושו במקרא במשנה בגמרא ודברי קבלה, ומתוכם תבהיק אור הבהיר בחידושי ח"מ פעם בארוכה ופעם בקצרה, מראשיה לסופיה ומסופיה לראשיה, ואין מוקדם ומאוחר בתורה" עכ"ל. הרי שאין זמן מסוים שכתב את הליקוטים לשו"ע, והם נכתבו שלא כסדרן כלול עם כתבים על שאר התורה, ולכן אע"פ שיש אומרים שכתב ביאורו לשו"ע בצעירתו, מ"מ את הליקוטים כתב אח"כ, ולכן בנידין יידן אי אפשר לעשות גבול מתי נכתב.

נו. ובאמת יש דוחים דבריו באופן אחרת, והוא שהביאו מאגרות החזו"א (ח"ג, ט"ו) שבדברי הגר"א אם כתב "אבל" כוונתו להכריע, ולכן הם אומרים שהוא כותב "אבל דעת הראב"ד כו" כוונתו להכריע כהראב"ד. ואמנם אין זה כלום, שהלא כותב "אבל" חמש פעמים בקטע זה וביניהם "אבל הענין כך הוא" "אבל לעולם שניהם שוין", וגם לדבריהם אין שום פירוש על ההמשך שכתב שיטה חדשה כנגד כל הראשונים בלי שום טעם, וע"כ צריכים לפרש כאיזה צד שהבאנו למעלה, והוא שהדברים נכתבו או לפרש השו"ע או לפרש תוס', וכמו שכתבנו למעלה זה ליתא... ופשוט שלא לזה כיון החזו"א, [אלא ע"ש באג' חזו"א ופשוט שכוונתו רק במקום כגון שהשו"ע כתב כשיטת הרמב"ם וכדו' והגר"א כתב על דבריו כ"ה שיטת הרמב"ם, אבל פלוני פלוני ופלוני חולקים"].

במקום תכלת. וכשנפסק יותר משני חוטים חוששין שאין לו ב' חוטים שלימים ואפי' מין אחת אין לו (כי לעולם צריך שני חוטים של לבן, ורק אח"כ שייך להשלים גדילים) וממילא הציצית פסולים. וכ"ז רק יתכן לומר לדעת ר"ת שיש רק דין א' של גדילים, אבל לדעת הגר"א שכל שני חוטים הם קיום של גדילים בפנ"ע, ע"כ לית ליה להך דינא של חוטים במקום תכלת להשלים גדילים. ולפי"ז אפי' אם אין כאן ב' חוטים שלימים עדיין יש כאן קיום אחד של גדילים, וע"כ שיטת הגר"א בביאורו הוא דלא כשיטת ר"ת לפסול אם נפסק יותר משני חוטים, ודו"ק היטב. ג- ועוד, פשוט שלדעת הגר"א כשר לכתחילה ליקח ד' חוטים שהם חציו צבוע תכלת וחציו לבן (כחוטוי הרמב"ם) ששפיר מקיים גדילים משני המינים כיון שהקיום של גדילים הוא ע"י חציו חוטים, משא"כ לר"ת כל צד של חוט אחד משלים בעד צד האחרת [ואם אין בו כדי עניבה מצד אחד כשר אם יש בו מצד השני]. ונמצא להגר"א, מי שעושה ח' חוטי לבן שכל זמן שנשאר גדילים כשר, כשרים אף אם חציו החוט מצד אחר נפסק, וזה דלא כהשו"ע שכתב שצריך להשאר ב' חוטים שלא נפסקן מצד אחר ודו"ק.

האם הגר"א חזר ממש"כ בביאורו

ומהרבה ת"ח שמעתי שהגר"א חזר ממש"כ בביאורו, - אבל כבר כתבנו שקטע זה מהליקוטים שיכולים להיות נכתבים עד סוף חייו, ועכ"פ א"א לדעת בבירור מתי קטע זה נכתב. ומ"מ צ"ע לומר שיחזור מפירוש שכתב עליו "וכן מוכח כל הסוגיא". ואמנם יש שכתבו שלא היה הספרי לפני הגר"א בשעה שכתב קטע זה, וממילא לא ידע על הגירסא של פרשת שלח, ואחר שראה אותו חזר בו שראה שם מקור מרווח לשיטת הראב"ד. אבל זה טעות גמור, שבכל הדפוסים בפר' שלח הגירסא היא "שלשה של לבן ורביעית של תכלת", ואם הגר"א היה יכול לומר בתקיפות על דברי תוס' "ליתא בספרי", ע"כ ראה כל דברי הספרי וממילא ידע על גירסא זו. וגם בודאי ראה הגר"א את דברי הילקוט ושם בפר' שלח ג"כ הגירסא כנ"ל, ועוד יש להאריך בזה אלא שכבר האריך בזה הר"ר ישראל בארקין שליט"א בישרון חלק כ"ג¹⁷, ועכ"פ פשוט וברור שראה הגר"א שני הגירסאות. ובלאו הכי מקורו של הגר"א לשיטתו הוא מהסוגיא ולא מהספרי, וגילוי גירסא חדש לא משנה איך מוכח כל הסוגיא.

ואמת הוא שצ"ב למה תלה הגר"א המחלוקת בפשט אם הוא מחלוקת בגירסאות, אבל י"ל שעדיף לומר שהראשונים נחלקו בהבנה ולא לומר שאין מקום כלל לדברי ראשונים אלא שנבנו על גירסא משובש, ועוד י"ל שכיון ששיטת התוספות מחוורת ביותר, וכן מוכח כל הסוגיא, ויש שיטת רבינו שמואל בן חפני גאון כס"ל כהרמב"ם (וידע הגר"א על זה משום שהובא בתשו' הרמב"ם המובא בבית יוסף בס"י י"א) וגם יש שיטת הערוך (שקדמון הוא) כשיטת הראב"ד אולי זה תהיה ראייה לגירסת הראב"ד שכן הוא גירסת הקדמונים, ולכן כתב הגר"א מהלך שלא תלוי כלל בגירסאות ואז אינו ראייה לשיטת הראב"ד, ודו"ק. ולכן למעשה אין שום הכרח שהגר"א חזר מביאורו לשו"ע.

נז. ומה שהשיב עליו חכ"א שם אינו כלום, וכל הנחתו שהגר"א כתב כל ביאורו לשו"ע בזמן מסוים טעות הוא כדלעיל, וכבר השיב עליו הרב בארקין בקונטרס מיוחד, וניתן להשיגו ממני. ומה שהביאו שהגר"א מביא כמה פעמים לשון הספרי כפי שהוא בראשונים ובילקוט מבלי להעיר שבנדפס הגירסא שונה, או דליתא כלל בנדפס, ע"י במאמר "דרך הגר"א בביאורו" שהביא שכן הוא דרך הגר"א בכל מקום, והביא הרבה דוגמאות שעשה כן גם כשהביא מתוספתא ירושלמי מס' סופרים מכילתא וספרא.

איך להכריע למעשה בדעת הגר"א

הנה למעשה נשאר לנו סתירה בדברי הגר"א. ויש שני דרכים להגיש לסתירה כזו. או שיש דברים שאינם מיוחסים, או שהגר"א חזר ממש"כ בתחילה. אם באנו לומר שטעות נפול בדבריו, ודאי שאין לסמוך אלא על דבריו בביאורו שהם מעצם כתי"ק, ולא על ההגות ועל שאר הספרים שהם מרשומי התלמידים, כ"ש דבריו ביהל אור שיש הרבה פקפוקים ביחוסו. ואם באנו לומר שהגר"א חזר מאיזה דבר, צריך לשקול במאזני צדק מה נראה יותר מסתבר לומר שחזר ממנו.

מש"כ באמרי נועם ובספרא דצינעווא כבר כתבנו שאין בהם כדי להכריע נגד שאר המקומות.

בספרי יש לנו שני הגהות שהם באותו משקל, בפר' שלח הגיה כתוס' ואילו בפר' תצא כהראב"ד. ואין טעם לסמוך על של פר' תצא יותר משל פר' שלח, ואדרבה, כל מה שהגיה בפר' תצא צע"ג כמו שכתבנו, גם מסתבר שפר' שלח משנה אחרונה מהא שלא נדפס, שיש להניח שכבר עשו התלמידים העתקה מגלינות הספרי של הגר"א בחייו, ובתקופה מאוחרת אולי הוסיף הגר"א ההגה זו בפר' שלח, אבל שבספר שממנו הדפיסו ההגהות נעתק קודם שכתב הגר"א כן, ולכן נשמט מהדפוס, אבל אולי הספר אחרת שהגיע לידינו נעתק אח"כ, ולכן שם יש גם הגה זו של פר' שלח, ואי לא תימא הכי לא מובן כלל למה נשמט הגהה זו מהדפוסים. ולכן מסתבר שההגה בפר' שלח הוא משנה אחרונה.

בפירושו על רעיא מיהמנא במהדו"ב כתב להכריע כהראב"ד ואילו במהדו"ק ליתא לקטע זה. והמהדו"ק יותר מוסמך שהוא יצא מהדו"ל, ואילו המהדו"ב יצא ממי שאינו ידוע, שהמדפיס עצמו חשד שנתערב בתוכו דברים שאינם מהגר"א.

ומלבד מכ"ז יש לנו דבריו בביאורו שהם מכת"ק שהביא את כל שלוש השיטות, והביא מקור לכל שיטה ושיטה, ואז הכריע בדעתו הרחבה וביאר לנו באריכות את טעמו ונימוקו וכתב שם שכן מוכח כל הסוגיא, ואין שום הכרח וטעם לומר שחזר מזה.

אמנם שמעתי מראש ישיבת אדרת אליהו, הרה"ג ר' אליהו זילברמן שליט"א את טעמו שהוא מחזיק את הדברים ביהל אור, והוא מפני שכתוב שם "וכן עיקר" שני פעמים. ולכן לדעתו לשון וכן עיקר יותר חזק ממה שכתב בביאורו לשו"ע "וכן מוכח כל הסוגיא" וגם זה שכפל את הדברים מראה חוזק הכרעתו, וממילא לדעתו נקטינן כהלשון הכי חזק, ולדעתו גם לא נחשד שום אחד מתלמידי הגר"א לזיוף, עכ"ד.

אבל לענ"ד אין בזה כדי להכריע, וזאת החלי:

מה שאמר הגר"א וכן עיקר שני פעמים, נראה שאינו כפל לשון, אלא הכוונה לשני דברים. שהמעין שם יראה שבתחילה כתב הגר"א פירוש לדברי הרע"מ שגורס תיבת חוליא. ושוב כתב "ויותר נראה דל"ג כלל חוליא", אלא כצ"ל בת יחידה תכלת שבציעית" והנה רק יתכן לומר פשט בזוה"ק ע"פ שיטת הראב"ד אם לא ששיטת הראב"ד עיקר, ולכן ציין למה שכתב במקו"א שכן הוא עיקר וז"ל: "והוא חוט הרביעית כדעת הראב"ד, וכמש"ש שכ"ה עיקר" (ולכן ניתן לפרש הוזהר הכי) וכ"ה בספרי שלנו (כוונתו לכאורה להספרי פר' שלח, וכוונתו ב"שלנו" הוא לומר שהתוספות לא גרס כן), כלילא מג' חוטינ לבן אות ד' שבשם (כל זה הוא פירוש בדברי הוזהר, וכתב על כ"ז) וכן עיקר (כלומר פשט זה שלא גרסינן חוליא וכוונתו להראב"ד הוא עיקר המחלף בהוזהר) ע"כ. ולכאורה אין שום כפילות המראה חוזק שיטתו.

ובעיקר ההנחה שלשון "וכן עיקר" יותר חזר מלשון "אבל הענין כך הוא.... וכן מוכח כל הסוגיא" יש להעיר שיש לומר איפכא, שלשון וכן עיקר אינו אלא הכרעה בעלמא בין השיטות, כלומר שיש מקום לכל שיטה ושיטה, אלא ששיטה מסוים הוא עיקר השיטה. משא"כ לומר שמוכח כל הסוגיא דלא ככל הראשונים (שמהלך של הגר"א בביאורו כאן רחוק משאר מהלכים שכתבו הראשונים) הוי דבר חמור וחזק, שהגר"א כותב כאילו כל הראשונים טעו בהבנת הסוגיא, וידוע שלחלוק על כל השיטות הוא יותר חמור מסתם הכרעה (וכמו כן מצינו שהרבה מהאחרונים שנמנעו מלחלוק עם הראשונים בסברתם, מ"מ לא נמנעו מלהכריע בין השיטות).

ודבריו בביאורו הם שיטה חדשה, ובהקדמה לתקלין חותין כתב: "כי לא מלאו לבו לחדש איזה שיטה חדשה נגד הראשונים או להגיה איזה הגהה חדשה, כ"א אחר אשר עמד בדבר אשר נתקשה בו כמה ימים וכמה לילות בגדול יגיעה ורב העמל עד אשר זיהמתו חיתו לחם ולא דבר עם שום אדם בעולם.... ואחר אשר האיר ה' עיניו למצוא דרך סלולה ע"פ שיטה חדשה או הגהה עוד לא התברך בלבבו לאמר שלום יהי לי, כ"א אחר רב הפשפוש ומשמוש ושקול דעתו הרחבה מני ים ובחיפוש אחר חיפוש בשני התלמודים ובכל דברי התנאים והאמוראים אשר היו דורים לנגד עיניו.... ונחה עליו רוח דעת ה' אז קרן עור פניו והיה לו לשמחת לבבו כמוצא שלל רב או אז תחזקנה ידי לעשות הגהה או שיטה חדשה כאשר הראה לו משמיה מפענח נעלמים בכמה סוגיות הקשות כו'" עכ"ל, ומבואר שלא כתב "שיטה חדשה" אבל להכריע בין השיטות כמו שעשה ביהל אור, ודאי אינו באותו המשקל.

וגם נראה שלשון "וכן עיקר" לא שייך אלא אם קיצר דבריו והספיק במועט, אבל אם בא לו בארוכה והאריך ופלפל בסוגיות התלמוד, והראה פנים לאיזה שיטה, ודאי מן המותר לכתוב אח"כ "וכן עיקר". ועוד ידי נטויה לומר שלא שייך לשון וכן עיקר אלא על שיטות שכבר נאמרו להכריע ביניהם, אמנם על שיטה שהוא עצמו חידש לא מצינו שיכתוב וכן עיקר. (וכן מצינו בכמה מקומות שהאריך הגר"א בשיטתו החדשה ולא כתב וכן עיקר, כגון הא דבין השמשות בס"י רס"א).

ולגופו של דבר, לא הבנתי הטעם להכריע כהלשון הכי חזק, שודאי לא לחינם הכריע הגר"א כאיזה צד שהכריע, וכנראה שודאי שינה הגר"א את דעתו בזה, וא"כ ע"כ צ"ל שחזר ממה שהיה ברור לו מלפנים, אבל ודאי קודם חזרתו החזיק כמו שהחזיק בלי ריפוי ידים, ולכן מובן שיכתוב לשונות חזקות, ואין זה משנה אם חזר מזה.

וגם כדי לנקוט כאיזה דרך צריך לסדר את כל הדברים מהו משנה ראשונה ומהו סוף דעתו. והיה נראה שכל המחודש מחבירו יותר רחוק לומר שכן עלה בדעתו לראשונה, וגם יותר רחוק לומר שחזר מזה. ולכן מצינו שני חידושים גדולים בתורת הגר"א בזה. הא שבביאורו כתב שלכו"ע, אף להרמב"ם והראב"ד, הגירסא הנכונה הוא ד' חוטים של תכלת וד' של לבן (והם מלהזכיר כאילו לא ראה ראה הגר"א הספרי כשכתב את זה, שזה שקר וכזב כמו שהארנו לעיל), וגם שיטתו בביאורו שהוא שיטה חדשה נגד כל הראשונים ג"כ הוי חידוש גדול. ולכן יש לומר שסדר הדברים כך הוא: בתחילה הכריע ביהל אור כהראב"ד ושם הביא סיוע מהספרי וז"ל: "וכ"ה בספרי שלנו", ובאותו תקופה הגיה הספרי בפר' תצא כדי להתאימו עם שיטת הראב"ד. ואח"כ חידש שאין המח' תלוי כלל בחילופי גירסאות, וחזר מההגה לפר' תצא, ושוב הגיה של פר' שלח להיות ג"כ כמו שהוא בפר' תצא (וכתב שהגירסא לפנינו שם הוא משבשתא, שזה דבר חזק, שלא מצינו בשאר ההגהות שכתב כן). אבל על אף שלדעתו שהעיקר הגירסא הוא כמש"כ התוספות, לא ברור שמיד סבר שיש ד' חוטים, אלא י"ל שעכ"ז

עדיין לא סבר כהתוספות מטעם ג' הקושיות שהזכיר בביאורו. ושוב חידש מהלך חדשה בכל הסוגיא, ודלא כתוס' ששיטתו קשה, ועל שיטה זה כתב וכן מוכח כל הסוגיא.

אמנם אם נניח שדבריו ביהל אור הם סוף דעתו, צ"ל שחזר מכמה חידושים מבלי לתת טעם. שבתחילה סבר כמש"כ בביאורו שלא תלוי הפלוגתא בגירסאות, ואילו כאן הביא סיוע להראב"ד מהספרי, וגם צ"ל שחזר מזה שכתב מהלך חדשה (ועי' לעיל במה שהבאתי מההקדמה לתקלין חרות) שכמוהו מוכח כל הסוגיא, לנקוט כדעת כהראב"ד מבלי להסביר את זה, ורק סמך על פשטות הספרי.

ולכן ע"פ סדר הדברים יותר מסתבר לומר שסוף דעתו הוא החידושים היותר גדולים, כלומר דבריו בביאורו לשו"ע.

וחכ"א כתב לי שעדיף לקבל הדברים ביהל אור, ששם הוא הגיה כשיטתו ולהגיה הוי דבר חמור, וע"כ הכריע לא רק בדעת נוטה אלא הכרעה ברורה. אבל מלבד שלא שמענו מעולם על כלל זה שהגהות הם יותר למעשה מביאורו לשו"ע, בלא"ה אין בדבריו ממש, שכאן לא הגיה בשום תוקף, רק כתב ש"יותר נראה שלא גרסין" ואין זה אלא כדעת נוטה. ובלא"ה פשוט שלחדש שיטה ולומר עליו שכן שמוכח כל הסוגיא, ודלא ככל הראשונים, ג"ז דבר חמור¹.

וראוי לציין לדברי החזון איש (עלה סי' ב' אות ה') שמבואר שאם יש סתירה בין דברי הגר"א בהגהות לדבריו בשו"ע, תמיד הולכים אחרי הדברים בביאורו. וע"ע בבית רידב"ז על פאת השלחן ה', שביעית (פ"ח ה"א סוף דף צ"ב ע"א) שכתב "וכבר ידוע שאין לסמוך על הפירושים שהיו בידי אנשי בית מדרשו לאחר פטירתו של הגר"א ז"ל וגם על הגירסאות אחרי שבכ"ק ממש מבורר עכ"ל. וכן הענין כאן דהדברים שבביאורו הן מכת"ק, והשאר אינם אלא מלוקטים מדברי התלמידים ויש בהם סתירות.

ודעת החכ"צ (סימן י"ד) שאם יש סתירה בדעת איזה מחבר ראוי לנקוט המקום שבו ביאר שיטתו, והוכיח כן ממנחות נב. שהגמ' שם מביא סתירה בדעת ר"ש לענין פר העלם דבר אם באין מתרומת הלשכה, ושואל הגמ' האי מינייהו אחריתא, ולבסוף מביא ברייתא שר"ש סומך דבריו על פסוק, וכתב רש"י שם ד"ה דברי "וכיון דמקרא יליף, עיקר הוא והך היא דאחריתא" עכ"ל. וז"ל של החכ"צ "אף לדברי הסוברים דפליגא מוהרי"ק מדידה אדידיה כבר פסקו ז"ל כדבריו שבשורש ב' והכי מסתבר דבשורש ב' כיון דבתורת טעמא אתי עלה... (ופריט החכ"צ את הראיות) היא עיקר וכאותה שאמרו בסוף פרק התכלת דף נ"ב כו'.

וכעין זה הוכיח המהרש"ם (עין הרואים עמ' ע"ב אות ט"ז) מהגמ' בחולין מט: שהגמ' הקשה סתירה בין רבי ישמעאל ור"ע, אר"י ור"ע, ולבסוף אמר הגמ' איפוך, והק' מאי חזית דאיפכת קמייטא, איפוך בתרייתא, והגמ' תיין שהברייתא שני יותר מדקדוק ופרש"י שם שהטעם הוא שהאריך לדרוש הפסוקים, עי"ש.

והנה ברור שדברי הגר"א בביאורו הוא המקום שהאריך והרחיב שיטתו יותר משאר המקומות, ונמצא שלדברי החכ"צ והמהרש"ם כן עיקר לדינא.

נח. ועי' לעיל מההקדמה לתקלין חרות שהגר"א לא חידש שיטה חדשה או גירסא חדשה [כלומר כנגד כל הראשונים] בלי ראיות עד אין מספר [אבל להגיה דברי הספרי להתאים אם איזה שיטת הראשונים, הוכיח הרב דויד יצחקי בישורון ח"ה עמ' תקכ"ו מהרבה מקומות שאין זה נחשב כהכרעת הגר"א עי"ש].

ולפיכך על אף שאי אפשר לי לומר בוודאות שעיקר דעת הגר"א כהתוספות, אבל ודאי יותר רחוק לומר שעיקר דעת הגר"א הוא כהראב"ד, וכמה קשה הדבר לסמוך על זה נגד דעת רוב רבותינו הראשונים, והנלענדר"כ.

סימן ז' - ביאור דברי הגר"א בביאורו לשו"ע

הנה דברי הגר"א בביאורו לשו"ע נכתב בתכלית הקיצור ואחר העיון נראה ברור שכוונתו להכריע כתוס'. ומשום שיש שלמדו דרך אחרת בדבריו אפשר בס"ד כל דבריו (וסליחה על האירוניה), ואז תראה בעליל שכוונתו להכריע כתוס' (והרבה מהאומרים בדבריו להפיק הודו לי בהודאת בעל דין שהם לא עינו בדבריו כ"כ, ולא טרחו כלל לפרש כל דבריו כו').

בהתלמוד, וגם בתלמוד קי"ל כב"ש}. אבל דעת הראב"ד ששני חוטין בלבד של תכלת וששה של לבן, והרמב"ם כ' דחוט א' לבד של תכלת ו' של לבן. (וא"כ צ"ע על שיטתם מדברי הספרי, ודוחק גדול לומר שלא נחלקו אלא בגירסאות (כמו בכל מקום בכל התורה כולה הוא אם יש ראשון שדבריו מחודשים לא אמרין אלא מדוחק שגרס גירסא אחרת) ולכן בא הגר"א להסביר שיטתם אף מתוך דברי הספרי פר' תצא}.

וטעמם {היינו א"א לומר "וכן הוא" כמו שכתב לשיטת תוס' כיון שאין הספרי מפורש, אלא טעמם} **ממש"ש בספרי ועשו להם ציצית שומע אני יעשה אותן אחד בפ"ע ת"ל גדיל מכמה גדיל אין פחות משלשה דברי ב"ה ובש"א כו' כנ"ל**, {כוונתו לומר שהם גרסו בדברי ב"ש כנ"ל היינו כאותו הגירסא שגרס תוס' שס"ל לב"ש שיש ד' חוטי לבן וד' חוטי תכלת} **והביאו תוס' הנ"ל ד"ה בש"א כו'**, {לכאורה כוונתו להחזיק שהיו להרמב"ם והראב"ד אותו הגירסא שהביאו תוס'. ועכשיו מסביר הגר"א איפה ראו בזה שיטתם} **מדקאמר שומע אני כו' משמע דפתיל תכלת הוא אחד לבד, וגדיל לא כתיב אלא בלבן** {היינו שהספרי כותב שהוא אמינא שיש רק חוט אחד, ופי' הגר"א שזהו החוט אחד של תכלת והמשך של הספרי הוא שגדילים היו ריבוי, ומפרש הגר"א שלדעת הראב"ד זה רק ריבוי בחוטי הלבן - שהוא כדעת בית הלל בבביתא כמבואר להלן, ואילו לדעת ב"ש גדילים היו ריבוי בשני המינים - ולכן אם משמע שיש חוט א' של תכלת עדיין הדין הכי שמגדילים לא נתרבה שום חוטי תכלת}, **ומפרש הראב"ד חוט שלם והרמב"ם מפרש חוט א' ממש** {היינו שבאמת הם שיטה אחת והמח' הוא אם מה שפתיל משמע אחת מיירי בחוט קודם הכפילה או חוט שלם. והא שלכאורה נמצא שדעת הראב"ד והרמב"ם הוא כנגד מסקנת הספרי שכתב שיש ד' של תכלת וד' של לבן, לא קשה מידי משום של מח' ב"ש וב"ה ההלכה כב"ה חזק ממספר החוטים אם הם ג' או ד' שמצינו בתלמוד דילן (מ"א:): שההלכה כב"ש, אבל אם בספרי בלבד פסק כב"ש אינו כלום שאין למידין הלכה מפי בביתא כו'. ולכן המח' במספר חוטי ציצית אם ג' או ד' פסק בגמ' שיש ד' כב"ש, אבל המח' אם גדילים היו ריבוי בחוטי הלבן בלבד או אם הוא ריבוי בשני המינים

איתא בשו"ע סי' י"ב סע' א' בא"ד: "ולרבינו תם לא מכשירים אלא בנשתיירו ב' חוטין שלימים דהיינו ארבע ראשים שכל אחד מהראשים ארוך י"ב גודלים אז מכשירים כשנפסקו השני חוטין אחרים אם נשתייר בהם כדי עניבה אבל אם נפסקו ג' חוטין אף על פי שנשתייר בהם כדי עניבה פסולים ומפני כך כשנחתכו שלשה ראשים אם לא דקדק בעת עשיית הציצית שהיו ניכרים הד' ראשים שמצד אחד של הקשר חיישינן שמא כל ראש הוא מחוט אחד ונמצא שאין כאן אלא חוט אחד שלם הילכך מספיקא פסול כו' והלכה כסברא ראשונה מיהו היכא דאפשר טוב לחוש לסברת רבינו תם" עכ"ל.

וכתב על זה הגר"א בביאורו: ולר"ת - תוס' הנ"ל {מנחות ל"ח ע"ב ד"ה דאי} **כפי' דאי איגרדום תכלת כו' אפי' נשאר כדי עניבה**. {ועד כאן המקור לדברי השו"ע}

וכשיטתם דנותן ד' חוטין תכלת וד' לבן, וע"ש ל"ח א' ד"ה התכלת כו' (ומ' א') [ומ"א ע"ב] בד"ה בש"א ארבע טעמא כו', וכ"ד רש"י וע"ש בד"ה מתבי טלית אין כו'.

וכן הוא {היינו מפורש בדברי תוס' בספרי דלא כהראב"ד והרמב"ם שכתב וטעמם, כיון שדבריהם רק נלמדו מהספרי אבל דעתם דלא כהספרי. וגם לשונו משמע שאין מקורו של התוספות מהספרי, אלא בספרי כתוב ג"כ תוס', והטעם לזה הוא מפני שיש מקום ללמוד מאותו ספרי שההלכה כהראב"ד כדלקמן ולכן ע"כ אין מקורו של תוס' רק מהספרי, משא"כ לקמן בשיטת הרמב"ם ובראב"ד כותב וטעמם ממה שכתוב בספרי} **בספרי פ' תצא** {ולא פרשת שלח ששם הגירסא משובשת} **מכמה גדיל כו' ובש"א ד' של תכלת וד' של צמר כו' וההלכה כב"ש, וכ"פ בגמ' (מ"א ע"ב) שם כב"ש** {וכלומר שאותו המח' שבספרי שס"ל לב"ש שיש ד' של תכלת וד' של לבן, הוא אותו המח' בין ב"ש לב"ה

הקושיות הכריע כהראב"ד באיזה מקום, ושוב אח"כ נתחדש לו דרך ליישב הקושיות}.

אבל העניין כך הוא, דודאי פתיל משמע אחת {כמבואר בספרי} וכן ציצית דלבן נמי משמע

אחת {נראה שכוונתו הוא שאין מקור לומר שיש מספר יותר מאחת, וכן פתיל אינו משמע אחת כלומר שהוא מיעוט, אלא כל היכא דליכא הכרח נקטין כהמיעוט מכה תפשת מרובה כו', אבל אם יש הכרח שהוא יותר מאחד ניתן לפרש כן בתוך תיבת פתיל כמו שציצית יוכל להיות לשון רבים אם יש הכרח, וכ"ז דלא כתוס' שכתבו שיש סתירה מהספרי להא דוקצין פתילים, וגם כתב שב"ס ס"ל שפתיל לאו דוקא, ואילו לדברי הגר"א אי"כ סתירה כלל שניתן לפרש אותו מילה או ללשון יחיד או ללשון רבים, ודוק}, **אבל לעולם שניהם שוין** {היינו שמקור לדין לבן מבואר במנחות ל"ח שהוא מ"ציצית הכנף" והמקור לתכלת הוא פתיל תכלת, ונמצא שהקרא כך היא, ונתנו על ציצית- וציצית היינו שם של הגמור- הכנף, וגם נתנו על ציצית פתיל תכלת. ואין טעם להרבות זה יותר מזה אז אם יש ריבוי, הריבוי קאי על שניהם}. **וב"ה**

מפר' גדיל ג' חוטין וה"ה ללבן {היינו שגדילים רק היו ריבוי לג' חוטין אבל הריבוי היו ריבוי על שני המינים}, **ובש"א גדילים הוא ארבעה כמ"ש בגמ' גדיל גדילי, דב"ש סובר דגדיל משמ' שנים דלא כב"ה דמפר' ג', ולא דרשי לשון רב' ג"כ, וה"ה בתכיל' {ולכן כשאמרו גדיל גדילים ד' זה קאי על שני עניני ציצית, יש גדילים ד' על דין הכנף {לבן} ויש דין גדילים ד' על דין תכלת, ונמצא לפי"ז הקיום של גדילים ד' נעשה ע"י חצי חוטין- ולכאורה לפי"ז אם יקח ד' חוטי של הרמב"ם שחציו צבוע תכלת, ודאי הוא כשר לתתילה {וא"כ אין מקום לשיטת ר"ת בגרדומין שס"ל שחציו א' של חוט מגין על חציו האחרת, וא"כ ע"כ אין כוונת הגר"א להביא מקור לשיטת ר"ת ול"ה ולא ס"ל}. **ומ"ש בגמ' ד' שלשה הכל במין א' בלבד, תכלי או לבן** {ולא**

קשה זה שהספרי לב"ה קודם הכפילה ולב"ש אחר הכפילה, שבאמת שניהם לדבר אחד נתכוונו והוא לאחר הכפילה, רק ב"ה לא הזכיר שמיידי בשני המינים כי פשוט הוא, שאין טעם להרבות זה יותר מזה, וגם לא קשה המקור להכפילה, שמעיקר הדין צריך הכפילה כדי שתהא שם ח' חוטין}, **וכן מוכח כל הסוגיא** {היינו מעכשיו שביארנו שיש מקום מעיקר הדין למספר ח' חוטין, ולא רק שיש ד' חוטין ויש דין כפילה, אז מובן ענין של טלית בת ח' ודעת ראב"י ור' ירמ' מדיפת שציצית צריך ט"ז חוטין, ש"ל הם ס"ל שא"א לקיים דין גדילים אלא ע"י חוטי שלמים לפני הכפילה ודו"ק היטב והארכתי בזה במקו"א, וע"כ שיטת הגר"א בפי' הסוגיא}

משום שלא הוכרע הגמ', אז דינו כסתם מח' ב"ש וב"ה והלכה כב"ה שהוא רק ריבוי בלבן, ולכן הרמב"ם והראב"ד אינם משועבדים למסקנת הספרי. ונמצא להלכה יש ד' חוטי ציצית וגם להלכה גדילים היו רק ריבוי בלבן ולכן יש רק חוט אחד של תכלת. ולפי"ז אם יש שיטת רשב"ח גאון או הערוך שיש רק חוט אחד של תכלת, באמת אינו רא"י שזו היא הגירסא המקורי אלא י"ל שלמדו כנ"ל}.

{וממשיך הגר"א להקשות על שיטת התוספות} **וע' בתוס' ל"ח א' סד"ה הנ"ל התכלת כדמוכח בספרי פ' שלח ופ' כי תצא כו'** {כוונתו לכאורה הוא שהתוספות למדו שמספרי זה ג"כ מוכח שפתיל משמע רק אחד, עי' תוס' שם שהקשו מהו הטעם שיש ב' חוטי תכלת או ב' חוטי לבן, ותירצו בתירוץ השני שם דפתיל משמע תרי עי"ש, ואז הקשה ע"ז "והכא על כרחין לא משמע תרי כדמוכח בספרי בפרשת שלח לך ובפרשת כי תצא ועשו להם ציצית שומע אני חוט אחד בפני עצמו ת"ל גדילים כו' משמע דפתיל לא היה שמעינן אלא חד"}, **וע"ש סד"ה בש"א הנ"ל**, {שם ג"כ נתקשה מפתיל וכתב "והשתא סברי ב"ש דהוא הדין תכלת, דפתיל לאו דוקא וסברא הוא להשוותם והיינו ד' חוטין בלא כפילה ובית הלל סברי דפתיל דווקא" וכלומר גם כאן כתב שפתיל משמע רק אחד} **ולכן דחקו תוס' במנין תכלת כו'** {וכתבו בדף ל"ח לתרץ את קושיא הנ"ל שצ"ל שהספרי חולק על ש"ס שלנו {והפירוש לתיבות אלו בתוס' סתום מאוד אבל לכאורה מוכח שדוחק הוא} ולכן הניח הגר"א בזה שקשה על שיטת תוס' מה שכתבו שפתיל משמע שנים, ובספרי משמע שפתיל רק אחד}. **ועוד דחקו בתוס' במנין ח' חוטים, דגמ' לא קאמר אלא ד' גדיל גדילים כו', ומפרשים ופתיליהו מתוכו היינו שיכפלי ע"ש בדי"ה הנ"ל** {תוס' כתב שם "ואם תאמר היא גופה נגזל שצריך לכופלן ואי היה מפרשין עשה גדיל ופתיליהו מתוכו היינו שצריך לפותלו כעין פתילה שהיא כפולה ניחא" וזה דחוק שבגמ' יש מ"ד טלית בת ח' חוטין וגם יש מ"ד שחייב בט"ז חוטין, משמע שיש מקור למספר ח' ולא רק לד' בכפילה ודו"ק, אבל בגמ' יש רק מקור לד' מדרשה דגדיל גדילים}. **אבל בספרי עוד צ"ע דבה"א שלש ובש"א שמנה והא לא פליגי אלא בג' וד'** {עוד הקשה שלכאורה לא מתאים לשון הספרי שב"ה מיירי קודם הכפילה וב"ש מיירי לאחר הכפילה. ומכאן שלשה קושיות אלו בא רבינו הגר"א בדעתו הרחבה לחדש מהלך חדשה לגמרי בכל הסוגיא ועי"ז מתרץ כל הקושיות. אמנם לא דחוק הדבר לומר שמקודם שחידש את דרכו היה נוטה להכריע דלא כתוס', שכל קושיותיו אינם קשים אלא על תוס', ואולי מכה

הספרי למה לב"ה מיירי רק בג' חוטין ולב"ש בח', וכתב לתרץ לשיטת תוס' שכתבו "סברי ב"ש דהוא הדין תכלת דפתיל לאו דוקא וסברא הוא להשוותם והיינו ד' חוטין בלא כפילה ובית הלל סברי דפתיל דווקא", שאולי לעולם מיירי לאחר הכפילה וב"ה שמשמע שיש רק ג' חוטין, היינו רק ג' חוטי לבן, ולדעת ב"ה השומע אני קאי רק על התכלת, וריבוי של גדילים קאי על הלבן, ונמצא שיש ג' חוטי לבן וחוט אחד של תכלת לב"ה (שגדילים לא כולל תכלת), אבל דעת ב"ש שגדילים כולל גם תכלת, נמצא שיש ריבוי על שניהם ולכן הספרי הוכרח לפרש מנין החוטין של שני מינים - כיון שהדרשה הוציא מידי הפשטות, משא"כ לב"ה שעדיין פתיל כפשוטו אין צורך כלל לפרש כמה חוטין מתכלת ודו"ק היטב, ואז מדחה הגר"א (כפשוטו מדחה אותו שלא נראה כן בשיטת תוס', אבל אולי י"ל שלא נראה כן להגר"א להלכה, אבל אה"נ כן הוא שיטת תוס' וצ"ע) שבגמ' לא משמע הכי, אלא משמע שיש מח' ב"ש וב"ה כמה חוטין יש לבסוף ודו"ק {ע"כ.

ומ"ש תוס' בסד"ה בש"א הנ"ל ומיהו

בספרי איכא דאמרי כו' {שנים של לבן ואחד של תכלת ולכאורה זה קשה על הגר"א אם באמת יש כזה מ"ד, שמבואר מזה שאינו לעולם שוין}. **ליתא בספרי** {היינו הגר"א שראה כל הספרי ידע שאין זה מפורש בספרי בשום מקום [והדבר אחר בספרי או כוונתו לענין אחרת לגמרי, או שצריך למחוקו]} **אלא שלמדו מתחלת ספרי ועשו להם כו' כנ"ל וכמ"ש בסד"ה התכלת** {היינו זה שכתב התוספות שיש כזה מ"ד בספרי, רק כתבו כן ע"פ הדיוק שעשה הראב"ד והרמב"ם שפתיל משמע א' וגדילים אינו אלא ריבוי על הלבן לדעת ב"ה כנ"ל, ולא שנמצא כן מפורש בספרי, ולכן עדיין ניתן לומר שלכו"ע יש סברא להשוותם, ודו"ק}.

ואפשר דמפרשי שדברי ב"ה דאמרי ג'

היינו ג' בלבן וא' בתכלת ול"פ ב"ש וב"ה אלא בתכלת אבל ליתא דבגמ' מוכח דבמנין הציצית קמפלגי: {נראה לומר שכוונתו הוא לתרץ קושיתו על

סימן ח' - בירור אם יש חסרון לעשות כשאר השיטות

לדעת התוס' אם עשה רק חוט של תכלת יצא מצות לבן, דלא כהמפקקים

קיימא לן להלכה שהתכלת אינה מעכבת את הלבן והלבן אינו מעכב את התכלת. ממילא מבואר ששייך לקיים איזה מהמצות או תכלת או לבן אע"פ שאינו מקיים שניהם. ובזמן שמקיים רק לבן, כתבו רוב ראשונים^ט שעדיין צריך ד' חוטים, אע"פ שמעיקר הדין לכאורה סגי ליה בשנים, מ"מ מגדילים שמעינן שלעולם צריך ד' חוטים אע"פ שאין לו אלא מין אחד.

הנה מצות לבן נלמד מהפסוק ד"ציצית הכנף" ודרשינן (מנחות לח) מ'הכנף' - ממין כנף. נחלקו הראשונים בהגדרת מין כנף, דעת רש"י והרמב"ם שצריך חוטים אלו להיות מצבע הבגד ואם הבגד אדומה יטיל שני חוטים אדומים עם שני חוטי תכלת, ודעת הרשב"א ועוד ראשונים העניין הוא שאם הבגד של משי יעשה חוטים ממשי עם חוטי התכלת שהם של צמר. אבל לכו"ע אין שום ענין לצבע "לבן" דוקא, ורק מצות מין כנף נקראת לבן מפני שאין חיוב לצבוע אותו כמו שכתב הרמב"ם ריש הלכות ציצית, או כמו שכתב רש"י ריש פרק התכלת שרוב סדינים לבנים הם, וכלומר ע"פ רוב מצות מין כנף נתקיים בלבן ממילא נקראת לבן.

בדעת רש"י והרמב"ם הפשטות שדין זה דצבע הבגד הוא לעיכובא ובלא"ה לא קיים מצות לבן, וכ"כ הרשב"א בתשובה (ח"ג סי' ר"פ) בדעתם, וכן למד הסמ"ג (עשה כו) בדעת רש"י, וכ"מ ברש"י בשבת (כז:), וכ"מ נמי בהשגת הראב"ד (פ"ב ה"ח), וכן מבואר ביש"ש (יבמות פ"א סי' ג'). והתוס' (מנחות לח: ד"ה מידה) כתבו ב' מהלכים למה תכלת אינו מין כנף כו' ורק באחד מהתירוצים כתבו שענין צבע הבגד מדרבנן, ומשמע מדבריו שלתי' הראשון שם הוא דאורייתא. ועכ"פ ברור שיש אלו שס"ל שצבע דמין כנף הוא דאורייתא ולעיכובא.

להלכה בשו"ע ורמ"א נקטינן מעיקר הדין כהשיטה שמין כנף הוא מאותו מין של הבגד, ולא דוקא מאותו צבע. וא"כ לכאורה באמת אין שום חסרון בחוטי תכלת לגבי קיום מצות לבן, שאם הבגד של צמר גם חוטי התכלת מצמר, ואם ההלכה כהראב"ד שיש רק חוט אחד, אף אם יעשה כתוס' אין שום חסרון, שאם אין צורך בחוט הנותר של תכלת אז לא יהא אלא לבן, ונתקיים המצוה כהלכתו.

אבל הרבה הוכיחו דלא כזה מהמשנה שהלבן אינו מעכב את התכלת, ופירש"י שעשה כל ד' החוטים התכלת, ופשטות לשון המשנה מורה שאינו מעכב זה שחסר לו מצות לבן, וכלומר קיים רק מצות תכלת, וע"כ חוטי תכלת הנותרים לא עלו לשם לבן. ולכן יש שכתבו שע"כ תכלת פסול לקיום מצות לבן.

ובמוריה (תשרי תשע"ב) הוסיף הרב יהודה דניאל גליס על זה, וכתב שאם אין תכלת צריך ד' חוטי לבן, וכיון שמבואר שתכלת פסול למצות לבן, א"כ העושה חוט אחד של תכלת

נט. מ"מ דעת השטמ"ק (מנחות לח) והרשב"א (יבמות ד:) והרא"ש בתשובה (כלל ב', אמנם בפסקים סתר את זה, וידוע שנקטינן להלכה כפסקי הרא"ש נגד תשובות) שבזמן שאין לו אלא מין אחד דיו בשני חוטים בלבד של אותו המין, ואולי כן דעת המרדכי (עי' ר"פ התכלת ודו"ק) והאגודה (הל' ציצית). דעה זו חזי לאצטרופי כמבואר בפרמ"ג (הקדמה להל' ציצית) ובמשנ"ב (ביה"ל סי' י"ג ד"ה ודוקא).

כהראב"ד לדעת התוס' לא מיבעי שלא יצא מצות תכלת כיון שצריך שני חוטים^ט, אלא אפילו מצות לבן לא יצא, שהרי לקיים מצות לבן בלא תכלת צריך ד' חוטי לבן, וכאן אין לו אלא ג' חוטים כי החוט של תכלת פסול למצות לבן. ולכן כתב שהעושה כהראב"ד עובר על לבישת ד' כנפות בלא ציצית.

הנה הגמרא מביא שנחלקו רבי וחכמים אם תכלת מעכב לבן, והגמ' רצה לאוקים מתני' דהתכלת אינה מעכבת אף אליבא דרבי שס"ל שא"א לקיים זה בלא זה, ולכן בהוה אמינא פירוש הגמרא שהמשנה דהתכלת אינה מעכבת כו' לא קאי על העדר המינים, אלא יש דין כשעושה הציצית שיש להקדים חוטי הלבן לחוטי התכלת, ובברייתא תנא שאם הקדים תכלת ללבן יצא, אלא שחיסר מצוה, והגמרא רוצה לאוקים שכן הוא ג"כ כוונת המשנה דהתכלת אינה מעכבת מיירי שאף אם הקדים תכלת ללבן מ"מ עדיין יצא. והגמ' שואל על מה דתנא בברייתא "חיסר מצוה", והגמ' שואל "אילימא חיסר מצוה דלבן ומקיים מצוה דתכלת לרבי עיכובא ומעכב אהדדי", והגמ' תירץ שרק חיסר מצוה מן המובחר דהקדמת לבן לתכלת, אבל לבן ותכלת יצא.

אבל בהוה אמינא שהגמ' שואלת "לרבי עיכובא מעכבי אהדדי", תוס' בדף לח. הבינו שמשמע שלרבנן לא קשה, והקשו שאם לעולם צריך ד' חוטים אף אם אין לן אלא מין אחד, א"כ אמאי ניחא לרבנן הלא זה שהקדים תכלת ללבן גורם שנחשב כאילו אין לו לבן, וממילא נשאר רק בשני חוטי תכלת, וגם לרבנן א"א לצאת מצות תכלת בפחות מד' חוטים. והתוס' תירצו "ויש לומר דלהכשיר תכלת מיהא מהני לבן דקרינא ביה גדילים ד", וכלומר שלהגיע למנין ד' חוטים לא צריך ד' חוטים ממש שיוצא בהם כל דיניהם, אלא אפילו בחוטים שיש להם חסרון מחמת שלא מקיימים עמהם מצותן מ"מ הם משלימים גדילים.

והביא הגאון רבי זלמן נחמיה גולדברג שליט"א ראייה מזה שאף אם נימא שתכלת פסול ללבן, לדעת תוס' העושה חוט אחד של תכלת עדיין יצא מצות לבן, דחוט של תכלת ג"כ עכ"פ תהא כשר להשלים גדילים על אף שאינו יוצא עמו מצות תכלת.

והרב יהודה דניאל גליס שליט"א העיר על זה שדברי תוס' מחודשין מאוד ואינם הפשטות, ולכאורה הם נקטו כן רק מחמת חומר הקושיא שגם לרבנן הול"ל שמעכב. ולכן הביא שאולי מרש"י מדויק שמתרץ קושיא זו באופן א"ס^{טו}, וגם שתוס' לח: יש לו עוד מהלך לתרץ קושיא

ס. ובזה ודאי צודקים דבריו, ודברי התוס' מפורש כן בתוך דבריהם לח. ד"ה התכלת כמבואר לעיל סי' ד'.
סא. כתב רש"י "אילימא חיסר מצוה. דלבן והוי כאילו לא נתנו לגמרי אמאי יצא הא לרבי עיכובי מעכבא ומתני' כרבי אוקמא לה" ודייק הרב גליס שיש שפת יתר מש"כ "ומתני' כרבי אוקמא לה", וכתב שיש לומר שכוונת רש"י הוא שבאמת גם לרבנן קשה, ורק משום שרצה לאוקים המתני' כרבי הקשה אליבא דרבי, אבל באמת לרבנן נמי קשה. וזה דלא כתוס' שכתבו שלרבנן לא קשה ששייך להשלים הגדילים ע"י חוטים פסולים. אמנם לא יירדתי לסוף דעתו, שכמו כן יכול לפרש רש"י כתי' הראשון של תוס' והוא שברייתא זו לרבנן ניחא, ואין שום קושי אי חסר לו מצוה אחת לחכמים, ולכן צ"ב למה הגמ' עשה הנחה שהוא רבי וממילא קשיא ליה איך זה מתאים עם רבי, הול"ל שהברייתא היא כחכמים ממילא ניחא, ועז"כ רש"י "ומתני' כרבי אוקמיה לה" ולכן לא היה ניחא לפרש הברייתא כחכמים, ודו"ק.
ומש"כ רש"י "כאילו לא נתנו לגמרי" ברור שכוונתו להוציא ממסקנת הגמ' שיש חסרון בנתינה רק שאינו חסרון לגמרי, ודו"ק.

זו מהלי לחדש ששייך השלמת גדילים ע"י חוטים שאינם ראויים^{סב}, וגם השיטמ"ק שם מפני קושיא זו הוכיח שאי"צ אלא שני חוטים בלבד אם אין לו אלא מין אחד^{סד}. ונמצא שרש"י והתוס' [בא' מתירוצין] והשטמ"ק לא נחית להסברא זו שיכול להשלים גדילים בחוטים שאינם ממש כמצותן. ולכן לפי דבריהם אם צריך שני חוטי תכלת ועשה רק חוט אחד ביטל גם מצות לבן.

ועוד הוסיף שאפילו לתוס' שחלוק השלמת גדילים ששייך ע"י חוטים שאינם מקיימים המצוה יש לחלק, שבשלמא חוטים של לבן במקום שהקדים תכלת שייך להשלים גדילים שאלו החוטים באמת כשרים למצוה, רק שיש פסול צדדית דהקדמה ומשו"ה לא יצא מצות לבן, אבל מצד החוטים אין חסרון ולכן שייך לקיים עמהם השלמת גדילים. אבל השלמת גדילים עם תכלת יש לומר דגרע, שחוטים של תכלת פסולים ללבן ואינו רק פסול צדדית, ולכן אולי בזה מודה תוס' דפסול להשלים גדילים^{סו}.

סב. אלו הם דברי תוס' במילואם: "לרבי עכובי מעכב. פירש בקונטרס וכדברי בעיני לאוקמה. ותימה דמשמע דלרבנן ניחא ואם כן למסקנא לא נצטרך לתירוץ רב יהודה ולא מיסתבר הכי, מיהו למסקנא נמי מצינו למימר דבעי לאוקומי מתניתא כרבי אי נמי י"ל דכל שכן לרבנן דקשה טפי אמאי חיסר מצוה הא לא מעכבי אהדרי".

ותירוצם הוא שכתבו שיש לומר לרבנן אין הוה אמינא שיש כזה דין של הקדמה מאחר שהמינים עצמן לא מעכבין סברא הוא שלא יעכב ההקדמה, ולכן ברייתא זו קשה יותר לחכמים. והנה תוס' התחילו דבריהם בהעתקת רש"י שכתב "ולרבי בעיני לאוקמה", ודייק הרב גליס שהקדים תוס' עם דברי רש"י ולא הקשה על הגמ' עצמו משום שהתוס' הבינו בדברי רש"י שלרבנן נמי קשה [כנ"ל שביאר רב גליס דברי רש"י כן] רק שמשום שלרבי העיני לאוקמה הקשה הגמ' על רבי, וע"ז הק' תוס' שלמסקנא לא צריך לאוקים כרבי, וא"כ למסקנא יהא שבאמת חיסר מצוה, וזה לא היה מסתבר כו', כן הביין הרב גליס.

אמנם גם בזה לא ירדתי לסוף דעתו, דיש לומר שכוונת רש"י כמו שכתבנו שלרבי בעי לאוקמה הוא הטעם שלא תירץ התירץ הכי פשוטה שהברייתא זו כרבנן כנ"ל, ובביאור דברי תוס' שהביאו דברי רש"י יש לומר, שלתוס' יש סברא שלא יתכן שאם ס"ל שתכלת אינו מעכב כו' שבגלל שהקדים תכלת ללבן שלא קיים כלל לבן, שכיון שעשה לבן אח"כ יש כאן לבן, והקדמה מסברא לא פוסלת (עי' חזו"א ס' ג' ס"ק י"א ד"ה שם ד"ה לרבי שביאר סברא זו). וממילא לפי סברת תוס' שוב אין צורך לדברי רש"י שקושיית הגמרא לרבי רק בגלל שהגמרא אוקים כרבי, אלא שקושיית הגמרא לרבי בגלל שלרבנן יש קושיא אחרת איך יתכן שאם שניהם כאן וכל אחד לבד יש לו מצוה, שבגלל הקדמה יפסול, וקושיא זו שהגמרא שואלת שלרבי הוא לעיכובא, זה משום שקושיה זו שאם אין לבן גם התכלת פסול, זה שייך להקשות רק לרבי, ולפי מהלך זה, יוצא שא"צ לדברי רש"י שסיבת הקושיא לרבי הוא משום שהגמרא אוקים המשנה כרבי ולא רצה לתרץ שהברייתא אליבא דרבנן, אלא יש לומר משום שגם לרבנן א"א לפרש הברייתא מטעם אחר.

סג. הנה להלכה נקטינן שצריך ד' חוטין מעיקר הדין וממילא ליתא לדברי השיטמ"ק, אלא צ"ל כאחד מתירוצי התוס', כלומר או שחלוק השלמת גדילים או שלרבנן נמי קשה. והרב גליס כתב שיש לנו לחוש שאם השיטמ"ק היה מודה שהדין כרש"י שצריך ד' חוטים היה מתרץ שלרבנן נמי קשה ולא היה מקבל הסברא שחלוק השלמת גדילים. ולא הבנתי, שכל זמן שאין הוכחה מהו דעתו על הצד שצריך ד' חוטים אין ענין להזכיר את שיטתו שאין לנו שום מידע אם יקבל תי' דלרבנן קשה יותר מתי' דהשלמת גדילים, ולומר שצריך לחוש לשיטתו הוי כאומר שיש לנו לחוש לשיטת רבינו אברהם מן ההר בסוגיין, כי מי יודע, אולי הוא היה פ"י הסוגיא ג"כ כתי' דתוס' שלרבנן נמי קשה.

סד. לענ"ד מסברא איפכא מסתברא השלמת החוטים בתכלת עדיף טפי, שלכו"ע יש מצות תכלת בציצית כלומר גדילים נעשה ע"י תכלת, ממילא הסברא נותנת ששייך להשלים גדילים גם עם תכלת. אבל חוטים שאינם עושים אפילו תפקידם, כלומר הלבן במקום שהקדים תכלת, מה השייכות בינם לקיום גדילים, ואפ"ה כ'

הנה מ"כ מרש"י והשיטמ"ק ומה שחילק מסברא אין אני מודה לו כדכתבתי בהערה. אבל נכון הדבר שכתב שיש מהלך בתוס' שלא מוכרח לומר מסוגיא דהקדמה שחלוק השלמת גדילים מלבן, אבל אין מקור להיפוך שאין חילוק בהשלמת גדילים, רק שאין הכרח, ולכן לדעת הרב גלים כיון שרחוק הדבר מסברא יש לנקוט שתוס' בתי' זה לית ליה להך יסוד. אמנם יש להעיר שאם אין היסוד יסוד אמת, כלומר שאין שום מקור אחרת שהשלמת גדילים חלוק, מהיכי תיתי לתוס' לחדש כן [ויש נפק"מ למעשה בחוט א' של תכלת] יותר מלומר שגם לרבנן קשה, אלא כנראה שתוס' כבר ידע שחלוק השלמת גדילים, והשאלה היא אם יש הכרח לזה מכאן.

ואם יש ראיות שחלוק השלמת גדילים נפל כל בנינו של הרב גלים מאחר שאין לו שום ראיה שאין חילוק, רק מהעדר מקור נקט כן. ולכן נחזי אנן בס"ד אם ניתן להוכיח שיש חילוק בין חוטי לבן לחוטי השלמת גדילים, וזאת החלי:

איתא בגמ' (מנחות מ.). שגזרו על סדין בציצית, והגמ' דן מפני מה ותירוץ מפני קלא אילן, והגמ' שואלת על זה "ולא יהא אלא לבן", ולבסוף הגמ' מבואר שלא אמרין עשה דוחה לית אם לא שיש קיום של תכלת, עי"ש. ומלשון זה שהשתמש הגמ' "ולא יהא אלא לבן" דייקן הרבה ראשונים שאין (תוס' לח, שיטמ"ק שם, רא"ש סי' ז' ועוד) שאין שום חסרון בעולם בלבישת קלא אילן (חוץ בזה שביטל מצות תכלת ר"ל), דאם יש חסרון של כל תוסיף (שיש שם ד' חוטים אע"פ שאינו מקיים אלא לבן שסגי ליה בב' חוטים) לא הול"ל לשון כזה, על אף שמצד הגזירה אי אפשר לומר שגזרו מפני כל תוסיף, דא"כ לא היו גוזרים דוקא על סדין.

והסמ"ג הביא שמגמ' זה שמבואר שאי"צ חוטי לבן להיות מצבע הטלית, דקלא אילן אינו מאותו צבע ומ"מ הציצית כשרים, ומפני כן כתב על שיטת רש"י שס"ל שצריך צבע הבגד "שלא דק". אבל ודאי חובותינו לתרץ שיטת רש"י והרמב"ם, ונבאר.

הרב גלים (בהערה 10) כתב ג' מהלכים לתרץ שיטת רש"י. תחילה כתב שאולי מין כנף אינו אלא למצוה דרבנן משום זה קלי ואנוהו כמו שכתבו התוס' בחד מתיירוצם (לח:), ולכן לא קשה הא דאמרו ולא יהא אלא לבן, שא"ל להיות טעם לגזירה משום חסרון בדין דרבנן, דאז יהיה גזירה גזירה. אבל זה אינו משני טעמים, א- שאפילו אם לתרץ רש"י יכול לומר ע"פ תי' שני דתוס' שהוא דרבנן, עדיין יהיה קשה מה שכתוב בתירוץ א' של תוס' ובהשגות הראב"ד ושאר ראשונים שהבאתי לעיל שס"ל שהוא דאורייתא, וכל זמן שיש איזה מאן דאמר שהוא דאורייתא מוכרחים אנו לומר דרך אחרת בלא"ה. ב- אין הדיוק ולא יהא אלא לבן משום שאי אפשר לגזור משום הא, דהתוס' ועוד ראשונים הוכיחו שכאן שאין כל תוסיף בד' חוטים במין אחד, ובודאי א"א לגזור בסדין אטו כל תוסיף כנ"ל, וע"כ שמשמע שאין שום חסרון בעולם בציצית אלו ואפי' חסרון דרבנן, ודו"ק.

עוד רצה לתרץ כדעת החיי אדם (כלל י"א, י"א) שאין דין מין כנף בבגד של צו"פ, ורק נאמר בבגד של שאר מינים. ומבלי להאריך בגוף הדבר אם שיטת החיי"א אפשר לתרץ עי' דברי איזה ראשון, עכ"פ ודאי ליכא לאסתפוקי שאין לומר כן בדעת רש"י, שהרי כל המקור שמיניה ידעינן שס"ל לרש"י דבעינן מין כנף הוא ממשי"כ בטלית שכולו תכלת שאין עושיין הלבן ממין

התוס' שמשלים גדילים כ"ש שתכלת עצמו שראוי לגדילים ישלים גדילים. ואע"פ שלא יצא מצות תכלת בחוט א', מ"מ חסרון במנין בוי כחסרון צדדיה ולא חסרון בחוטים, ודו"ק.

כנף כו' ודייקו התוס (לח:): דמשמע בשאר בגדים שאינם תכלת צריך אותו צבע. והנה תכלת עמרא הוא ואפי"ה כתב רש"י שבאמת צריך מין כנף רק דא"א, וזה לא כהחיי"א שס"ל בצמר מעולם אין כזה דין, ולכן ודאי משום זה א"א לתרץ רש"י.

והנה הרב גליס הביא שהארצה"ח כתב שאין דין מין כנף בחוטים שמשלמים גדילים, והבין שאין כוונת הדברים ששייך השלמת גדילים ע"י חוטים פסולים, אלא כוונתו שיש שני גדרים במצות לבן, וחוטים שמעיקר הדין הם לבן צריך להיות נמי מצבע הבגד, משא"כ החוטים שהם רק לבן במשום תכלת לא צריך צבע הבגד, עכ"ד. ואין לדבריו שחר, שהרי אין מצות לבן התורה, אלא יש מצות מין כנף (דאתקריא לבן משום רוב בלבד), ומה שאנו ממין כנף פשוט שאינו לבן כמו שפשוט שמה שאינו צבוע בדם חלזון אינו תכלת. ולכן אין כזה דבר של "לבן שאי"צ מין כנף" כמו שאין תכלת בלי דם חלזון. ומה שהביא לדבריו ראייה מדברי רש"י, ליתא כמבואר בהערה^{סו}.

ואשר ע"כ צריכים לפרש כוונת הארצה"ח כפשוטו, והוא שמצות לבן נתקיימת רק בשני חוטים, ומצות גדילים מחייבת חוטים אחרים למנין בלבד, ואין על חוטים אלו לא דין תכלת ולא דין לבן, ולכן אי"צ להיות ממין כנף, ובוזה מיושב הקושיא על רש"י מ"ולא יהא אלא לבן".

ובאמת אין הארצה"ח יחיד בזה, אלא מצינו לו חבירים טובים וחשובים, וביניהם הם של שלמה יבמות ס' ג', בשם המהר"י ברונא שכ' מפורש שכדי לקיים שיטת רש"י צריך לעשות רק שני חוטים צבועים, וכ"ה במגן גיבורים, וגם דברי הארצה"ח בזה מובא להלכה במשנ"ב ט יד [ומש"כ בהע' כד שהמשנ"ב לא הכריע ליתא, שהמשנ"ב נתן נסכמתו שהוא דבר מסתבר, ושור"ר שהכותב עצמו תבריה לגזיזה ונקט בספרו ידות נמשנה ח"ב עמ' תשנן שזה נחשב הכרעה מהמשנ"ב] וכ"ה בחזו"א ג כה, וכ"ה בשיעורי מנחות להגר"ד שי"ל מחדש, וכ"כ גם בשיעורי הגר"מ פיינשטיין (מנחות חלק ג', ב), ובאמת כן משמע בערוגת הבשם [רבו של האו"ז] ח"ג עמ' 217.

סו. והרב גליס רצה להביא ראייה ליסוד זה שיש לבן בלי מין כנף מרש"י מנחות מא: בטלית שכולו תכלת שכ' "דכיון דמין כנף ליכא לקיומי בה, אין לך לחזור אחר לבן, אלא שיהו בה שני מינין", וכנראה רצה לדייק שיש פעמים לבן שאינו מין כנף, אבל כמו שכתבנו דבר זה א"א כיון שכל מהות לבן הוא מין כנף, וכוונת רש"י פשוט שכוונתו הוא כיון שאין כאן מין כנף, וממילא אין קיום של מצות לבן, ורק עדיין צריך שני מינים [לטעם אחרת והוא כדי שיהא היכר לתכלת, וגם שרוב טליתים יש להם שני מינים כמבואר בהמשך רש"י בסוגיא שם]. ובאמת כן הוא מפורש בלשונו "אין לך לחזור אחר לבן" כלומר שאין כאן קיום של מצות לבן דבוראי אין כוונתו לצבע לבן כיון שלשיטתו אין כזה דבר, וע"כ למצות לבן כנ"ל. וגם בהמשך הסוגיא כתב רש"י עוד סברה לזה וז"ל, "...ואע"ג דהאי תכלת הוי מין כנף, אפילו הכי שני מינים בעינן, דאולינן בתר רוב טליתות".

ואפילו לפי דבריו ובאמת יש לבן שאינו ממין כנף בטלית שכולו תכלת, עדיין אינו ראוי לדמות מילתא למילתא, שהתוס' כתבו [לח: ד"ה מידין] שהטעם שאין מין כנף בטלית שכולו תכלת הוא משום שכיון דקרא כתיב מין כנף וכתיב נמי פתיל תכלת, ע"כ כוונת התורה על בגד שמין כנף שלו אינו תכלת, וכלומר יש הפקעה על תכלת מתורת מין כנף, וממילא טלית שכולו תכלת אין עליה דין מין כנף כלל ולכן אין לך לחזור אחר לבן. וכ"ז דוקא בטלית של תכלת, אמנם בטלית שאינו של תכלת ודאי ובודאי כל חוט כדי לקבל שם "לבן" צריך להיות ממין כנף, וחוט שאינו ממין כנף אינו לבן. ולכן א"א לומר שכוונת הארצה"ח הוא שיש שני סוגי לבן, וז"ב.

ודאתנא להכי זכינן לחידושים גדולים. והוא שכל הוכחת הרב הכותב [וכן הוכחת כמה מהאחרונים] שלא מקיימים לבן על ידי תכלת הוא נלמד ממתני' דהלבן אינו מעכב את התכלת, וכ' רש"י דעשה ד' חוטים של תכלת, ודייקו מדלא יצא מצות לבן ע"כ תכלת מופקע מקיום מצות לבן. אמנם לפי דברי כל הני פוסקים נפלא פיתא בבירא, דכשם שהתכלת אינו מעכב את הלבן הענין הוא שיש קיום של לבן בב' חוטים והשאר אינו אלא השלמת גדילים, כמו כן י"ל שלבן אינו מעכב את התכלת, יש קיום של תכלת בב' חוטים, וגם יש שני חוטים שמשלמת למצות גדילים. לדעת רש"י הפשטות הוא שמין כנף הוא לעיכובא, וא"כ חוטי תכלת אינם כשרים ללבן כיון שאינם ממין כנף, אבל מ"מ עדיין שייך להשלים גדילים עמהם כנ"ל שמשלימים גדילים עם חוטים שאינם כשרים למצוה. כלומר שאין חסרון בעצם "תכלת" שהוא צבע של מצוה, אלא שהחסרון הוא אותו חסרון שיש בחוטי קלא אילן. וכלומר לפי מה דק"ל בשו"ע שלא חוששים למ"ד שמין כנף הוא צבע הבגד, שוב אין הוכחה שיש פסול בתכלת למצות לבן.

ולפי דברינו נמצא שאם יש לו ב' חוטי תכלת עם קלא אילן הוא אותו דבר של ב' חוטי תכלת עם עוד ב' חוטי תכלת, כי כל החסרון בהשלמת גדילים ע"י תכלת הוא שאינו כשר ללבן מאחר שאינו מין כנף, וזהו חסרון בצבע. ומצאתי ראייה ברורה לזה מפ' שני של רש"י בסוגיא דטלית בת ח' חוטים ע"י הערה העתקה מהכתבים שלי בענין הנ"ל.

סו. "אברא בפירוש שני של רש"י (וכתב שם שזהו עיקר פירושו) מבואר להיפוך, שכתב שם שהבירייתא דפוסל בדיעבד מיירי בטלית בת ד' והטעם שפסולה הוא משום שיש דין שצריך להיות בטלית שני מראות, וליכא כאן אלא מראה אחד שנים של תכלת ושנים של קלא אילן, ונמצא אי אפשר לצאת חובת לבן ע"י קלא אילן במקום שיש תכלת. ולכן בטלית בת ד' פסול שאין כאן שני מינים. משא"כ טלית בת ח' כשר, שכבר יצא ידי חובתו ע"י ב' של תכלת וב' של לבן, והיינו שכבר קיים מצות ציצית כהלכתו, והחוטים הנוספים הם רק שם משום שאין בזה כל תוסף כמו שפירש"י (הובא בתוס' בריש פירקין, ובדפוס עוז והדר הוסיפו אותו במקומו בהגהות וצינונים). ולכאורה מבואר מזה שאי אפשר לצאת לבן ע"י תכלת, שבטלית בת ד' פסול כיון שאין כאן שני מראות ולכאורה הוא הדין אם יעשה כולם ע"י תכלת אין לו אלא מראה אחד, ויפסל אבל עיין בתוס' שם ד"ה ואם הביא כשר, וז"ל: "למאי דפירש בקונטרס דקלא אילן במקום לבן פסול משום שדומה לתכלת ואין כאן שני מינים קשה מאי פריך דלמא האי ברייתא כרבנן דריש פירקין דאמרי אין הלבן מעכבת את התכלת" עכ"ל. ומבואר שהתוס' נקטו בפירוש רש"י שהך דינא שצריך שני מינים נפרדים הוא נאמר רק אליבא דרבי שתכלת מעכב את הלבן, אבל לרבנן שס"ל שאין זה מעכב את זה אין בכלל שום דין שצריך שני מראות.

ולכאורה ניתן לפרש דברי התוס' ע"פ דרכינו לעיל, שבהך דינא שתכלת אינו מעכב את הלבן כו' ופירש"י שצריך ד' חוטים של המין האחד שיש לו, וביארנו שבאמת אינו משום שיש ד' חוטים של לבן (מין כנף) אלא ענינו הוא שיש שני חוטים מלבן ויש ג"כ דין אחרת שיוכל להשלים הגדילים ע"י חוטים שאינם מתכלת. ובאמת כל המחלוקת אי תכלת מעכב את הלבן תלוי אם שייך להשלים הגדילים ע"י חוטים שאינם מתכלת, ודו"ק היטב.

ולכן בטלית בת ד' חוטים שפירש רש"י שפסול הוא מטעם שאין כאן שני המראות, הקשו התוס' שרובנן שאין תכלת מעכב את הלבן תהיה כשירה, מטעם שיש לו ב' חוטים הנצרכים מתכלת, ויש כאן שני חוטים מקלא אילן. ואם החוטים של קלא אילן א"א לעלות לשם לבן מאיזה טעם שלא מבואר לנו, מ"מ עכ"פ לכאורה הם יכולים להשלים הגדילים עם שני החוטים של תכלת ולמ"ד שתכלת אינו מעכב את הלבן כשר וקיים מצות תכלת.

ואף יש להביא ראייה מתוס' שכשיש לו מין אחד רק שנים משום אותו המין והשאר רק להשלים גדילים, דאי לא כן למה תוס' מדמה שני חוטיין של תכלת ושני חוטיין של קלא אילן להא דמתניתין שכל ד' חוטים של תכלת, ומנ"ל לתוס' שרובנן שמכשירין התם יכשיר הכא. אבל לדברינו ניחא כיון שחוטי קלא אילן

אבל למ"ד שאין דין מין כנף בצבע, כ' תוס' [לח:] סברא לזה משום "דצביעה דלאו מצוה לאו מידי היא", ולפי"ז תכלת שאינו קיום של מצות תכלת כלבן בעלמא נחשב, וא"א לפרש המשנה בד' חוטים של תכלת, וצ"ע. מ"מ מצינו שהרשב"א שג"כ ס"ל שאין מין כנף בצבע, ופי' המשנה [רשב"א יבמות ד:] כהשטמ"ק שאם אין לו מין יעשה רק שני חוטים, ולפי"ז אין ראיה מלבן אינו מעכב לזה שתכלת פסול ללבן ודו"ק.

עוד מצינו ברשב"א בתשו' [ח"ג ר"פ] שכ' "ורבא לית ליה ברייתא (מא:) דאין פוטר אלא את מינה כמו שכתבתי, ואית ליה מתניתין דהתכלת דקתני הלבן אינו מעכב את התכלת ואם איתא דבעינו מין כנף, טלית של צמר ושאר מינים [כוונתו לטלית שאינו מתכלת] מה אתה עושה לה כשאין לו מין כנף [היינו למשנתנו שכשר ע"י ד' מתכלת - איך אתה יוצא לבן ע"י התכלת הא אינו מין כנף] אלא שמעינן מינה דלתנא דמתניתין לית ליה דרשה דהכנף מין כנף שיהא צריך להיות צבע הציצית כצבע הכנף, ואלו לתנא דההיא ברייתא דטלית אין פוטר בה אלא מינה עכובא הוא מדקתני אין פוטר אלא את מינה וע"כ נ"ל שעל דבר זה לא כתבה הרב אלפסי ז"ל בהלכות, לפי שהוא פסק כמתניתין דהתכלת ותנא דהתכלת לית ליה כההיא ברייתא כמו שכתבתי... "עכ"ל. ומבואר מדבריו שנקט בציור דלבן אינו מעכב יש קיום של מין כנף, ומין כנף היינו לבן, וע"כ למד הרשב"א במשנה שלבן אינו מעכב את התכלת לאו דוקא הוא, ומצות לבן קיים ג"כ. ולפי"ז י"ל שכל אלו שהלכו בשיטה שמין כנף אינו מצבע הבגד, ס"ל כאחד מדרכי הרשב"א, וממילא אין הוכחה שתכלת פסול ללבן, אלא אדרבה מבואר בתשו' הנ"ל.

עכ"פ העולה מדברינו שמרש"י מבואר שחוטים שאינם לבן שייך להשלים גדילים. ולכאור' מאחר שיש לנו הוכחה אחרת שגדילים שייך להשלים שלא ע"י חוטי מצוה, נפל כל בנינו של הרב גליס שיסד דבריו בההנחה דלא כתוס', ולדעתו כל זמן שמצאנו איזה ראשון שלא מוכח לתוך ה"דוחק" של תוס' יש לנו להניח שחולק ע"ז. אבל לפי דברינו מבואר שבלא"ה יסודו של תוס' מוכח ממקום אחר, ולכן כל כמה דאין הכרח וראיה כנגד זה אין לעשות מחלוקת בזה.

הנה עורר הרב גליס שלא כן דעת הסמ"ג. הנה מה שנוגע להלכה למעשה אין נפקותא מהו דעת הסמ"ג מאחר שכל הני פוסקים שהעתיקתי את דבריהם אמרו כן להלכה למעשה על אף שידעו על דעת הסמ"ג, ואם לא קיי"ל כהסמ"ג כל הני דורות לקולא, אינו ראוי לחוש לדבריו לחומרא כשמביא לידי ביטול מצות תכלת. ואמנם עדיין אכתוב בקצרה הדרך שרגילים להסביר את דעת הסמ"ג שלפי"ז אף לדבריו אין חסרון.

והנה הסמ"ג כ' שאו יעשה חוט א' או שני חוטים של תכלת. הבית יוסף דחה שלא רצה להכריע כיון שלא היה נוגע למעשה, אמנם א"כ צ"ע לפי"ז איך כ' גרדומין כר"ת, וגם שאר דיני תכלת הביא אע"ג שלא היה נהוג וא"כ צ"ע לומר שלא יכריע משום שלא היה נוגע למעשה. הנה החזון נחום (רבו של אביו של החיד"א) במנחות ד א [דו"ק היטב] וכ"ה בערה"ש ט ב [ודלא כהב"ן] הבין דבריו שיכול לבחור איזה דרך שירצה, כלומר או חוט א', או יעשה שני חוטים. הסמ"ג ג"כ חשש לשיטת ר"ת דגרדומין רק כ' טעם אחרת, והוא מפני חשיבות של רוב כמבואר להמעין שם היטב, כלומר אם אין חצי החוטים שלימין פסול, ואינו ענין לשני חוטים במקום

תכלת. וגם הקשה כנ"ל על רש"י. ויש לומר שהכל לשיטתו שאין דין ממלא מקום, אלא כל חוט עושה מה שהוא כשר לעשות. ולכן אם עשה חוט א' של תכלת וג' של לבן, קיים תכלת בחוט א' ולבן בג' חוטיין, ואם עשה שני חוטיין קיים בשני חוטיין, ולכן בזמן שאין תכלת שעושים ד' חוטי לבן הדין הוא שלכולם תורת לבן איכא ולא שבא למלאות מקום תכלת, ולכן הוצרך טעם אחרת למה שני חוטים דגרדומין פסול אף בזה"ז, וכ' שהוא משום רוב. ובוזה מוכן היטב למה לדעתו כל ד' חוטים צריך להיות ממין כנף, משא"כ דעת רש"י ודו"ק היטב בכ"ז [יסוד זה ראיתי מהרב יצחק ברנד, והרב נתן רוטמן. ונמצא עכ"פ לדבריו ודאי אין חסרון איזה אופן שיעשה התכלת, ולכן על אף שעיקר הסברא של הרב הנ"ל אית ליה, מ"מ להנידון דידן ודאי לדעתו אין בית מיחוש, דלאיזה דרך שיעשה לא חסר, ודו"ק. ובלא"ה כבר כתבנו שאין נפקותא למעשה מאחר שהפסק של המשנ"ב ברור.

הדין לדעת הרמב"ם אם עשה כתוסי

להרמב"ם כנראה יש דרך אחרת בכל זה, ונעתיק פה המקורות ברמב"ם:

הל' ציצית פ"א ה"ד: והתכלת אינו מעכב את הלבן, והלבן אינו מעכב את התכלת. כיצד? הרי שאין לו תכלת עושה לבן לבדו. וכן, אם עשה לבן ותכלת ונפסק הלבן ונתמעט עד הכנף ונשאר התכלת לבדו, כשר:

הלכה ה': אע"פ שאין אחד מהן מעכב את חבירו אינן שתי מצות אלא מצות עשה אחת. אמרו חכמים הראשונים "והיה לכם לציצית" מלמד ששניהם מצוה אחת. וארבע ציציות מעכבות זו את זו שארבעתן מצוה אחת. **והלובש טלית שיש בה לבן או ותכלת או שניהם כאחד** הרי קיים מצות עשה אחת:

הלכה י"ח: ...וכן אם נתמעטו חוטי הציצית אפילו לא נשתייר מהם אלא כדי עניבה כשר. ואם נפסק החוט מעיקרו אפילו חוט אחד פסולה:

פ"י המשנה למנחות ד', א': ומה שאמר והלבן אינו מעכב את התכלת, היינו שאם עשה ציצית מושלמת לבן ותכלת, ונכרת הלבן ולא נותר ממנו כלום תלוי ונשאר התכלת לבדו, הרי זה יצא בו ידי חובתו:

סה"מ שורש י"א: אמנם מקום הקושי הוא בדברים שאמרו בהם אינם מעכבים זה את זה כי העולה במחשבה ראשונה שאחר שאלו החלקים כל חלק מהם בלתי צריך לחברו, שיהיה כל חלק מצווה בפני עצמה. כמו אומרים התכלת אינה מעכבת את הלבן, והלבן אינו מעכב את התכלת. והנה היה אפשר לנו שנאמר, שלבן ותכלת ימנו שתי מצוות, לולא מה שמצאנו להם לשון מבואר במכילתא דרבי ישמעאל, והוא אומרו שם יכול שהם שתי מצוות, מצוות תכלת ומצוות לבן תלמוד לומר והיה לכם לציצית מצווה אחת היא ואינה שתי מצוות:

ועתה אבוא לבאר את הדברים. הנה לא כתב הרמב"ם כרש"י שהעושה כולו תכלת הוא הדין של לבן אינו מעכב את התכלת מיירי שעשה ד' חוטים מתכלת, אלא כתב שמייירי בגרדומין. ולעיל הבאנו שעיקר הראיה שהוכיחו שאין תכלת כשר ללבן הוא מפירוש"י שלבן אינו מעכב הוא ד' חוטי תכלת, ומשום שהדין לבן אינו מעכב פירושו הוא שלא יצא חובת לבן עמהם, ע"כ תכלת פסול ללבן [אלא שכבר הארכנו טובא שאינו ראיה]. עכ"פ לשיטת הרמב"ם הפשטות שאין שום

מקור שתכלת פסול ללבן, ולכן העושה ד' חוטי תכלת, יש לומר שאה"נ יצא שני המצוות, ולכן לא כתב הרמב"ם שזהו הפי' של לבן אינו מעכב. וכ"כ כמה אחרונים (דברי מלכיא"ל סי' ר' אות כ', ובנתיבות חיים ח"ג סי' נ"ב אות ג').

ומה שיש לעיין בדרך זו הוא שדעת הרמב"ם (ב, ח) שצריך חוטי הלבן להיות מצבע הטלית, ועי"ש בכס"מ שיש מחלוקת אם זהו לעיכובא, וכל דברינו לעיל נאמרו בהנחה ששייך לצאת לבן ע"י תכלת, וחוטי תכלת לכאור' אינם מצבע הבגד. ולמ"ד שדין מין כנף בצבע הוא רק למצוה ולא לעיכובא לא קשה, אבל למ"ד שהוא לעיכובא י"ל שאה"נ שהעושה כולו מתכלת פסול, אבל אין החסרון משום שהוא תכלת, אלא החסרון הוא מפני שאין תכלת מין כנף¹⁰. אבל אולי בטלית שכולו תכלת דעת הרמב"ם שתכלת כשר ללבן בטלית שכולו תכלת [ורק פסלו קלא אילן משום גזירה שמא יתיר ויבוא לידי כלאים שלא במקום מצוה¹¹, וטעמא זו ליתא בתכלת], ולכן לא היה אפשר לפרש הדין של לבן אינו מעכב בעושה כולו מתכלת כיון שיש אופנים שזה כשר, וע"כ אינו חסרון מטעם הדין של לבן אינו מעכב, אלא החסרון ברוב אופנים הוא מדין מין כנף ודו"ק. ולדרך זה יש לומר שלהלכה שבשו"ע (ט, ה) נקטינן שאין צבע הבגד מעכב, אז העושה כולו לבן אה"נ יצא י"ד בשני המצוות, כי כל הטעם שפסול הוא מפני מין כנף.

אבל הכסף משנה (שם ה"ד) נקט שהטעם שלא כתב הרמב"ם שלבן אינו מעכב הוא בד' חוטי תכלת הוא משום שבאמת אם עשה ד' חוטי תכלת הציצית פסולים ולא יצא מצותת לבן. וכתב הכס"מ שהסיבה לכך הוא משום שאין מושג של תכלת בלי לבן, וכל מצות תכלת הוא לכרוך על הלבן וכשאיין לו לבן א"א לקיים מצות תכלת, וע"כ הפי' של הלבן אינו מעכב קאי על גדרומין. האחרונים [כמעט כל האחרונים על הרמב"ם, הקר"א על בסוגיא] האריכו לדחות את דברי הכס"מ מאחר שבגמ' משמע שצריך גדרומין רק לשיטת רבי, ואילו לחכמים נוחא בלא אוקימתא זו, ועוד כמב תמיהות.

10. והא דא"א לצאת המצוה ע"י ד' מחוטי התכלת כמו שלדעת רש"י אפשר אע"ג דיוצא רק מצות תכלת, יש לישב שלית ליה החידוש דרש"י שחוטים שאינם ממין כנף שייך להשלים גדילים, ויל"ע בזה. אבל יותר נראה דאה"נ שהעושה כולו תכלת אולי יצא רק מצות תכלת וכדעת רש"י, אבל לא רצה הרמב"ם לפרש הדין של לבן אינו מעכב בהכי מאחר שהטעם שאינו יוצא לבן אינו מחסרון בעצם שני המינים אלא מחסרון צדדיית של דין מין כנף, ויותר ראוי לנקוט ציור שהוא מדין שני המינים כמו גדרומין, וצל"ע בזה.

11. והברייתא במנחות מא' שכ' "טלית אין פוטר בה [וגי' רש"י הוא "לשם לבן"] אלא מינה, טלית שכולה תכלת מביא תכלת וד"א ותולה בה, וקלא אילן לא יביא ואם הביא כשר"י יש לומר שהברייתא מיירי רק למצות לבן כמו ששמע ברישא דברייתא "אין פוטר בה אלא מינה" ולא הוזכר כלל מצות תכלת. וא"כ הכוונה הוא שטלית שכולו תכלת מלבד ממצות תכלת שפשוט שחייב בתכלת [ודלא כקורח ועדתו], למצות לבן יביא "תכלת ודבר אחר" כלומר או תכלת, או אפי' דבר אחר כשר, ורק קלא אילן לא יביא משום גזירה. ויש להאריך בזה אלא שאכ"מ, אבל המתבונן היטב בסוגיא זו יראה שלדעת הפוסקים שא"צ אלא ד' חצי חוטים כשאין לו אלא מין אחד ע"כ הכוונה בברייתות זו כשהגמ' אמר בת ח' ובת ד' היינו בחצי חוטים. והפי' הוא שהברייתא שקלא אילן פסול דיעבר הוא בבת ח' והגזירה שמא יתיר כמש"כ רש"י בלשון ראשון. ולפי חשבון זה נמצא שהברייתא שס"ל שקלא אילן כשר מיירי בבת ד' כלומר ד' חצי חוטים, ולפי"ז ע"כ לא עשה אלא מין אחד, וכשאמר הברייתא "תכלת וד"א" צריך לפרשו כדברינו, ודו"ק היטב. ונמצא שע"פ דרך זו יש גמ' מפורשת שתכלת כשרה ללבן.

ובאמת כבר תבריה הכס"מ לגזיזיה, ובהל' י"ח כתב דלא כזה, וז"ל שם: "יש לומר שרבינו פסק כרבנן וכפשטא דמתני' דקתני התכלת אינו מעכב את הלבן וכו' שאם אין לו אלא מין אחד עושה אותו וכתב שאם אין לו תכלת עושה לבן לבדו וממילא משמע דלבן אינו מעכב את התכלת וכ"ש הוא שהרי עיקר המצוה בתכלת כו'" וכ"כ בבית יוסף סי' י"ב. הרבה מהאחרונים כתבו שחזר מדבריו הראשונים מחמת הקושיות שהאריכו האחרונים להקשות על דבריו.

הרי יש לנו ד' דרכים בשיטת הרמב"ם:

- א- העושה כולו תכלת כשר ויצא שני המצוות.
- ב- העושה כולו תכלת לדעת הרמב"ם פסול מדין מין כנף [אבל לשו"ע כשר].
- ג- העושה כולו תכלת פסול, שא"א לצאת תכלת בלי לבן.
- ד- העושה כולו תכלת כשר, אלא שרק יצא יד"ח במצות תכלת.

ועכשיו נבאר איך יותר מסתבר. הנה הרמב"ם בשרשים משמע שיש הו"א שתכלת ולבן הם שני מצוות כיון "שאלו החלקים כל חלק מהם בלתי צריך לחברו". ובודאי מפורש דלא כהכסף משנה שהעושה כולו תכלת פסול משום דא"א ללבן בלי תכלת. וגם לכאור' קשה קצת לומר שהעושה כולו תכלת כשר לכתחילה, דא"כ היכן כשר יצא רק חובת תכלת [אבל לדרך השני שכולו תכלת חסר מדין כנף, אולי כפי מש"כ בהע"ל לעיל לא קשה]. אלא הנרא' לכאור' ראייה ברורה לדרך ד' שיצא רק חובת תכלת.

הפשטות דין זה דגרדומין שכ' הרמב"ם אינו אלא העתקה מהגמ' שאמר כן אליבא דרבי. להסביר הטעם שמעתיק כן נרחיב לקמן, אבל עכ"פ זה שאי איגרדס תכלת וקאי לבן נאמר גם אליבא דרבי. נמצא שגם למ"ד מעכבין זה את זה כשר בגרדומין, וע"כ יש קיום של מצות תכלת ומצות לבן ג"כ. ואין לומר שרבי שס"ל מעכבין רק ס"ל שיש כזה דין בשעת עשייה, דזה ליתא, דמקורו שמעכבים הוא מדכתיב וראיתם אותו, וראיה דקאי אליבשה ולא אעשיה, ופשוט.

בגמ' כתב אי אגרדס תכלת וקאי לבן, ואי אגרדס לבן וקאי תכלת, והרמב"ם רק נקט אחד מהם. ונרא' לכאור' שלא הוצרך להודיענו אי אגרדס תכלת וקאי לבן, שמובן מקל וחומר, שיותר מחודש שעדיין כשר אע"פ שנפסק ד' חוטים, וק"ו שכשר אם נפסק חוט א' בלבד, וכ"כ כמה אחרונים כדלהלן.

זכינו לדין שהרמב"ם לא הסביר כאן את כל דבריו וסמך על דון מינה וכו', וכמו כן יש לומר שגם זה שכ' עושה כולם מלבן כו' ה"ה להיפוך, וג"כ סמך על ק"ו. וגם משמע כן מהרמב"ם שלא כתב כזה"ל: התכלת אינו מעכב את הלבן ולכן מי שאין לו תכלת עושה הכל לבן, והלבן אינו מעכב ולכן אי אגרדס כו', אלא כ' בתחילה הדין בזה"ל "והתכלת אינו מעכב את הלבן והלבן אינו מעכב את התכלת" וכתב אח"כ "כיצד?" ואז פי' לנו כיצד והוא, "הרי שאין לו תכלת עושה לבן לבדו" ולפי דברינו ה"ה להיפוך, ולכן הדין הנ"ל שתכלת אינו מעכב ולבן אינו מעכב שייך כנ"ל, א"נ "וכן אם עשה לבן ותכלת ונפסק הלבן ונתמעט עד הכנף ונשאר התכלת לבדו כשר" וה"ה להיפוך, כלומר אף בזה שייך דין זה דשני המינים אינם מעכבין, והיינו זה שכ' הדין ואח"כ כתב הפירוש משמע שיש יותר מפירוש א' להדין, ודו"ק.

לכאורה כן הוא הפשטות אם נקבל שדברי הרמב"ם הם העתקה מדברי הגמרא, והטעם שהשמיע לנו דבר זה אע"פ שנאמר רק אליבא דרבי, כ' בתשו' פרי עץ חיים (נדפס באמשטרדם

תנ"א) ח"ג עמ' מה' שביאר שעדיין חידוש הוא לחכמים, שהו"א העדר עדיף ממצאיות רע שחסר לגמרי כו' קמ"ל.

פירוש זה מתאים מאוד עם המשך הרמב"ם, וכן עם הרמב"ם בשרשים. כפי' הזה מצינו בראשונים ה"ה: הסמ"ג [שלמד הלבן אינו מעכב כהרמב"ם, אלא שהעתיק לשון הגמ', וע"כ מוכח כנ"ל], הערוגת הבשם שכ"כ בדעת הרמב"ם, הדרב"ז, המהר"ז בינגא, וכ"ה בהרבה אחרונים הדר"ע (מובא בספר הליקוטים ברמב"ם דפוס פרנקל), וכ"כ ביד קטנה (אות ג, ואות ה) וכ"כ במרכבת המשנה, המעשה רוקח, המהרד"ם (שרשים יא) וכן בעמק המלך (ספר ליקוטים הנ"ל סוף פ"א) ועוד הרבה. הנצי"ב שחולק ע"ז ולדעתו פסול להרמב"ם כ' שזה רק יתכן אם גיר' הרמב"ם בהל' ה' הוא "והלובש טלית שיש בה לבן (או) [בלא] ותכלת או שניהם כאחד", וליתא להגה שלו קמיה ספר החתום של הרמב"ם שמפורש כגירסתינו, ולכן גם הוא יודה לדברינו. ואם באנו למנין יש יותר מט"ו מפרשים שכתבו כן.

אלא שהרב גליס במאמר הנ"ל פקפק במהלך זה מטעם מש"כ בפי' המשנה [טעה וחשב כאילו פיה"מ זו רק נמצא באלו שיצ"ל מחדש, אבל באמת בתוס' יו"ט פ"ד דמנחות מביא קטע זה כדלהלן], וז"ל: "והלבן אינו מעכב את התכלת, היינו שאם עשה כו' ונפסק כו'", והיינו שלשונו משמע שדוקא באופן זהאמרין לבן אינו מעכב, ולא שזה קל וחומר.

אמנם ראוי להעיר ע"ז שהתוס' יו"ט לא ראה שום סתירה בזה, ואחר שהעתיק את דברי הרמב"ם אלו כתב "והא דכתב הלבן אינו מעכב כו' הוא שאם עשה ציצית כו' האריך בפי' הזה הכס"מ סוף פ"א מהל' ציצית" והכס"מ שם כתב שיש ק"ו, וע"כ לא ראה סתירה בין הק"ו להפיהמ"ש. וגם ראוי לציין דע"פ הבי"ס כ"ו בתוך קטע זה [בענין דין תפילין של יד] של פיהמ"ש כ' הבי"י "תלמיד טועה כתב כן מבחור וטעו הסופרים וכתבוהו בפנים דבנוסחת הערבי ליתיה", ולכן יש לנו ריעותא על קטע זה ג"כ. ובודאי עכ"פ נתוסף הקטע על לבן אינו מעכב לאחר שכ' יד החזקה כמבואר בתוס' יו"ט, א"כ י"ל שהמוסיף כן [אם באמת אינו מהרמב"ם] עשה כן על דעתו כי כן הבין בדעת הרמב"ם במשנה תורה, והאמת היא דאולי לאו דוקא נקט כן. א"נ י"ל שגם הכא קמ"ל הרמב"ם חידוש יותר, שאם תכלת אינו מעכב כו' ק"ו להיפוך דהוא עיקר המצוה כמש"כ הכס"מ, וא"כ מאי קמ"ל המשך המשנה שאמר שניהם, וע"כ יש חידוש בלבן אינו מעכב שאינו בתכלת, ולזה כ' גרדומין, ודו"ק. אמנם כל זה דחוק קצת, ובודאי הפשטות כדברי הרב גליס שמדברי הפיהמ"ש מבואר דדוקא נקט כמו שנקט, אבל יש לנו השאילה מי נדחית מפני מי, דדברי הרמב"ם בשרשים מבואר דלא כזה, ועל קטע זה של פיהמ"ש כבר יש מה לפקפק, והנלענ"ד כתבתי.

ומה שיש לדון בכ"ז הוא שאם כנים אנחנו בדברינו לעיל שיתכן לדעת הראב"ד אם עשה שני חוטים יצא בהידור שני המצות, לכאו' לו יהיה ספיקא דינא איך קי"ל להלכה, יש לומר שיש ספק ספיקא שמכריע כדעת התוס', שיש ספק שמא ההלכה כמותם, ואפי' אם ההלכה כהראב"ד מ"מ אולי אין חסרון כלל לעשות שני חוטי תכלת, וצ"ע למעשה.